

Ha-Kol

BROJ IZDANJA: 196
KOLOVOZ – RUJAN – LISTOPAD 2026.
AV / ELUL / TIŠRI / HEŠVAN
5786. / 5787.

TEMA BROJA:
SVIJET ORTODOKSNIH ŽIDOVA

SADRŽAJ

4	UVODNIK	21	MORAJU LI KUTIJE ZA TEFILIN BITI CRNE BOJE?	36	ZASTAVE SIMHAT TORE: MESIJANSKI RELIKT
5	MEĐUNARODNI ŽIDOVSKI KAMP “LJETNA ŠKOLA TIKUN OLAM”, PULA 2026	22	KYRIAS JOEL — AMERIČKI ŠTETL	43	MARC BLOCH — PRVI POVJESNIČAR U PANTEONU, KUĆI BESMRтника FRANCUSKE REPUBLIKE
6	MAZEL TOV, MILA — BIS 120!	24	LIBERALNO-HASIDSKI RABIN I NOVI ŽIVOT U NJEMAČKOJ	48	PROMIŠLJANJA O ROMANU “SLUČAJ NJEMAČKOG LIJEČNIKA” TSURIELA SDOMIJA
7	ŠIBLOVE SLIKE ZA DAŠAK LJETNOG GLAMURA	26	POVIJESNO ROĐENJE U ZAJEDNICI HAREDIMA	49	DJED I BAKA THEODORA HERZLA SAHRANJENI U JERUZALEMU
9	KAKVO BLAGO ČUVA VARAŽDINSKI MUZEJ?	27	VJENČANJE KOJE JE POVEZALO HASIDSKE DINASTIJE BELZ I VIŽNICA	50	PREMINUO JEHUDA AHARON WIDAWSKI — NAJSTARIJA PREŽIVJELA ŽRTVA HOLOKAUSTA
11	VELEPOSLANSTVO DRŽAVE IZRAEL NA DRUŠTVENIM MREŽAMA	28	SHTREIMELI POSTAJU SKUPI LUKSUZNI STATUSNI SIMBOL	51	PLUTAJUĆA SINAGOGA IZNAD VENECIJE
12	NELIO BIEDERMANN: “LAZAR”	29	TRINAEST TISUĆA DOLARA ZA PERIKU? ORTODOKSNE ŽENE BUNE SE PROTIV VISOKIH CIJENA	52	KAKO JE OBITELJ KARNOFSKY POMOGLA MALOM CRNOM DJEČAKU
13	ANDREW PETTEGREE: “KNJIGA U RATU — KNJIŽNICE I ČITATELJI U VREMENIMA SUKOBA”	31	MODNA DIZAJNERICA ŽIDOVSKIH ORTODOKSNIH ŽENA OSVOJILA I MUSLIMANSKI SVIJET	53	UNESCO UPOZORAVA NA ZLOPORABU UMJETNE INTELIGENCIJE U PROMICANJU ANTISEMITIZMA
14	ANNABELLE HIRSCH: “STVARI. POVIJEST ŽENA U 100 PREDMETA”	33	PRAVE KUĆANICE IZ BNEI BRAKA	54	IN MEMORIAM DR. JELICA POLAK-BABIĆ
15	HASIDSKI REBBE — VIŠE OD DUHOVNOG VOĐE I OSNIVAČA DINASTIJE	35	HEBREJSKI RUKOPIS STAR 254 GODINE PRONAĐEN U BNEI BRAKU		
20	HAMICHLOL — WIKIPEDIJA ZA ORTODOKSNE ŽIDOVE				

U REALIZACIJI OVOG BROJA SVOJIM SU PRILOZIMA SUDJELOVALI:

SAŠA CVETKOVIĆ, MILIVOJ DRETAR, IVO MIŠUR, ŽELJKO HEIMER, JAROSLAV PECNIK, SUZANA GLAVAŠ, NARCISA POTEŽICA

TODA RABA!

UVODNIK

Drage čitateljice i čitatelji,

veliki blagdani su iza nas i želim svima da budu dobro upisani u Knjigu života i da nova 5787. godina donese mir, zdravlje i neko bolje vrijeme. Nadam se da će ovo dugo i teško razdoblje, koje traje već tri godine nakon terorističkih napada Hamasa na Izrael 7. listopada 2023. godine konačno završiti i da svijet čeka neko mirnije doba. Prije nekoliko dana vratila sam se iz Izraela gdje sam tjedan dana gledala zemlju koja se potpuno promijenila od mog prošlog boravka, prije nešto manje od četiri godine. O nekim temama pisat ću u sljedećim brojevima Ha-Kola, kada se malo slegnu dojmovi. A ono što svi u Izraelu ponavljaju, baš svi, je rečenica: “Bilo je dosta, dosta smo propatili”. Da, bilo je dosta.

Ovoga ljeta održani je još jedna međunarodna ljeta škola Tikun Olam u Puli, u Koprivnici je održana izložba Duška Šibla, a naša predivna doajenka gospođa Mila Ajzenštajn Stojić proslavila je 104. rođendan. Na izložbi povodom 100. godišnjice muzeja u Varaždinu predstavljeni su i izložci koji pokazuju koliko su veliku i važnu ulogu u Varaždinu odigrali pripadnici židovske zajednice, koja više praktički ne postoji.

Tema ovog Ha-Kola, koji izlazi nakon velikih blagdana, je svijet ortodoksnih židovskih zajednica. Članci koje ćete pročitati dat će vam mali uvid u taj zanimljivi svijet, o kojem ne znamo dovoljno i koji nam se često čini tajanstven i zatvoren. Neki dijele ultra-ortodoksnih židovskih zajednica ostali su potpuno posvećeni tradiciji i žive u nekom prošlom svijetu u kojem imaju malo dodira s današnjim užurbanim svijetom interneta i društvenih mreža. Ali polako i ortodoksni Židovi koriste neke od prednosti koje nudi moderan svijet, pa tako jedna ortodoksna žena koristi društvene mreže da bi prodavala odjeću, a na izraelskoj televiziji postoji čak i reality show o svijetu ortodoksnih žena.

Kao i obično, predstavljamo vam i nekoliko zanimljivih knjiga za sve one koji vole čitati – od velike međunarodne senzacije i bestsellera romana “Lazar” do publicistike “Knjiga u ratu” i feminističke povijesti žena u 100 predmeta. Suzana Glavaš napisala je svoja promišljanja o romanu “Slučaj njemačkog liječnika” Tsuriele Sdomija i nadamo se da ćemo ga uskoro moći pročitati i u hrvatskome prijevodu. Jaroslav

Pecnik piše o Marcu Blochu, prvom povjesničaru koji je dobio veliku čast da dobije svoje mjesto u Panteonu, kući besmrtnika Francuske Republike a donosi nam i članak o tome kako su nakon puno godina iz Beograda u Jeruzalem preneseni ostaci djeda i bake Theodora Herzla, koji sada počivaju na groblju na brdu koje nosi ime njihova unuka. Na ovogodišnjem 61. Venecijanskom bijenalu, umjetnica Anne Kamyhan predstavila je zanimljivi projekt plutajuće sinagoge iznad Venecije, koja lebdi iznad grada podsjećajući na vremena kada Židovi nisu imali svoju državu u kojoj bi mogli graditi svoje sinagoge bez opasnosti da budu uništene.

Na kraju, Narcisa Potežica oprašta se u ime svih nas od doktorice Jelice Polak-Babić koja će zauvijek ostati u našim mislima ali i u mislima i životima svih onih beba koje je tijekom svoje duge karijere spasila.

Do nekog sljedećeg puta
Nataša Barac

MEĐUNARODNI ŽIDOVSKI KAMP “LJETNA ŠKOLA TIKUN OLAM”, PULA 2026.

PIŠE: SAŠA CVETKOVIĆ

Kamp “Tikun Olam” održan je u Puli od 5. do 25. srpnja 2026. godine u dvije smjene, u Arena Horizont Resortu na Verudeli. Okupio je djecu i mlade iz Hrvatske, Srbije, Sjeverne Makedonije i Izraela, uz sudjelovanje članova židovskih zajednica iz Zagreba, Osijeka, Daruvara, Beograda, Sombora, Novog Sada, Bačke Palanke i Netanye.

U prvoj smjeni, od 5. do 15. srpnja, sudjelovalo je 27 djece uz šest odgajatelja (madricha), dok je druga smjena, od 15. do 25. srpnja, okupila 31 dijete i šest odgajatelja. Program je bio prilagođen dvjema dobnim skupinama, od 6,5 do 12 te od 12 do 17 godina.

Ovogodišnja tema kampa bila je “Židovi u znanosti, umjetnosti, sportu i politici”, s ciljem upoznavanja djece s doprinosima istaknutih židovskih pojedinaca te poticanja razmišljanja o tome što znači biti heroj u svakodnevnom životu i zajednici.

Kroz svakodnevne radionice sudionici su istraživali židovsku kulturu, glazbu, sport, umjetnost i povijest. Program je uključivao radionice židovskog plesa i hebrejskih pojmova, sport, kreativne radionice (arts & crafts), glazbenu radionicu te Hadracha trening, odnosno edukaciju iz područja vođenja i rada

SUDIONICI ŽIDOVSKOG KAMPA “TIKUN OLAM”

u grupi. Posebna pažnja posvećena je razvoju suradnje, kreativnosti, kritičkog razmišljanja i zajedništva.

Sastavni dio kampa bila su i dva odlaska u grad po smjeni, tijekom kojih su sudionici imali priliku upoznati Pulu, njezinu povijest i kulturnu baštinu. Večernji programi obuhvaćali su filmske projekcije, kvizove, sportska natjecanja, druženja i programe povezane sa šabatom.

Kamp “Tikun Olam” pružio je djeci i mladima prostor za učenje, druženje i povezivanje kroz židovsku kulturu i vrijednosti. Raznovrsnim edukativnim

i kreativnim sadržajima sudionici su poticali na promišljanje o vlastitoj ulozi u zajednici te o načinima na koje mogu pozitivno utjecati na svoje okruženje.

Posebnu vrijednost kampa činila su nova prijateljstva, međusobno upoznavanje i osjećaj zajedništva koji su sudionici ponijeli sa sobom. Nadamo se da će se druženje, prijateljstva i lijepa iskustva nastaviti i sljedeće godine, uz nova učenja, zajedničke izazove i nezaboravne trenutke. S radošću iščekujemo novo okupljanje i nastavak naše zajedničke priče kroz kamp “Tikun Olam”!

MAZEL TOV, MILA — BIS 120!

PIŠE: NATAŠA BARAC

Kada se Mila Ajzenštajn-Stojić prije 104 godine rodila u Beču svijet je bio potpuno drugačiji od ovog kojeg danas poznajemo i u kojem živimo. U 104 godine promijenilo se sve: nestale su države, dogodio se Holokaust, promijenio se u potpunosti način života. Ali nešto se nije promijenilo: vedrina i toplina kojom zrači Mila Ajzenštajn-Stojić i koju osjećaju svi oni koji su u bilo kojem trenutku bili pored ove izuzetne žene.

A ta vedrina i toplina ispunjavale su prostoriju u domu za umirovljenike u kojoj je slavljenica uz članice Ženske sekcije Židovske općine Zagreb, uz svoje prijateljice i prijatelje, rabina Luciana Prelevića, rođaka iz Italije i druge ugasila svijeće na slavljeničkoj torti. Bila je tu i televizijska ekipa a Mila je dobila i cvijeće i košaru punu poklon od zagrebačkog gradonačelnika. Uvijek dotjerana i elegantna, Mila je s osmjehom dočekivala svoje goste i brinula se jesu li svi dobili kolače i kavu.

Tjedan dana prije svog rođendana, teta Mila me nazvala na mobitel zabrinuta da možda nije platila pretplatu za Ha-Kol. “Znaš”, rekla mi je, “ja nikada u životu nikome nisam bila ništa dužna a Ha-Kol pročitam od korica do korica i važno mi je da znam da sam sve platila”. Svim mojim prijateljicama pričala sam o tom razgovoru, koji je dugo potrajao a ja sam se sjetila kako mi je teta Mila, kada sam s njom u njezinom stanu radila

intervju povodom stotog rođendana, darovala jednu ogrlicu “za uspomenu, jer žena mora biti uvijek sređena”.

Nevjerojatna je vitalnost i životni optimizam žene koja u rukavu novi više od

stoljeća životnih uspomena. Želimo joj od srca još puno, puno novih uspomena. Ad mea ve'esrim — Bis 120, draga naša Mila!

ŠIBLOVE SLIKE ZA DAŠAK LJETNOG GLAMURA

PIŠE: MILIVOJ DRETAR

Ne, nije mu bilo prvi put, a zasigurno neće ni zadnji put u Koprivnici — tek što je izložba otvorena, Duško veli: S veseljem ću se opet odazvati! Ljeto u provinciji je uvijek izazovno za umjetnike, s jedne strane svi koji su na godišnjem željni su kulturnih (i zabavnih) događanja u gradu, ali na umu im je da imamo najljepše more na svijetu i gledaju kako da zbrišu do Jadrana na koji dan. No, to se nije zbilo u Koprivnici. 23. srpnja, četvrtak navečer, Galerija Mijo Kovačić na Zrinskom trgu, početak u 19 sati. Ljudi su počeli dolaziti već pola sata ranije, ipak Šibl nije tkogod, polako se stvorila ona znatiželjna masa ljudi. Što su nam ljudi iz Muzeja ovog puta priredili? Tko sve dolazi? Bude televizija? Tko govori na otvaranju? Jeste vidjeli onu ženu kako se obukla? Što sad ona dvojica šapću u kutu? Gle, i dožupan je tu, a u Križevcima nije bio... pitanja se rojila u oblaku Galerije. A najbolji recept izložbe je dođete malo prije, pogledate sve što ima, saslušate autora, a potom opet do najdražeg vam komada umjetnosti.

Za jednog nekoprivničanca, Duško Šibl je na izložbi okupio podosta ljudi. Uoči 75. rođendana posrećilo mu se da izložbu svojih radova predstavi javnosti podravske metropole. Kolaži, platna, pasteli, akrilici — 49 umjetnina popunilo je izložbene sobe Galerije i otvorilo se kritičkim očima posjetitelja. Četiri sobe, a kao četiri umjetnika — Šibl je uspio

okupiti najbolje od najboljeg i svaka soba kao da bi mogla biti mala tematska izložba za sebe. Na samom početku izložbe, dr. Sanja Švarc Janjanin, predsjednica Židovske općine Koprivnica, pozdravlja

i najavljuje: “Mislim da je Koprivnica na neki način povlaštena. Uspijevamo dobiti tako sjajne umjetnike u naš grad, i danas je čast da možemo imati gospodina Šibla na zidovima Galerije. Drago mi je zbog

toga jer to je na neki način mali, skromni hommage nekadašnjoj židovskoj zajednici koja je živjela u ovom gradu i koje više nema, a mi se trudimo na to vas podsjećati. Hvala Muzeju! Veselimo se idućim druženjima, idućim umjetnicima.”

Obraćanje su pažljivo pratili dr. Ognjen Kraus, rabin Luciano Moše Prelević, Mira Wolf iz Židovskog muzeja u Zagrebu. U kakvoj su vezi Šibl i židovstvo — prezime ne zvuči baš židovski? “Ma ja sam vezan uz ovaj grad, moj otac bio je komesar 10. korpusa zagrebačkog čiji su borci 1943. oslobodili Koprivnicu. A podrijetlom je bio iz obližnje Virovitice. Njegova mama, omama Ana Aurelia Hernheiser bila je Židovka iz bogate trgovačke obitelji. Udala se za Ivana Schiebela koji je podrijetlo pak vukao iz Češke. Da, prema židovskoj tradiciji, onda je moj otac Židov pa sam onda djelomično i ja”, sa smiješkom odgovara Duško. Komplicirano obiteljsko stablo nikako nije neobično za podravske pa čak ni hrvatske prilike. Mješovitih brakova bilo je od Međimurja do Dalmacije, ovisno kako je koja sredina bila sklona tome. Da, židovstvo je u krvi Duška Šibla, a onda on sam napominje — “ma nije se samo to urotilo u meni, em otac partizanski general pa poslije disident, em moj odlazak iz države, London, sve to utječe na slike koje nastaju pod mojim rukama”. A Šibl je doista ima(o) život za monografiju (a koja još nije objavljena) — rođen 1951. godine u Zagrebu u obitelji komunističkih funkcionera, potom disidenata, 1977. diplomirao je komparativnu književnost i povijest umjetnosti na zagrebačkom Filozofskom. Želja je bila Likovna akademija, no ipak odlazi u Veliku Britaniju gdje završava nekoliko umjetničkih studija. Upozna je Rogera Francisa s kojim godinama živi u skladnoj vezi, sve do njegove smrti. Biti gay u Zagrebu, u Hrvatskoj nije lako, priznaje, nije mu svejedno s ovom ustašizacijom,

nekim davno zabranjenim pozdravima, crnilom na mladima. Još bi ga svašta pitali, ali otimaju ga drugi, svatko hoće čuti koji komentar renomiranog umjetnika ili se barem pofotkati s njim.

Sa zidova nas gledaju Pankeri, Crne sjene, Uličarka, Bijele sjene, Dama s narukvicom, Harlekin, gusari, luda, figure u pokretu i ostali likovi Šiblova slikarskog umijeća. Nazire se Svađa, Karneval, Predah i Alter ego. Teške tamno crvene boje, izražene zelene, nanosi žutila, gdje-gdje

koja kaplja plave. Scene u kolažima. Slike većih dimenzija izazivaju strahopoštovanje, Duško veli: “Da, to su mi novije slike, nisu ih još vidjeli ni u Opatiji, ni Dubrovniku!” Idemo od jedne do druge: ove uličarke u Nagovaranju baš kao da su iz neke tuluzlutrekovske školi... Ma ne, mene podsjećaju na Kirchnera. Ili je to Degas? Dok mi komentiramo, Duško se smješka sa strane i osluškuje komentare. Lijepo mu je ovdje u Koprivnici. Mahne nam i ponavlja: Doći ću ja opet!

KAKVO BLAGO ČUVA VARAŽDINSKI MUZEJ?

PIŠE: MILIVOJ DRETAR

Još od 19. stoljeća, običaj je da muzeji ponedjeljkom nisu otvoreni za javnost. No, ako nisu otvoreni, rade li? Da, to je prilika da se uredi postavi, očiste izložbena stakla, spremi jedna izložba i postavi druga, obave pripreme za novi tjedan s posjetiteljima. Što se u Varaždinu značajnog zbilo u ponedjeljak, 16. studenog davne 1925. godine? Nakon dugih peripetija, nakon što je stoljećima služila za obranu od neprijateljskog napada, kao spremište za municiju i dragocjenosti, mjesto odakle je vojna posada kontrolirala kretanje gradom, gdje su se sukobljavali plemići s građanima, varaždinska utvrda Stari grad postala je vlasništvo Grada. Otkupljena je od potomaka grofova Erdödy koji su stoljećima baštinili funkciju varaždinskih župana i gospodara utvrde. Zaslugama dr. Hinka Krizmana, prisposobljenog Varaždina u fotelji ministra agrarne reforme, gradska općina postala je vlasnik znamenite renesansne utvrde. Varaždinsko muzealno društvo pripremilo se za događaj koji će obilježiti kraj jubilarne 1925. godine — članovi Društva donirali su muzeju neke svoje osobne stvari i predmete koji su desetljećima čuvani u kućanstvima. Tako je gradski fizik (liječnik) dr. Hinko Blau poklonio staru fotografiju i neke

isprave; dr. Artur Krajanski cjelokupnu ljekarničku (alkemijsku) opremu, Franjica Löwinger drvenu kutijicu. Mnogo je takvih predmeta završilo u muzeju. Zadan otvaranja odabran je ponedjeljak, a muzej je svojim govorom otvorio gradonačelnik Kovačević.

Bilo je to prije 100 godina. Povodom obljetnice muzeja, u palači Herzer otvorena je izložba “25-a pred 100 ljeta”. Izložba je bila osmišljena tako da u detalje prika-

že kako je točno izgledao prvi muzejski postav u očima posjetitelja koji su u Stari grad ušli tog ponedjeljka 1925. godine, svakodnevni život “običnih” Varaždina u tom razdoblju (od mode i društvenog života do tadašnjih gospodarskih aktivnosti), ozračje velike nacionalne proslave milenijske obljetnice hrvatskog kraljevstva koja se odvijala paralelno s otvorenjem muzeja. Prikazano je više od 300 izložaka. Među njima oku zani-

mljivi su bili oni nekadašnjih židovskih građana. Dr. Artur Krajanski (otac pok. Eve Akerman) donirao je muzeju cijelu svoju alkemijsku zbirku, vrata stare ljekarne “K zlatnom angjelu” i brojne dokumente. Ističu se okrugle kartonske kutijice za lijekove sa starim prezimenom Krajanskih — Kräuterblüth (njem. biljna krv). Pod istim su prezimenom doselili u Varaždin u 19. stoljeću. Dr. Artur bio je prva žrtva Holokausta u Hrvatskoj — na dan napada na Jugoslaviju, 6. travnja 1941. godine, počinio je samoubojstvo jer nije želio dočekati naciste na svom pragu. Na izložbi je bio račun Knjigovežnice J. B. Stiflera od 237 dinara; fotografije gimnazijalaca Anuške Weiss i Stjepana Wolfa, popis javnih predavanja (gimnazijska ekstenzija) s imenom dr. Vilima Taussiga koji je publiku upoznao s temom umiranja. Među osnivačima muzeja bili su i Makso Stern, Richard Rosenberg, dr. Manfred Glasgall, dr. Alfred pl. Leitner. Unatoč brojnim zaslugama za svoj rodni kraj, nasljednik jalkovečkog dvorca Leitner ubijen je 1945. u sukobu s ustašama. U muzeju se i danas čuvaju osobni predmeti Leitnerovih, što je pri velikoj pljački dvorca otuđeno od vlasnika.

Na sam rođendan muzeja, izložba 25-a je završila, a postavljena je nova — “Varaždinski spomenar”. Izložba je postavljena u najljepšoj gradskoj palači Patačić, a obuhvaća izbor od stotinjak najvrednijih, najzanimljivijih, odnosno najposebnijih predmeta iz zbirki svih muzejskih odjela i svojevrsni je hommage prošlosti, sadašnjosti i budućnosti, Varaždinu, zajednici i Muzeju. Stotinjak eksponata za stotinu godina. Među izdvojenim izložbenim temama su, primjerice: blago antičkog Rima i starog Egipta, stolica varaždinskih župana, Fabergéova minijatura, salonski fotoaparati, portret najbogatije velikašice svog doba Helene Rosalie Somogy, “cvrčak” iz špilje Vindije, izumrle vrste, stvaralaštvo varaždinskih umjetnika, simboli neovisnosti Hrvatske. Možemo izdvojiti nekoliko eksponata koji se dotiču varaždinskih Židova: posudice iz alkemijskog laboratorija dr. Krajanskog kojeg je 1925. donirao Muzeju; drška baklje sa Zimskih olimpijskih igara iz Sarajeva 1984. koji je držala Marina Flajšman — dio je bogate sportske ostavštine Artura Takača (1918. — 2004.) koju je je poklonio svom gradu. Takač je bio proslavljeni atletičar židovskog podrijetla, rođen u Varaždinu.

Proslavio se u organizaciji brojnih sportskih natjecanja, bio je između ostaloga i tehnički direktor ZOI-a u Sarajevu. Najvrjedniji židovski eksponat svakako je Kratka povjest Društva dobročinstva u Varaždinu iz 1870. Blagajničku ulogu u Društvu preko 20 godina vršio je trgovac Samuel Mosinger čiji se nekrolog nalazi u Povjesnici. Varaždinsko Društvo dobročinstva bilo je najstarije na tlu Hrvatske. Knjiga se sastoji od tri cjeline knjige: uvod, povijest društva i popis imena 93 utemeljitelja društva. Ističe se velik broj žena među utemeljiteljima društva. Rukopis je ukusno opremljen, ukoričen u tvrde korice od ljepenke presvučene tamnozelenim baršunom, dimenzija 34,5 x 22 cm. Na korice je u svakom kutu pričvršćena srebrna pločica pravokutnog oblika, a u sredini korica jedna veća od pozlaćene mjedi, ovalnog oblika te ukrašena slovnovačom. Na svakoj se pločici nalazi ugraviran tekst na njemačkom jeziku. Rukopis je važan pisani izvor povijesti za Varaždin i okolicu.

VELEPOSŁANSTVO DRŽAVE IZRAEL NA DRUŠTVENIM MREŽAMA

Društvene mreže danas predstavljaju jedan od najvažnijih oblika komunikacije te ključni prostor za razmjenu informacija, ideja i medijskih sadržaja. One omogućuju trenutno povezivanje ljudi diljem svijeta, neovisno o zemljopisnoj udaljenosti, čime značajno oblikuju suvremeni društveni i privatni život. Osim što služe za zabavu i održavanje osobnih kontakata, društvene mreže postale su nezaobilazan alat u poslovanju, obrazovanju, marketingu te širenju svijesti o važnim društvenim pitanjima.

I veleposlanstvo Države Izrael u Hrvatskoj prisutno je na svim društvenim mrežama i gotovo svakodnevno na hrvatskom jeziku objavljuje razne vijesti, obavijesti i najave događaja a čitatelji Ha-Kola, koji to

još nisu napravili, mogu ih “zapratiti” uz pomoć QR kodova.

	Službena stranica veleposlanstva
	Službeni Facebook veleposlanstva
	Službeni X veleposlanstva
	Službeni Instagram veleposlanstva

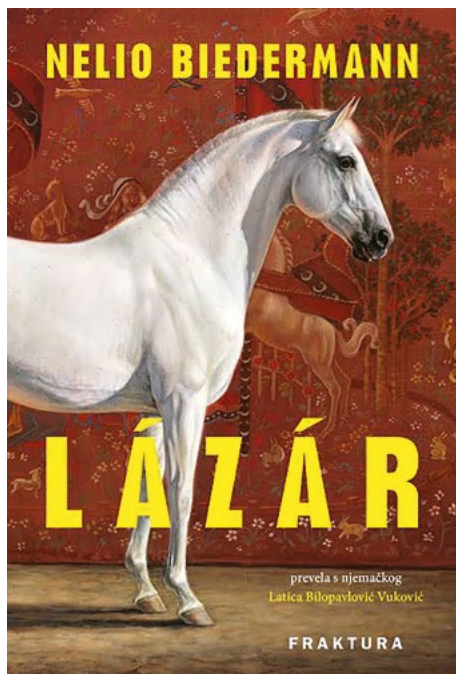
	Službeni Youtube veleposlanstva
	Službeni TikTok veleposlanstva
	Službeni Facebook profil otpravnika poslova Nissana Amdura
	Službeni X profil otpravnika poslova Nissana Amdura

DOBROVOLJNI PRILOZI ZA POTREBE ŽIDOVSKJE OPĆINE ZAGREB ZA SOCIJALNE POTREBE ŽOZ-A

1. **ESTER LOHER**
(U SPOMEN NA BERTU I DRAGIŠU STOJČEVIĆ) — 20,00 EUR-A
2. **GIZELA WEINBERGER**
(UMJESTO GVIJEĆA NA GROB DR. JELIGE POLAK BABIĆ) — 100,00 EUR-A
3. **MARIJA PERENJI-VUKAS**
(U SPOMEN NA MOJU PRIJATELJICU GITU KOSER) — 100,00 EUR-A

NELIO BIEDERMANN: “LÁZÁR”

PIŠE: NATAŠA BARAC

Kada je u rujnu 2025. godine u Njemačkoj objavljen roman “Lázár” (izdavač Fraktura, prijevod s njemačkog Latica Bilopavlović Vuković), Nelio Bidermann — autor djela koje je ubrzo postalo prava međunarodna senzacija i bestseller — imao je 22 godine. Ubrzo nakon toga Nelio Bidermann nije više bio samo običan student njemačke književnosti i filma u Zürichu već je postao prava literarna zvijezda čiji je debitantski roman u međuvremenu preveden na više od dvadeset i osam jezika a u pripremi je i filmska adaptacija romana.

O čemu se dakle radi u romanu koji je tako zaludio i književne kritičare i čitatelje? “Lázár” kroz formu obiteljske sage i svojevrsnog razvojnog romana (Bildun-

gsroman) prati tri generacije mađarske obitelji Lázár. Neki književni kritičari navode da je autor bio inspiriran i vlastitom obiteljskom poviješću jer njegova obitelj s očeve strane navodno potječe iz mađarskog plemstva čiji su članovi 1950-ih pobjegli u Švicarsku. Radnja ovog romana započinje na početku 20. stoljeća kao gotička obiteljska saga smještena u dvorac plemićke obitelji Lázár, koji se nalazi na rubu mračne i zlokobne šume. Priča započinje rođenjem Lajosa von Lázára, blijedog djeteta prozirne kože i svijetloplavih očiju koje ne nalikuje ostatku obitelji. Roman će obuhvati razdoblje od smjene stoljeća, raspada Austro-Ugarske, svjetske ratove, uspon fašizma i sovjetsku okupaciju Mađarske, pa sve do 1956. godine kada roman završava.

Roman se bavi temama propasti aristokracije, obiteljskih tajni, materijalnog i emocionalnog nasljeđa, sukoba starih poredaka s nadolazećim povijesnim promjenama te utjecajem ratova i okupacija na upečatljive pojedince. A ovako je jedan od glavnih likova, Lajos, proživljavao dolazak novog doba: “Sklopio je zbirku poezije i odložio je na stolić. Osjećaj koji ga je obuzeo pri čitanju bio je poput onoga koji ga je pratio godinama nakon majčine smrti. Bio je to osjećaj da je njemu poznat svijet poput potonula grada, čiji se spomenici i zgrade, crkveni zvonici i palače doduše još mogu vidjeti ispod površine vode, no čije se vrijeme više nikad neće vratiti”.

Naravno, s obzirom na temu, vremensko razdoblje i geografsko područje na kojem se roman odvija, autor se bavi i sud-

binama Židova u doba nacizma. Lajoseva sestra Ilona udaje se za mladog Židova a taj brak nosi veliku težinu jer se događa uoči i tijekom Drugoga svjetskog rata. Zbog političkih previranja, uspona nacizma i Holokausta, njezin brak i odabir života izvan aristokratskog okvira obitelji Lázár dovodi je u iznimnu opasnost te dodatno naglašava tragiku i propadanje njezine obitelji. Ilona će sa svojom obitelji uspjeti spasiti a te sreće neće biti Matild Telkes, mlada Židovka u koju se zaljubljuje Lajosev sin Pista. Lajos će se tijekom Drugog svjetskog rata prilagoditi okolnosti i surađivati s tadašnjim režimom, te biti svjedok organiziranih transporta i tragičnih deportacija mađarskih Židova.

Kritičari su Biedermannov stil i epski zahvat u prikazu jedne obitelji kroz stoljeće prevrata često uspoređivali s klasicima poput Buddenbrookovih Thomasa Manna ili djela Gabriela Garcíje Márqueza, hvaleći atmosferu i izniman talent mladog autora. Ja sam čitajući roman bila apsolutno fascinirana stilom i jezikom mladog autora, imajući čitavo vrijeme na umu da Nelio Biedermann ima samo 22 godine. I to je stvarno nevjerojatno. Bogat rječnik i divan, lako čitljiv stil su bez svake sumnje odraz velikog talenta a zanimljivo je i da kao pripadnik nove generacije, autor uspijeva priču o tri generacije jedne obitelji ispričati na samo 260 stranica za razliku od klasika s kojim ga uspoređuju.

ANDREW PETTEGREE: “KNJIGA U RATU — KNJIŽNICE I ČITATELJI U VREMENIMA SUKOBA”

PIŠE: NATAŠA BARAC

Knjige iz svih mogućih područja predstavljaju ljudsku povijest, predstavljaju blago čovječanstva. Ali što se događa s knjigama i knjižnicama za vrijeme ratnih zbivanja i zašto su upravo one vrlo često metom diktatorskih režima koji ih pale i uništavaju? Upravo tom temom bavi se fascinantno publicističko djelo “Knjiga u ratu — knjižnice i čitatelji u vremenima sukoba” uglednog britanskog povjesničara Andrewa Pettegreea (izdavač Petrine knjige, prijevod s engleskog jezika Marin Popović).

Andrew Pettegree donosi duboku, detaljnu i iznenađujuću analizu o tome kako je pisana kultura oblikovala ratove, ali i kako su povijesni sukobi iz korijena promijenili sudbinu knjiga, knjižnica i samih čitatelja. Iz povijesnih primjera naučili smo kako knjiga može postati smrtonosno oružje i propaganda (sjetimo se samo opasnih primjera, npr. “Protokola Sionskih mudraca” ili “Mein Kampf”) a strane u sukobima, ili na različitim dijelovima političkog spektra, knjigu često koriste za ideološko uvjetovanje, masovnu propagandu i širenje cenzure. Pettegree u svojem djelu otkriva nevjerojatne povijesne crtice — od toga kako je Winston Churchill koristio obične turističke vodiče za svoje vojne planove, pa sve do uloge znanstvenih radova, zemljovida i priručnika u vojnim

operacijama. Autor donosi i povijesne ličnosti u neočekivanim ulogama: pa tako podsjeća na zanimljive povijesne činjenice poput onih da je Mao Ce-tung počeo kao knjižničar, Staljin objavljivao poeziju, a književnik Evelyn Waugh služio kao komandos prije pisanja svojih remek-djela.

Pettegree na više od 500 stranica pokriva široka povijesna razdoblja — od Američkog građanskog rata, preko Prvog i Drugog svjetskog rata, pa sve do Hladnog rata i suvremenih sukoba poput invazije na Ukrajinu. U ovom detaljno se bavi nacističkim spaljivanjem knjiga, ali i sustavnim savezničkim bombardiranjima u kojima je, primjerice u Japanu, uništena gotovo polovica ukupnog knjižnog fonda.

“Spaljivanje židovskih knjižnica u Poljskoj koje su počinili nacisti predstavljalo je pokušaj zatiranja cijele njihove kulturne baštine i uistinu je u nepovrat odnijelo mnoga nezamjenjiva djela”, piše Pettegree ali i objašnjava da su nacisti nakon zloglasnog spaljivanja židovskih knjiga 1933. kasnije djelomično i promijenili taktiku te sustavno pljačkali i sakupljali stotine tisuća svezaka židovske književnosti, povijesti i teologije jer su željeli osnovati posebnu knjižnicu posvećenu “proučavanju židovskog pitanja”. Pettegree s knjižničarskom preciznošću opisuje dramatične događaje nakon završetka rata 1945. godine kada su savezničke trupe ušle u Njemačku, u skladištima i napuštenim nacističkim institutima pronašle su milijune zaplijenjenih ži-

dovskih knjiga. Knjižničari i saveznici tada su se suočili s velikim problemom jer su cijele židovske zajednice i obitelji bile uništene u Holokaustu pa ukradene knjige nisu mogle biti vraćene vlasnicima. Veliki dio tog blaga danas se nalazi u Nacionalnoj knjižnici Izraela u Jeruzalemu. Pettegree spominje i “Dnevnik Anne Frank” i analizira kako je jedno intimnom svjedočanstvo preživjelo rat i postalo jedno od najmoćnijih antiratnih oružja u povijesti književnosti.

Andrew Pettegree profesor je na uglednom Sveučilištu St Andrews u Škotskoj i jedan od vodećih svjetskih stručnjaka za povijest knjige i medijskih transformacija. Književni kritičari ovo su djelo proglasili pravom riznicom zapanjujućih činjenica i jednom od najboljih povijesnih knjiga. I zato — velika preporuka za sve one koji vole knjige i književnost.

ANNABELLE HIRSCH: “STVARI. POVIJEST ŽENA U 100 PREDMETA”

PIŠE: NATAŠA BARAC

Feministice često ističu da bi povijest drugačije izgledala da su ju pisale žene. Tko zna, vjerojatno imaju i pravo. Upravo tu nepravdu pokušava ispraviti njemačko-francuska autorica Annabelle Hirsch sa svojom knjigom “Stvari. Povijest žena u 100 predmeta” (izdavač Fraktura, Biblioteka Platforma, prijevod s njemačkog Ines Meštrović). Autorica u ovoj knjizi donosi osvježavajuću i duboko humanu perspektivu na povijest koja je predugo bila isključivo muška.

Kroz sto kratkih, ali iznimno oštro-umnih eseja o opipljivim predmetima, poput dijamantnog prstena Kim Kardashian ili kemijske olovke Grete Garbo, Annabelle Hirsch rekonstruira žensku svakodnevicu, ali i nevjerojatnu otpornost kroz tisućljeća. Sto predmeta koje je odabrala Annabelle Hirsch pokrivaju čitavu ljudsku povijest od prapovijesti do suvremenosti a svaki predmet svjedoči o ulozi koju su žene, poznate i nepoznate, imale kroz povijest.

U svoj mozaik ženskog iskustva, autorica uvrštava predmete koji izravno govore o židovskoj povijesti i kulturi sjećanja. Među sto predmeta u knjizi nalaze se i broš Hannah Arendt, slavne židovske političke filozofkinje (“najpoznatiji broš u povijesti ženske filozofije”), egzilski dnevnik poznate židovske pjesnikinje Masche Kaléko (koju smo nedavno pred-

stavili u Ha-Kolu) kroz čiju priču govori o tragičnoj sudbini Židova u nacističkoj Njemačkoj (“Židovke su sada smatrali dobrim prijateljicama ako ne bi pozdravile svoje znanice na ulici i ne bi došle na kavu kako ne bi ugrozile druge.”). Pod naslovom “Leci grupe otpora Crvena kapela” autorica govori o Židovki Betty Scholem koja živi u nacističkom Berlinu te Židovki Liani Berkowitz (“jednoj od nepoznatih junakinja”) koja je završila na giljotini 1943. godine, “dva dana prije dvadesetog rođendana”. Annabelle Hirsch u priči “Plakat s Goldom Meir” podsjeća na jednu od osnivačica Države Izrael koju feminizam nije zanimao ali joj je bilo drago da je upravo ona uzor feminističkog pokreta. Ona sama bila je jedna od onih žena koje jednostavno

nisu mogle sjediti kod kuće “jer joj život domaćice i majke nije bio dovoljan”.

Autorica ne zaobilazi ni simbole obiteljskog kontinuiteta i vjere, poput tradicijskih predmeta koji su u vremenima progona i migracija često bili jedina preostala spona s domom i identitetom. Kroz priču o šivaćem stroju Singer (Isaac Merritt Singer patentirao je svoj revolucionarni šivaći stroj 1852. godine i s odvjetnikom Edwardom Clarkom osnovao tvrtku I. M. Singer & Co a do 1860. godine tvrtka je postala najveći svjetski proizvođač šivaćih strojeva) podsjeća nas na radnice u tekstilnoj industriji i rane radničke pokrete u kojima su židovske imigrantice imale ključnu ulogu.

Stil pisanja Annabelle Hirsch spaja pedantnost povjesničarke umjetnosti i pitkost vrhunskog novinarstva. Svaki predmet — bio to antički prsten, pisaći stroj Hannah Arendt ili skromna kućanska potrepština — funkcionira kao mikro-svijet. Ova knjiga nije samo kronika ženske emancipacije; ona je i podsjetnik na važnost čuvanja sjećanja kroz predmete koji nadživljuju svoje vlasnice i nastavljaju pričati njihove priče. Jer “povijest ne živi samo u arhivima nego i u predmetima koje držimo u rukama”.

Annabelle Hirsch rođena je 1986. godine i ima njemačke i francuske korijene. Studirala je povijest umjetnosti, teatrologiju i filozofiju u Münchenu i Parizu a radi kao novinarka za ugledne njemačke medije i kao književna prevoditeljica.

HASIDSKI REBBE — VIŠE OD DUHOVNNOG VOĐE I OSNIVAČA DINASTIJE

PIŠE: IVO MIŠUR

UVOD

Hasidizam je prvenstveno religijski, ali ujedno i društveni pokret unutar židovstva. Nadahnut kabalističkom mistikom, teži prožimanju svakog detalja svakodnevnog života pobožnošću i predanošću Bogu. Nastao je sredinom 18. stoljeća u istočnoj Europi, a danas je raširen među Židovima u cijelom svijetu. Jedan od njegovih temeljnih stupova je osoba rebbea. Cijeli ovaj pokret nije moguće analizirati bez razumijevanja uloge i duhovnog značaja kojeg ima u hasidskim zajednicama. Premda se ovaj pojam u svjetovnim medijima često prevodi kao rabin, riječ je o nečemu puno višem. Iako obje titule označavaju židovske duhovne vođe, ključna razlika između rabina i rebbea leži u načinu stjecanja autoriteta i opsegu utjecaja na život vjernike. Rabinov autoritet je formalan i temelji se na stečenoj diplomi i znanju. Rabin djeluje prvenstveno kao vjerski i pravni savjetnik koji odgovara na praktična pitanja o košer hrani, braku i ritualima. Rebbe svoj autoritet ne crpi iz formalnog obrazovanja, već iz iznimne osobne karizme, duhovne uzvišenosti i naslijeđa. On ne nudi samo pravne savjete, već aktivno i cjelovito vodi sve aspekte života svojih sljedbenika (hasida), kako duhovne, tako i svjetovne, obiteljske te poslovne.

Takvo posebno mjesto rebbea u hasidskim zajednicama proizlazi iz specifičnog shvaćanja njegove duhovne naravi, koje se izražava kroz pojam cadika. Valja istaknuti da ovaj pojam u hasidizmu ima posebno značenje, različito od svojega izvornog značenja koje se odnosi na svakoga pobožnog i pravednog Židova. U hasidskoj teologiji su se još tijekom 18. stoljeća razvila dvije dominantne teološke struje u razumijevanju uloge rebbea i cadika. Prvu je u djelu Noam Elimelech

oblikovao Elimeleh iz Liženska. U njegovu učenju cadik zauzima središnje mjesto kao posrednik između Boga i zajednice. Budući da je postigao iznimnu duhovnu razinu, sposoban je privlačiti i kanalizirati Božji blagoslov u svijet, zagovarati narod pred Bogom i svojim molitvama utjecati na Božje odluke. Hasid se stoga uz cadika veže ne samo kao uz učitelja nego i kao uz duhovni kanal preko kojega prima Božje darove. Ideja da u svakom naraštaju postoje pravednici preko kojih

se Božanska prisutnost i blagoslov prelijevaju u materijalni svijet potječe iz kabalističke tradicije. Hasidizam je tu zamisao razradio do te mjere da je pojam cadika postao središnji stup njegova cjelokupnog religijskog sustava.

Drugu struju je začeo Schneur Zalman iz Ljadija, utemeljitelj dinastije Chabad Lubavitch u i danas najpoznatijem djelu hasidske teologije Tanya. Iako ni on nije nijekao posebnu duhovnu razinu cadika, smatrao je da njegova najvažnija zadaća nije posredovanje Božjega blagoslova, nego poučavanje i odgoj zajednice. Rebbe je prije svega učitelj koji prenosi spoznaju Boga, te vodi haside prema dubljem razumijevanju božanske stvarnosti. Njegova je zadaća razviti kod svakoga pojedinca sposobnost da vlastitim razumom, molitvom i proučavanjem Tore izgradi osobni odnos s Bogom. U tradiciji dinastije Chabad Lubavitch se zato naglasak stavlja na intelektualno usvajanje hasidske misli, unutarnju duhovnu preobrazbu i osobni rad na sebi. Rebbe dakle nije zamjena za osobni odnos s Bogom, nego pedagog koji svojim učenjem omogućuje drugima da sami dosegnu viši stupanj duhovne svijesti. Takvo je shvaćanje dalo Chabadu izrazito obrazovni i filozofski karakter, po čemu se razlikuje od mnogih drugih hasidskih dinastija koje veću važnost pridaju karizmatskoj i zagovornoj ulozi rebea.

Može se dakle reći da je rebbe u pravilu ujedno i cadik, ali pojam rebbe naglašava njegovu institucionalnu i voditeljsku ulogu kao poglavara određene hasidske dinastije ili zajednice. Nasuprot tomu, pojam cadik prvenstveno označava duhovnu kvalitetu i karizmu, neovisno o tome vodi li osoba određenu zajednicu. Stoga se može reći da je svaki rebbe ujedno cadik, dok nije svaki cadik nužno rebbe. Rebbe stoga nije važan zato što ima institucionalnu vlast, nego zato što se smatra osobom čija je molitva dosegla najviši stupanj trajne duhovne poveza-

nosti ili sjedinjenosti s Bogom. Upravo zbog toga hasidi vjeruju da može moliti za zajednicu, poučavati druge molitvi i svojim duhovnim životom približavati zajednicu Bogu.

Važno je istaknuti da unatoč bogatoj tradiciji teoloških tekstova hasidizam nije pokret knjiga nego pokret živog učitelja. Učenje se ne prenosi prvenstveno tekstovima nego odnosom između rebbea i hasida. Za razliku od tradicionalnog rabinskog židovstva, u kojemu se autoritet prvenstveno temelji na proučavanju svetih tekstova i poznavanju halahičke tradicije, hasidizam u središte religijskog života postavlja živu osobu cadika odnosno rebbea. On nije samo tumač svetih spisa, nego živo utjelovljenje hasidskih ideala. Svojim načinom života, molitvom, pobožnošću i odnosom prema ljudima rebbe pokazuje kako se vjerska načela ostvaruju u svakodnevici. Učenici ne dolaze rebbeu samo kako bi čuli njegovo tumačenje Tore, nego kako bi promatrali njegov način molitve, ponašanja i ophođenja prema drugima. Takvo iskustveno učenje smatra se jednako važnim kao i proučavanje tekstova jer se vjeruje da se duhovni život ne može u potpunosti prenijeti riječima, nego zahtijeva osobni primjer. Važno je znati da je hasid uvijek hasid nekog određenog rebbea, te nema nijednog hasida bez rebbea. Upravo zbog toga prisutnost rebbea ima posebno značenje u hasidskim zajednicama, a njegovi svakodnevni postupci postaju uzor koji hasidi nastoje slijediti.

ODNOS HASIDA S REBBEOM

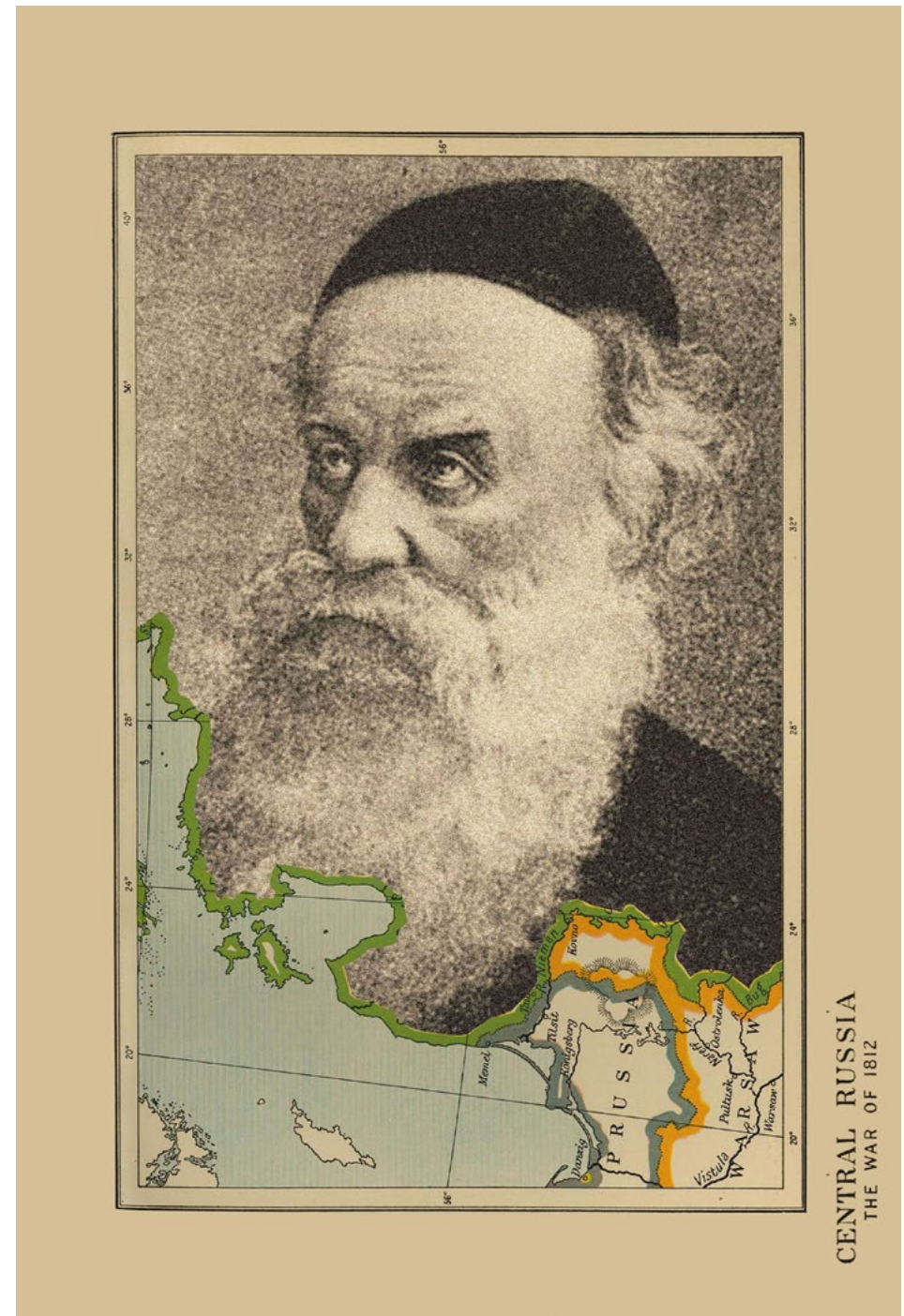
Takvo shvaćanje rebbea nije ostalo samo na razini teološke ideje, nego se odražava i u svakodnevnom životu hasida te oblikuje njihov odnos prema svom duhovnom vođi. Hasidi imaju poseban odnos sa svojim rebbeom koji je obuhvaćen pojmom hiskashrut što u doslovnom prijevodu znači "povezivanje", a odnosi

se na ideju da se čovjek može približiti Bogu kroz odnos s cadikom. Hiskashrut se ostvaruje učenjem rebbeovih tekstova, traženjem savjeta, sudjelovanjem na zajedničkim okupljanjima (farbrenge-nima), molitvom te nastojanjem da se slijedi njegov duhovni primjer. Riječ je o svjesnom nastojanju da se vlastiti život, razmišljanje i duhovni razvoj usklade s učenjem i primjerom rebbea. Jedan od najvažnijih stupova hiskashruta je jehidut, tj. privatni razgovor između hasida i rebbea. Tijekom takvoga susreta hasid iznosi svoje duhovne dvojbe, obiteljske probleme, poslovne odluke ili pitanja vezana uz religijski život. Rebbe mu tumači religijska pitanja ili potiče hasida na duhovni napredak. U nekim je dinastijama jehidut redovita praksa, dok je u velikim zajednicama, zbog velikoga broja sljedbenika, postao rjeđi i rezerviran za posebne prilike. Rebbe članovima svoje zajednice daje i eitze (savjet). Premda halahička pitanja često rješava lokalni rabin, mnogi će se hasidi u važnim životnim odlukama obratiti upravo rebbeu. Pitanja izbora zanimanja, sklapanja braka, preseljenja, odgoja djece ili pokretanja vlastitog biznisa smatraju se područjima u kojima duhovna pronicljivost rebbea može pomoći pri donošenju ispravne odluke. Savjet se pritom ne shvaća kao proročanstvo ili nepogrešiva naredba, nego kao duhovno vodstvo osobe za koju se vjeruje da zahvaljujući Božjoj blizini jasnije sagledava životne okolnosti. Eitze, tj. konkretan savjet može proizaći tijekom jehiduta, ali također biti dan izvan njega npr. tijekom farbrenge-nima. Često rebbe uopće ne daje gotove odgovore i ne nudi rješenja već na pitanja odgovara pitanjem ili kratkom rečenicom koja potakne čovjeka na promjenu te pomaže hasidu da upozna samoga sebe. Cilj nije riješiti problem umjesto hasida nego ga naučiti kako duhovno sazrijevati i promijeniti život.

Važno mjesto u hasidskom životu zauzimaju i blagoslovi (berahot). Hasidi često traže blagoslov u različitim životnim okolnostima. Blagoslov se ne smatra nekakvim magijskim činom niti jamstvom ostvarenja željenoga ishoda, nego molitvom koju rebbe upućuje Bogu za dobrobit svojih sljedbenika. U hasidskoj tradiciji blagoslova važnu ulogu imaju mofetimi odnosno čudesa koja se pripisuju pojedinim rebbeima. Takve su priče postale sastavni dio hasidske književnosti i usmene predaje te su pridonijele oblikovanju ugleda pojedinih rebbea kao iznimno svetih osoba i moćnih zagovornika pred Bogom. Osim osobnih susreta, odnos između hasida i rebbea održava se i različitim oblicima komunikacije, osobito kada fizički susret nije bio moguć. Jedan od njih je predaja pisane molbe ili ceduljice poznate pod nazivom kvitel. Na njoj vjernik napiše svoje ime, ime svoje majke te kratko opiše nakanu za koju traži molitvu ili blagoslov. Rebbe naglas pročita kvitel, često uz čitanje psalama ili vlastitu molitvu.

Za razumijevanje odnosa hasid-rebbe bitno je poništenje vlastitoga ega pred Bogom odnosno bitul. Cilj takvog duhovnog stava nije gubitak osobnosti, nego oslobađanje od sebičnosti i oholosti kako bi se postigla dublja povezanost s Bogom (devekut). U tom kontekstu odnos prema rebbeu ne proizlazi iz slijepe poslušnosti, nego iz uvjerenja da poniznost omogućuje čovjeku prihvatiti vodstvo osobe koja je postigla viši stupanj duhovne zrelosti. Rebbe tako postaje učitelj koji svojim primjerom pomaže hasidu u vlastitom duhovnom usponu, a ne zamjena za njegov osobni odnos s Bogom.

U prošlosti rebbe nije brinuo samo o duhovnoj dobrobiti svoj hasida već često predstavljao središnju organizacijsku osobu oko koje se oblikovao čitav društveni život. Rebbei su osnivali ješive, osnovne škole i izdavačke kuće koje su objavljivale

molitvenike, komentare Tore, hasidsku književnost i djela prethodnih rebbea. Na taj se način nije prenosilo samo religijsko znanje nego se čuvao identitet pojedine dinastije i njezino specifično tumačenje hasidske tradicije. Rebbei su inicirali i

organizirali prikupljanje pomoći za siromašne, osnivali dobrotvorne zaklade, pomagali udovicama, siročadi i bolesnicima te poticali imućnije članove zajednice na davanje milostinje. U mnogim je zajednicama upravo rebbe bio osoba kojoj su se

obraćali kada je bilo potrebno prikupiti sredstva za pomoć potrebitima. U nekim razdobljima rebbei su imali i političku ulogu. U istočnoj Europi u prošlosti su bili predstavnici svojih zajednica pred lokalnim vlastima, sudovima, pregovarali o porizima, branili prava Židova i intervenirali u slučajevima progona ili diskriminacije. Takvo široko područje djelovanja pridonijelo je oblikovanju trajnih zajednica okupljenih oko pojedinih rebbea. Iz tih su se zajednica postupno razvile hasidske dinastije koje i danas predstavljaju temelj organizacije hasidizma.

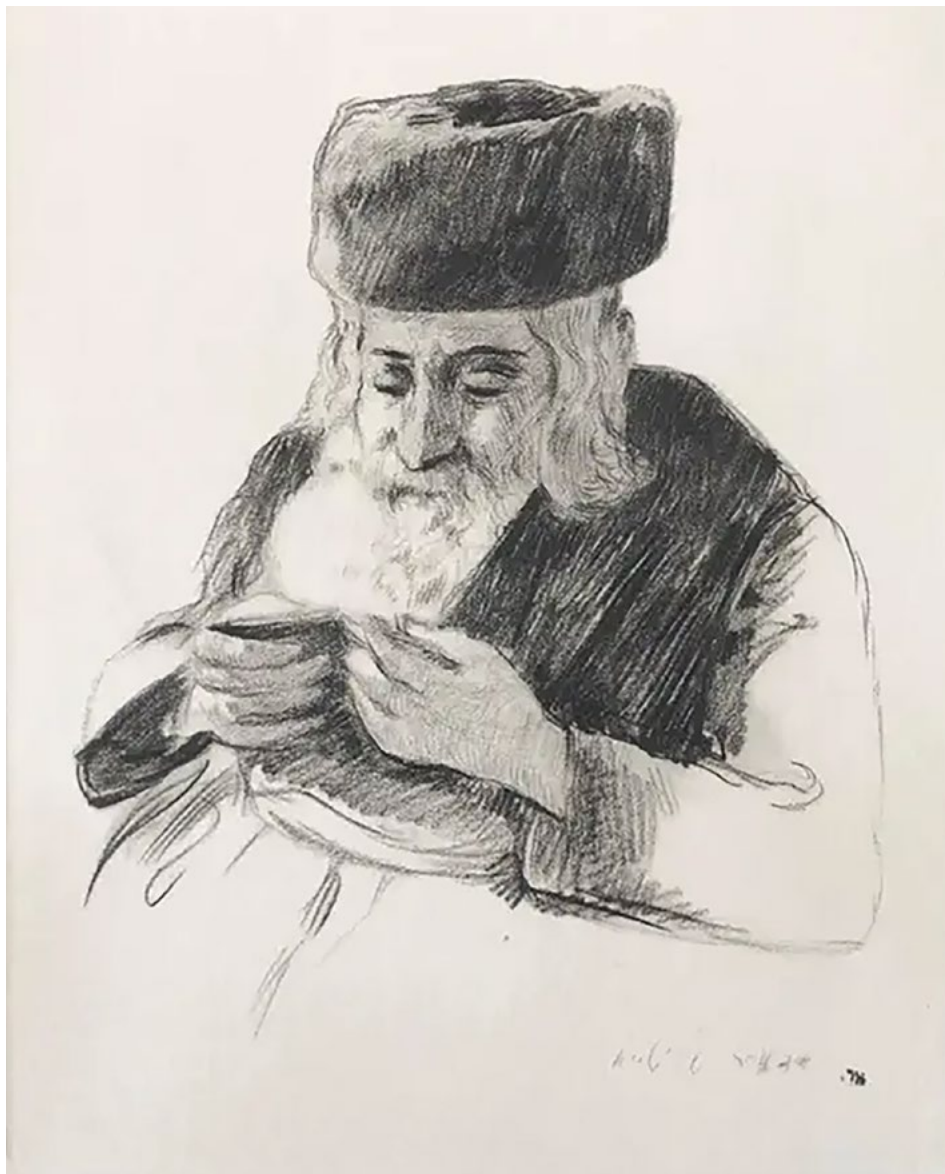
HASIDSKE DINASTIJE — OD LOKALNIH DO SVJETSKIH POKRETA

Nakon smrti rabina Israela ben Eliezera, utemeljitelja hasidizma, njegovo učenje nastavili su učenici, među kojima je najvažniji bio rabin Dov Ber iz Mezeriča, poznat kao Magid iz Mezeriča. Upravo je on organizirao pokret, obrazovao novu generaciju vođa i poslao ih u različite krajeve istočne Europe kako bi širili hasidsko učenje. Ti su učenici postupno osnivali vlastite zajednice koje su se razvile u zasebne hasidske dinastije. Upravo se u tom razdoblju oblikuje institucija rebbea koji postaje duhovno središte zajednice. Svaka je razvila vlastite običaje, fokuse u tumačenju vjere i prepoznatljiv način života. Može se reći da je Eliezer osnivač hasidizma, a Dov Ber začetnik organizacije hasidskih zajednica.

Chabad-Lubavitch jedna je od najpoznatijih dinastija danas. Osnovao ju je krajem 18. stoljeća rabin Šneur Zalman iz Ljadija, koji je hasidskoj mistici dao snažnu intelektualnu dimenziju. Sam naziv Chabad akronim je hebrejskih riječi *hohma* (mudrost), *bina* (razumijevanje) i *da'at* (spoznaja), čime se naglašava da osjećaji i duhovnost trebaju biti utemeljeni na učenju i razumijevanju. Chabad je danas najrašireniji hasidski pokret u svijetu, poznat po mreži centara koji

djeluju u desecima država te nastoje približiti židovsku tradiciju svim Židovima, neovisno o njihovu stupnju religioznosti. Među većim hasidskim zajednicama su dinastije Ger, Belz te Vižnic, koje su nastale na području današnje Poljske i Ukrajine. Povijest svih ovih dinastija je obilježena Holokaustom, tijekom kojega je uništen velik dio europskih hasidskih zajednica. Unatoč svemu preživjeli su te su nakon Drugoga svjetskog rata obnovili svoje zajednice u Izraelu i SAD-u. Danas su ove dinastije važan dio suvremenoga

ortodoksnog židovstva te vode brojne škole, sinagoge i druge vjerske i društvene ustanove. Posebno mjesto unutar hasidizma zauzima Satmarska dinastija, nastala u gradu Satu Mare (Satmar) u današnjoj Rumunjskoj. Poznata je po vrlo strogom pridržavanju tradicionalnih pravila, ali i po svojem teološkom stajalištu prema cionizmu. Za razliku od većine drugih hasidskih dinastija, njeni članovi smatraju da osnivanje židovske države nije u skladu sa židovskom vjerom. Zbog toga pripadnici ove dinastije ponekad

paradoksalno sudjeluju na prosvjedi-ma protiv Države Izrael, premda i dalje aktivno podupiru židovske zajednice i humanitarne projekte.

Unatoč razlikama među dinastijama u tumačenju teoloških pitanja, načinu oblačenja i života, sve ih povezuje nekoliko zajedničkih obilježja. U središtu zajednice nalazi se rebbe, naglašava se važnost zajedničke molitve, proučavanja Tore, očuvanja tradicionalnog načina života i međusobne solidarnosti. Hasidske zajednice ulažu velike napore u obrazovanje djece te očuvanje jidiša kao svakodnevnog jezika.

NASLJEĐIVANJE REBBEA I KONTINUITET HASIDSKIH DINASTIJA

Budući da se identitet svake zajednice oblikovao oko njezina rebbea, posebno je važno bilo pitanje njegova nasljednika i kontinuiteta vodstva. Već su krajem 18. stoljeća pojedini hasidski vođe uveli praksu nasljeđivanja svojega položaja preko sina, više sinova ili zetova. Na taj je način preminuli rebbe ostavljao jednoga ili više nasljednika koji su nasljeđivali dio njegovih sljedbenika. Novi rebbe ipak ne nasljeđuje položaj automatski svojim srodstvom s prethodnim rebbeom, već mora pokazati poznavanje židovske tradicije, imati osobni autoritet i karizmu te na taj način sam steći povjerenje zajednice koju će voditi. Važno je znati da se autoritet rebbea ne temelji na formalnoj hijerarhiji, nego na dobrovoljnoj odanosti njegovih hasida. Oni ga slijede zato što u njemu prepoznaju osobu koja svojim znanjem, pobožnošću i životnim primjerom utjelovljuje ideale hasidizma. Odnos između rebbea i njegovih sljedbenika traje cijeli život, a često mnoge obitelji ostaju vjerne istoj dinastiji kroz više naraštaja. Na taj se način ne prenosi samo vjersko učenje nego i posebni običaji, melodije, način molitve, odijevanja i zajedničkog života.

Nerijetko se nakon smrti uglednog rebbea zajednica podijeli između dvojice ili više nasljednika. Takve podjele nisu nužno posljedica sukoba, nego različitih pogleda na to tko najbolje predstavlja baštinu prethodnog rebbea. Svaki od nasljednika tada okuplja vlastiti krug sljedbenika, pa od jedne dinastije mogu nastati dvije ili više novih grana koje budu u prijateljskim odnosima i često surađuju. Tijekom posljednjih dvjesto godina upravo je na taj način nastao velik broj današnjih hasidskih dinastija. Poseban slučaj predstavlja dinastija Chabad-Lubavitch. Nakon smrti posljednjeg rebbea, rabina Menahema Mendela Schneersona 1994. godine, nije imenovan nasljednik. Pokret i dalje djeluje pod njegovim duhovnim vodstvom koristeći njegovo učenje koje je sadržano u njegovim spisima i snimljenim govorima te korespondenciji.

ZAKLJUČAK

Raznolikost i brojnost hasidskih dinastija pokazuje da hasidizam nije jedinstvena organizacija niti hijerarhijski uređena institucija. Nije čak ni riječ o ujednačenom pokretu što se tiče teoloških tumačenja, a kamoli tradicije u odijevanju, pjesmama i molitvama. Upravo je ta raznolikost, zajedno sa snažnom institucijom rebbea, omogućila pokretu da preživi velike povijesne izazove i ostane vitalan, prepoznatljiv dio suvremenoga židovstva. Za razliku od brojnih tradicionalnih religijskih institucija koje su tijekom 20. i 21. stoljeća izgubile dio svojega utjecaja te značajnog broja svojih članova u procesu modernizacije i sekularizacije, hasidske zajednice nastavile su rasti i razvijati se. Broj njihovih pripadnika danas je veći nego ikad, a pojedine dinastije djeluju na svim kontinentima. Razlozi takve otpornosti su kompleksni i višestruki.

Iako se kotač povijesti vječno okreće te se društvene okolnosti neprestano mijenjaju, duboke ljudske potrebe za traže-

njem višeg smisla, utjehe i životne svrhe ostaju trajne i ne mogu se u potpunosti zadovoljiti pukim čitanjem knjiga, ili pak estetski lijepih i mudrih citata, bez obzira na to koliko oni na prvi pogled bili pronicljivi i nadahnjujući. Upravo u tom procjepu, unutar specifičnih hasidskih zajednica, karizmatični lik rebbea pruža vjernicima ono što suvremeno, duboko sekularizirano društvo ne može ponuditi: vodstvo, osjećaj pripadnosti zajednici te jasno, nedvosmisleno oblikovan sustav moralnih vrijednosti. U svijetu obilježenom nesigurnošću i individualizmom mnogi hasidi u rebbeu pronalaze osobu koja nije samo tumač religijskih propisa nego simbol zajedničkoga identiteta i jamstvo očuvanja naslijeđa zajednice. Istodobno, fascinantno je primijetiti kako se i sama institucija rebbea uspješno prilagodila izazovima suvremenih okolnosti, pa tako mnogi današnji rebbei redovito komuniciraju putem društvenih mreža. Time je ovaj tradicionalni, duboko ukorijenjeni odnos između rebbea i hasida dobio posve nove, tehnološki napredne oblike prilagođene dvadeset i prvom stoljeću, ali pritom nikada nije izgubio svoj temelj, odnosno neprocjenjivi, intimni i neposredni odnos licem u lice koji ostaje srž hasidske duhovnosti.

HAMICHLOL — WIKIPEDIJA ZA ORTODOKSNE ŽIDOVE

PIŠE: F. B.

Ne možete se sjetiti u kojim je sve filmovima glumila Elizabeth Taylor? Niste sigurni koje je godine “Schindlerova lista” dobila Oscara? Mnogi od nas neće se ni truditi razbijati glavu, već će posegnuti za Wikipedijom ili danas sve češće odgovor potražiti od umjetne inteligencije. Ali što rade ortodoksni Židovi kojima se preporučuje oprez u korištenju Wikipedije ili umjetne inteligencije zbog otvorenog načina uređivanja sadržaja i mogućnosti pronalaženja materijala koji nisu u skladu s vjerskim pravilima? Oni će koristiti HaMichlol, svojevrsnu Wikipediju za ortodoksne Židove.

HaMichlol (hebrejski: ח'מ'כ'ל'ל, “Cjelina”) je internetska enciklopedija na hebrejskom jeziku nastala 2015. prvenstveno za ultra-ortodoksnu židovsku zajednicu u Izraelu i u svijetu. Većina članaka koja se može pronaći na HaMichlolu ustvari je izvorno preuzeta s hebrejske Wikipedije, a zatim uređena kako bi bila u skladu s haredskim vjerskim normama. S vremenom su dodani i brojni izvorni članci a stranica daje i

veliki pregled rabinske literature, uvid u židovsku povijest i brojne komentare. Svaki sadržaj prije objave prolazi uredničku provjeru. Teme koje se smatraju neprikladnima iz vjerske perspektive mogu biti izmijenjene, skraćene ili izostavljene. To uključuje, primjerice, eksplicitne seksualne teme, prikaze koji se smatraju nemoralnima te određene znanstvene interpretacije koje su u sukobu s tradicionalnim vjerskim pogledom. Fotografije žena često se uklanjaju ili zamjenjuju, jer dio ultra-ortodoksne židovske zajednice izbjegava njihovo javno prikazivanje. Za razliku od Wikipedije, uređivanje HaMichlola nije potpuno otvoreno. Za uređivanje je potrebna registracija, a zajednica urednika nastoji održavati sadržaj u skladu s halahom (židovskim vjerskim pravom).

Osnivač ovog jedinstvenog projekta je izraelski rabin Yosef Kaminer, a cilj projekta bio je ponuditi enciklopediju koju će pripadnici haredske zajednice smatrati prihvatljivijom od Wikipedije. Važno je napomenuti da HaMichlol nije službeni glas svih ortodoksnih Židova. On odražava prije svega perspektivu jednog dijela haredskog judaizma a mnogi moderni ortodoksni Židovi i dalje koriste običnu Wikipediju.

U ultra-ortodoksnim židovskim zajednicama razvio se i svojevrsni “haredski internet” koji omogućuje pristup korisnim informacijama i digitalnim

uslugama, a istodobno smanjuje izloženost sadržajima koji se smatraju neprikladnima prema vjerskim standardima. Tako veliki broj ultra-ortodoksnih zajednica potiče korištenje filtriranog sadržaja ili ograničenog pristupa mreži, posebno što se tiče obrazovanja, posla i svakodnevnog života. Zbog toga je nastao čitav digitalni ekosustav koji uključuje enciklopedije poput HaMichlola, filtrirane tražilice, portale s vijestima, digitalne knjižnice, trgovine, forume i mobilne aplikacije prilagođene haredi zajednici. U tome važnu ulogu imaju sustavi za filtriranje interneta koji blokiraju stranice ili slike koje nisu u skladu s pravilima zajednice.

Haredski internet nije jedinstven — različite zajednice u židovskome svijetu imaju različite standarde. Neki dopuštaju širok pristup uz filtriranje, dok drugi preporučuju korištenje interneta samo kada je to nužno ili ga potpuno izbjegavaju. Zbog toga postoje različite razine filtriranja i posebni pružatelji internet-skih usluga prilagođeni potrebama haredskih korisnika. Posljednjih godina taj se digitalni prostor znatno proširio. Danas obuhvaća obrazovne platforme, baze židovskih tekstova, internetsku kupovinu, zdravstvene usluge i državne e-usluge, omogućujući pripadnicima haredi zajednice da koriste suvremene tehnologije uz očuvanje svojih vjerskih i kulturnih vrijednosti.

MORAJU LI KUTIJE ZA TEFILIN BITI CRNE BOJE?

PIŠE: J.C.

U kasnom razdoblju Drugog hrama, prije otprilike dvije tisuće godina, male kožne kutije u kojima se nalazio tefilin nisu bile obojane u crno, kao što je to danas uobičajeno, otkrili su nedavno stručnjaci. Tefilin sadrži sićušne pergamentne svitke ispisan bibljskim stihovima i nosi se — jedan na glavi a jedan na podlaktici — tijekom jutarnje molitve. Brzim pretraživanjem interneta danas lako pronalazimo upute kako ih nositi a svi vjernici znaju da se kutijice trebaju biti okrenute prema vani. Ali trebaju li kutije u kojima se nalazi tefilin biti crne boje? Testovi koje je tim stručnjaka proveo na drevnim kutijama, koje sami po sebi nisu crne već samo tamne boje, pokazali su da kutije nisu bile obojene onako kako se pretpostavljalo.

Kutije s tefilinom otkrivene su u špilji u Judejskoj pustinji u blizini Kumrana, gdje su pronađeni prvi svici s Mrtvog mora. Nakon toga više svitaka i fragmenata svitaka pronađeno je u drugim špiljama u blizini Kumrana. Svi potječu iz istog razdoblja kao i svici s Mrtvog mora, a to je kasno razdoblje Drugog hrama ili rimsko razdoblje prije nekih dvije tisuće godina. Neke od pronađenih artefakata izgledaju prilično crno.

Zaključak do kojeg su došli stručnjaci tijekom prethodnih analiza temeljio se na tome što oni nisu bili pronašli nikakve kemijske tragove poznatih boja. “U davna vremena postojale su dvije glavne metode bojanja kože u crno. Prva metoda koristila je materijala na bazi ugljika — čađu i ugljen — kako bi koža dobila crnu boju”, objašnjava Cohen Ofri, voditelj konzervatorskog laboratorija.

“Druga se metoda temeljila na kemijskoj reakciji između tanina — složenog organskog spoja koji se nalazi u mnogim biljkama — i željeznih oksida. Zahvaljujući provedenim testovima isključili smo mogućnost da su kutije s tefilinom obojene u crno koristeći bilo koju od ovih navedenih metoda”, dodao je. “Kod nekih drevnih tefilina, koža na kutiji je imala prirodnu smeđu boju. Međutim, kod drugih se prethodno smatralo da je vrlo tamna boja kože rezultat umjetnog bojanja, u skladu sa zakonom koji je zahtijevao da koža na kutijama za tefilin bude crna”, nastavlja Ofri. Danas je utvrđeno da je boja kože rezultat prirodnog starenja i protoka godina. Stručnjaci su stoga zaključili da koža kutija za tefilin u razdoblju Drugog hrama nije morala biti crna, te da se da tradicija pojavila kasnije i dobila status micve.

“Pretpostavljamo da u početku boja tefilina nije imala halahički značaj, te da su tek u kasnijem razdoblju rabini donijeli odluku da se kutije za tefilin trebaju

bojati u crno. Međutim čak i nakon toga raspravljalo se o tome je li crna boja obavezna ili je to samo poželjno iz estetskih razloga. Često se smatra da je židovski vjerski zakon statičan i da se ne razvija ali naše istraživanje o drevnom teflinu pokazuje upravo suprotno: po mom mišljenju upravo životnost halahe čini ju tako lijepom”, smatra prof. Jonatan Adler sa Sveučilišta Ariel.

Stručnjaci su tijekom ovog istraživanja proučili 20 od 25 pronađenih kutija za tefilin. Sve kutije potječu iz rimskog razdoblja a za njihovu izradu koristila se uglavnom kozja ili ovčja koža, a u nekim slučajevima i teleća koža.

Naravno, ovo pitanje boje kutija za tefilin nije prošlo bez rasprave koja još uvijek traje. Neki rabini smatraju da kutije za tefilin moraju biti crne boje. Zašto crne? Na to pitanje nema objašnjenja — osim onoga da je tako rečeno Mojsiju na Sinaju.

KIRYAS JOEL

— AMERIČKI ŠTETL

PIŠE: J. C.

Savezna američka država New York ima više od 600 sinagoga, a grad New York dom je za više od 15 posto ukupnog broja pripadnika američke židovske zajednice. Evo i par činjenica o židovskoj zajednici države New York: u državi New Yorku živi 1,7 milijuna Židova, većina ih živi u većim gradovima u državi, okupljeni su u 10 židovskih federacija, a ogranak grada New Yorka je najveći u SAD-u. U toj američkoj saveznoj državi ima i 12 centara židovskih zajednica (sedam u gradu New Yorku a ostali se nalaze u drugim gradovima). Također postoji i nekoliko desetaka nezavisnih zajednica.

Svaki deveti stanovnik New Yorka je Židov, a u Brooklynu je taj postotak još izraženiji — tamo je naime svaki peti stanovnik Židov. Brooklyn je dom jedne od najvećih židovskih zajednica na svijetu, a polovica svih Židova koji tamo žive su ultra-ortodoksni, te stoga u Brooklynu ima i veliki broj sinagoga, židovskih obrazovnih centara i škola namijenjenih svim uzrastima, košer restorana i dućana, te liječničkih centara.

Velike hasidske i haredi zajednice žive i u drugim predgrađima New Yorka. Kiryas Joel je postao 2019. godine prvi ortodoksni grad u SAD-u, a 90 posto stanovnika tog grada govori jidiš.

Kiryas Joel je u mnogo čemu vrlo posebno mjesto. Gotovo svi stanovnici ovog

grada pripadnici su ultra-ortodoksne zajednice satmarskih hasidskih Židova a grad se smatra najsiromašnijim gradom s više od 10.000 stanovnika u SAD-u.

Kiryas Joel već dugo vremena izaziva razne kontroverze a sve počinje već na ulasku u grad. Na ploči koja pozdravlja one koji dolaze u grad nalazi i popis stroghih pravila kojih se posjetitelji trebaju pridržavati a koja se, između ostaloga, odnose i na stroga pravila koja reguliraju odijevanje i izgled. Posjetiteljice tako moraju nositi duge suknje ili hlače, moraju imati pokriveno poprsje, te nositi rukave koji dosežu ispod lakata. Na svim javnim mjestima, mora se održavati “odvajanje po spolovima”. Iako nisu navedene

posljedice nepridržavanja ovih propisa, nepoštivanje pravila nije ugodno za posjetitelje grada.

Grad su sedamdesetih godina 20. stoljeća osnovali ortodoksni Židovi koji su otišli iz Williamsburga i nazvali ga po pokojnom rabinu Joelu Teitelbaum, satmarskom rabinu koji je bio zamislio taj projekt. Joel Teitelbaum obnovio je satmarsku hasidsku dinastiju nakon Drugog svjetskog rata a zatim se sa svojim sljedbenicima iz Brooklyna preselio u novoizgrađeni grad Kiryas Joel. Prvih 14 satmarskih obitelji naselilo se u tom gradu 1974. godine, a kada je pet godina kasnije Teitelbaum preminuo, na njegovom se sprovodu u Kiryas Joelu okupilo više od 100.000 or-

todoksnih Židova. Grad je 1977. imao 500 stanovnika, a prema popisu stanovnika iz 2020. godine sada ih ima više od 32.000.

Stanovnici Kiryas Joela strogo se pridržavaju interpretacije judaizma satmarskih hasida. Mnogi stanovnici ovoga grada čitavo svoje vrijeme provode proučavaju Toru. Puno je i onih koji uopće ne govore engleski a većina djeca u potpunosti se odgaja na jidišu. Prema dostupnim podacima 91,5 posto stanovnika ovog grada kod kuće se služi jidišom. Stanovnici nemaju puno veza s vanjskim svijetom, a zbog svega toga u gradu vlada siromaštvo.

Prihod po glavi stanovnika iznosi samo 4.494 američkih dolara, a većina stanovnika ne dobiva neko značajnije formalno obrazovanje. Manje od 40 posto stanovnika Kiryas Joela ima srednjoškolsko obrazovanje, a nove generacije

teško će izaći iz kruga statističkog siromaštva. Zajednica pokušava svojim članovima pružiti sve ono što im je potrebno, ali to očito nije lak zadatak. Zanimljivo je da bez obzira na siromaštvo, te stroge propise, broj stanovnika Kiryas Joela raste. Odgovor na ovo pitanje može se pronaći i u tome što se većina stanovnika obično vrlo rano oženi te obitelji često imaju puno djece, kao što je to najčešće slučaj u ortodoksnim židovskim obiteljima. Žene obično prestaju raditi nakon rođenja drugog djeteta, a većina obitelji ima samo jedan izvor prihoda. Prema navodima američkih medija, nije neuobičajeno da obitelji imaju i po desetoro djece, te stoga 62 posto obitelji živi ispod granice siromaštva te se u velikoj mjeri oslanjaju na javnu pomoć.

Ipak, siromaštvo nije tako očito kada

se prošetate ovim američkim gradićem. Parkirališta su puna automobila, u glavnoj ulici nalazi se velika zlatarska trgovina. Kako bi se izbjeglo stigmatiziranje siromašnijih mladih parova ili kako se roditelji ne bi osjećali krivima što djeci ne mogu priuštiti određene stvari, glavni rabin je naredio da dijamanti nisu prihvatljivi kao zaručnički prsteni i da je na vjenčanjima dovoljno imati jednog pjevača i svirača, a ne čitavi orkestar.

Posjetiteljima se često čini kao da su se vratili u prošlost ili kao da se nalaze u istočnoj Europi. Ali taj osjećaj mogu imati samo oni koji nikada nisu čitali o štetlima istočne Europe. Između ostaloga, u štetlima je uvijek bilo i puno nežidova, koji su često činili dvije trećine stanovništva, što u Kiryas Joelu nije slučaj.

LIBERALNO-HASIDSKI RABIN I NOVI ŽIVOT U NJEMAČKOJ

PIŠE: J. C.

Priča o Akivi Weingartenu, hasidu iz New Yorka koji je bio ultra-ortodoksni rabin u Izraelu, a zatim je krenuo iz početka kao reformistički rabin u Njemačkoj, zvuči kao neuvjerljivi televizijski film. Ali nevjerojatna biografija rabina Weingartena sadrži upravo sve te navedene dijelove, a ima čak i određeni televizijski element. Rabin Weingarten je bio savjetnik popularne izraelske televizijske serije “Shtisel”, koja prati svijet ortodoksnih Židova u Izraelu i koja je stekla nevjerojatnu svjetsku slavu i veliki broj obožavatelja među ostalima i u Hrvatskoj.

Sve je počelo još davno u SAD-u. Prvog dana škole, mali Akiva Weingarten sjedio je rabinu u krilu. Rabin je uzeo komad papira i medom napisao hebrejska slova alef, mem i taf.

Ta su slova tvorila riječ “emet” ili istina. I onda je rabin rekao dječaku da poliče med s papira i kazao mu da upamti da su riječi Tore istinite i slatke poput meda.

Ali Akiva Weingarten iz svog djetinjstva i odrastanja nije sačuvao samo slatka sjećanja. Bio je najstariji od 11 djece obitelji Weingarten i odrastao je u zajednici satmarskih hasidskih Židova u Lakewoodu u New Jerseyu. Činilo mu se da se sve vodi na svijet prepun pravila. To je bio svijet u kojem je prvo morao obuti desnu cipelu, a zatim lijevu, jer desna ruka simbolizira milost boga i moramo joj dati

prednosti. Postojao je i razlog zašto se za toalet papir ne koristi desna ruka, jer to je bila ruka koja je držala molitvenike.

“Svijet satmarskih Židova je svijet iz 18. stoljeća. Sve je tamo potpuno drugačije: odjeća, jezik, hrana, pjesme, način razmišljanja, jednakost. Sve kasni za nekoliko stoljeća”, objašnjava.

Zajednica satmarskih Židova hermetički se izolirala od modernog doba.

Satmarski Židovi su u svojoj zajednici u kojoj je živio Akiva imali svoje vlastite novine, škole, radionice, pekare, dućane s odjećom i knjigama, svoje dućane i svoje službe koje su osiguravale mir i sigurnost. Weingarten se sjeća kako mu roditelji nisu dali da se igra s djecom koja nisu bila židovskog porijekla. Što je bio stariji, sve je teže podnosio vrlo stroga pravila koja su pokrivala svaki trenutak njegova života.

Zajednica je pokrivala i privatni život svojih članova. Akiva je otišao u Izrael gdje je nastavio školovanje i tamo mu je zajednica dogovorila brak — s 20 godina morao se oženiti s jednom djevojkom iz Izraela, koja nije imala obitelj. Dogovoreni brak je bio prava katastrofa. Živjeli su u Bnei Braku, predgrađu Tel Aviva u kojoj živi ultra-ortodoksna zajednica.

Dvije godine kasnije, kada su već imali dvoje djece, Weingarten je osjećao da je potpuno odvojen od svoje supruge i činilo mu se da to više ne može podnijeti.

Odlučio je napustiti Izrael i otići živjeti u Njemačku. U Izraelu je ostavio suprugu i troje djece, jer njegova supruga nije željela napustiti ultra-ortodoksnu zajednicu. Odlazak iz ultra-ortodoksne zajednice ni u kom slučaju nije jednostavan. To znači da pojedinac za sobom ostavlja sve ono što je u životu poznao — svoju suprugu, djecu, posao, kuću, zajednicu — i odlazi u svijet koji ne poznaje i u kojem se uglavnom ne snalazi jer nikada nije stekao ni naučio praktične vještine, pa tako npr. ne zna ni kako može otvoriti račun u banci.

Uz sve to, Akiva je odlučio otići u zemlju za koju su Židove vezala loša iskustva. Njegova obitelj, posebice njegov djed, prezirali su sve što dolazi iz Njemačke, nisu čak željeli kupiti ni njemačke kućne aparate ili voziti njemačke automobile. Weingartenovi baka i djed su bili mađarski Židovi. Njegova baka je preživjela Auschwitz a njegov djed jedan drugi koncentracijski logor, ali nikada nisu govorili o svojim iskustvima iz Holokausta.

“Kod nas se o Njemačkoj govorilo samo u kontekstu Holokausta. Nijemci su uvijek bili loši ljudi i danas takvo mišljenje prevladava kod velikog broja članova židovskih ultra-ortodoksnih zajednica”, objašnjava Weingarten te dodaje da je njegova odluka da ode u Njemačku bila praktična odluka.

“Nisam imao novaca a želio sam studirati”; govori te dodaje da je otkrio kako je u Njemačkoj moguće studirati i bez mnogo novaca. Govorio je jidiš, koji ima puno sličnosti s njemačkim te pretpostavljao da će brzo savladati njemački jezik. I tako je krenuo u novi život.

U Berlinu je pronašao udrugu koja daje podršku ljudima koji odlaze iz ultra-ortodoksnih zajednica i pomaže im da se integriraju u svijetu kojeg ne poznaju.

“Više nismo ortodoksni ali nismo ni sekularni. Imamo jaki židovski identitet. Za mene, biti Židov prvenstveno znači pitanje identiteta. Mogu posjetiti sinagogu u Indiji ili u Finskoj i osjećati se kao kod kuće. To je naša tradicija, to je naša povijest — sve ono što nas definira kao skupinu, kao ljude, kao pojedince. Ima toliko predivnih stvari u vezi judaizma, koje smo naslijedili i koje mora nastaviti.

Zbog svih, ne samo zbog Židova”, zaključuje Akiva Weingarten, koji danas radi kao rabin u Njemačkoj i Švicarskoj. I to jedinstveni rabin: i dalje na šabat nosi hasidsku odjeću, često svojoj zajednici priča hasidske priče i objašnjenja Tore, uz moderne interpretacije. Svoj pristup judaizmu opisuje kao “liberalno hasidski”.

U jednom je razgovoru rekao kako i dalje održava kontakte sa svojom djecom koja žive u Izraelu, iako njegova bivša supruga nikada nije mogla shvatiti ni prihvatiti razloge njegova odlaska. Neki od članova njegove obitelji potpuno su prekinuli sve odnose s Akivom kada je on otišao u Njemačku, ali sam tvrdi da s drugim članovima ipak održava vrlo dobre odnose — posebice s majkom. I zadovoljan je s onim što je uspio postići — pronaći mir i ravnotežu u judaizmu.

POVIJESNO ROĐENJE U ULTRA-ORTODOKSNOJ ZAJEDNICI

PIŠE: J. C.

Rabin Tzvi Kushlevsky, ugledni vođa je šive u Jeruzalemu, nedavno je u dobi od 88 godina prvi puta postao otac. Njegova druga supruga, koja ima oko 56 godina, rodila je njihovog sina u bolnici Hadasa Ein Kerem u Jeruzalemu.

Rođenje ovog djeteta izazvalo je pravi val oduševljenja, a povukle su se paralele s biblijskim vremenima. “Od vremena našeg praoca Abrahama, nismo svjedočili tako povijesnom rođenju”, uzbuđeno je priopćio glasnogovornik Behadrei Haredima, vodećeg portala vijesti haredi zajednice.

Kushlevsky je poznat po dnevnim satovima proučavanja Tore u svojoj ješivi u jeruzalemskoj četvrti Har Nof. Dan nakon rođenja njegova sina, sat proučavanja Tore bio je potpuno drugačiji od uobičajenog a njegovi su učenici slavili ovu sretnu vijest pjevajući i plešući.

Kushlevsky je prije nekoliko godina postao udovac, kada je preminula njegova prva supruga Sarah Leah, s kojom nije imao djece. Uskoro se ponovno oženio u dobi od 82 godine, sa svojom sadašnjom suprugom, koja je tada imala 50 godina. Par se brzo odlučio na vjenčanje, samo tjedan dana nakon prvog sastanka. Rabinova supruga Rochel Daniella, porijeklom je iz SAD-a, a iz prvog braka ima nekoliko djece.

Rabinov nećak Hanina Kushlevsky izrazio je veliko veselje koje vlada u obitelji. “Naša obitelj osjeća neopisivu sreću. A ne slavi samo naša obitelj već i tisuće rabinovih učenika u Izraelu i diljem svijeta. S obiteljskog stajališta, to je sreća koja se ne može usporediti s nekim drugim događajem.”

Rabinov nećak je posebno istaknuo da rabin Kushlevsky unatoč poodmakle životne dobi nikada nije gubio nadu u to da će jednom postati otac.

“On je jedan od najvećih. Uvijek se nadao, nikada nije izgubio nadu da će postati otac. I to je poruka koju želi prenijeti javnosti. Nikada, nikada nemojte gubiti nadu. To je bio san, a Bog je pomogao da se ostvari. Za to su potrebne molitve i upornost”, nastavio je Hanina te dodao da je rabin Kushlevsky često o svojim učenicima govorio kao o svojoj djeci.

“Mi smo poput njegove djece. Ali sada ima svog sina. Rabin nas uvijek uči da ne smijemo očajavati i da uvijek, uvijek morao gledati prema naprijed”, rekao je.

Hanina je također hvalio i medicinsku pomoć koja je omogućila rođenje rabinova sina: “Naša je obveza prema Tori da tražimo pomoć i da učinimo svaki napor i kada za to postoje i medicinski temelji — naša je zadaća da to napravimo. Medicina je, posebice u području plodnosti, donijela blagoslov svijetu. Ljudi koji nisu mogli imati djecu, danas mogu zagrliti svoju djecu. To je nešto jako posebno. Liječnici su glasnici Stvoritelja”.

Vijest o rođenju ovog djeteta prenijeli su brojni mediji, a većina je isticala kako

je rođenje djeteta, čiji roditelji su u kasnijoj životnoj dobi, vrlo rijetko te da takvo rođenje ima povijesno značenje.

“Neki bi mogli reći da od vremena našeg praoca Abrahama, koji je bio blagoslovljen kada je dobio svog sina Isaaca u dobi od 100 godine, nije bilo takvog povijesnog rođenja”; izvijestio je Behadrei Haredim.

“Kada njegov prvorodeni sin bude slavio bar micvu, vođa ješive slavit će svoj 101. rođendan”; dodaje se.

Radost i veselje proširili su se i društvenim medijima a jedan je korisnik društvenih medija napisao: “Od jutros, svi šire poruke s tom veselom novosti, iako većina onih koji dijele ovu vijest ne poznaju rabina osobno. To je fenomen koji postoji samo u Haredi zajednici, to je ono što ju čini jedinstvenom”.

VJENČANJE KOJE JE POVEZALO HASIDSKE DINASTIJE BELZ I VIŽNICA

PIŠE: J. C.

Godine 1964. dogovoren je brak između osamnaestogodišnje Surah’le Haber (rođene 1946.) i šesnaestogodišnjeg Yisachara Dov Rokacha (rođenog 1948.). Surah’le je bila unuka vižnicevskog rabina Hayima Meira Hagera (1887. – 1972.): njezin otac rabin Moshe Yehosuha Hager od Vižnica (1916. – 2012.) trebao je postati sljedeći rebe hasida iz Vižnica.

Mladoženja Yisachar Dov bio je priznati budući vođa hasida iz Belza. Pret hodni vođa hasida iz Belza, rabin Aharon Rokach (1888. – 1957.), zajedno sa svojim mlađim polubratom rabinom Mordechajem Rokaghom od Bigoraja (1901. – 1949.) jedva je uspio pobjeći iz nacističke okupirane Europe i doći do tadašnje Palestine u veljači 1944. godine. O nekim pitanjima njihova bijega i ostavljanja svojih zajednica u Europi još se i danas raspravlja.

Rabin Aharon od Belza izgubio je svoju suprugu i djecu u Holokaustu. Nakon što je stigao u Izrael, oženio se s udovicom Chanom (1915. – 2013.) koja je imala dvoje djece. Par nije imao vlastite djece, pa tako, kada je on preminuo 1957. godine, nije bilo nasljednika koji je mogao preuzeti njegovo mjesto. Njegov mlađi brat rabi Mordechai je također izgubio suprugu i djecu u Holokaustu. Godine 1947. oženio je Miriam Gluck (1922. – 2017.) i dvije godine kasnije rodio se njihov jedinac Yisachar Dov.

Yisachar Dov je imao samo devet godina kada je njegov stric preminuo. Kao preživjeli potomak dinastije Belz, bio je očiti nasljednik svog strica i od njega se u budućnosti puno toga očekivalo.

Godinu dana nakon zaruka Yisachara Dova i Surah’le, održano je vjenčanje koje je bilo slavljeno kao najveće hasidsko vjenčanje održano nakon Holokausta. Izraelski mediji pratili su ovaj događaj opisujući pripreme i samo vjenčanje. U novinskim izvještajima se isticalo kako su vlasti imale problema u održavanju reda i sigurnosti, budući da se veliki broj ljudi iz čitavog Izraela u okupljao u Bnei Braku, gdje je vjenčanje održano.

Prema novinskim napisima, za vjenčanje je bilo poslano 10.000 pozivnica. Bilo je to vjenčanje kakvo se može održati samo jednom u određenoj generaciji — možda čak i samo jednom u nekoliko generacija. Osim hasidskih vjernika, na vjenčanju su bili i izraelski državnici. Na primjer, tadašnji vojni zapovjednik

Izraelskih oružanih snaga Yitzhak Rabin (1922. – 1992.) primio je pozivnicu koja se rimovala s akrostihom njegova prezimena. Ova je pozivnica prilično nevjerovatno s obzirom da se hasidi iz Belza i Vižnica nisu identificirali s cionističkim pokretom i nisu podržavali služenje u izraelskoj vojsci.

Proslava vjenčanja započela je u 17 sati i nastavila se sve do ranih jutarnjih sati sljedećeg dana. Prema novinskim izvještajima na svečanoj večeri posluženo je između ostaloga, oko pet tisuća boca piva, tri tisuće boca mineralne vode i oko pet tisuća kilograma kruha.

Godinu i pol dana kasnije rabin Yisachar Dov okrunjen je za hasidskog vođu zajednice iz Belza: ili riječima njegovih sljedbenika: Belzer Ruv. Kao rezultat tog braka, Surah’le Haber — sada Surah Rokach — postala je poveznica između dviju ključnih hasidskih dinastija koje su danas postale dvije najutjecajnije hasidske zajednice u Izraelu.

Zajedno sa svojom braćom i sestrama ona je veza u današnjem hasidskom svijetu. Njezina dva brata su rabini zajednice iz Vižnica, sestra Haya Hanna je supruga rabina iz Skvereta a druga sestra Sasha je udana za jednog od satmarskih rabina.

Na vjenčanju najstarijeg unuka Yisachara Dova 2013. godine u Izraelu sudjelovalo je više od 25 tisuća ljudi. Na jednom od najvećih ikada održanih vjenčanja u Izraelu, osamnaestogodišnji Shalom Rokach oženio je Hannah Batyju Penet.

SHTREIMELI POSTAJU SKUPI LUKSUZNI STATUSNI SIMBOL

PIŠE: J.C.

Židovi, posebice ortodoksni, nose pokrivala za glavu koja nisu samo modni dodatak — kipa/jarmulka, klasični šeširi ili “shtreimeli” (okrugli krznjeni šeširi koje najčešće nose hasidi) imaju snažno religijsko i kulturno značenje povezano s poštovanjem prema Bogu, s identitetom i pripadnošću određenoj zajednici unutar judaizma. Ne smijemo zaboraviti da za žene vrijede malo drugačija pravila — udane žene moraju pokrivati kosu u javnosti jer se kosa smatra privatnom i intimnom stvari. Ortodoksne Židovke, pogotovo udane, zato nose marame, perike ili šešire odnosno kape.

Shtreimeli — tradicionalni okrugli krznjeni šeširi, koje uglavnom nose oženjeni

hasidski muškarci, variraju u veličini i stilu ovisno o zajednici kojoj pripadaju a mogu stajati i 6.500 dolara.

Pred blagdane, jedna od najskupljih kupovina za mnoge u ultra-ortodoksnim zajednicama nije hrana ili ritualni predmeti, već upravo shtreimel, koji je postao simbol statusa i identiteta. U nekim židovskim zajednicama, dječaci ga počinju nositi već na svojoj bar micvi. Stilovi se razlikuju: neki nose ravnije verzije, dok drugi preferiraju više dizajne nalik kruni. U hasidskim zajednicama iz npr. Poljske, muškarci nose visoki cilindričan krznjeni šešir poznat kao spodik. A jedna od varijanti šešira je i koplík — smeđi krznjeni šešir, često namijenjen mlađim muškarcima. Izgled šešira često signalizira pripadnost nositelja raznolikom hasidskom svijetu pa je šešir svojevrsni “tajni kod” po kojem se članovi određene zajednice odmah prepoznaju.

“To nije nešto što ćete naći u trgovačkom centru”, rekao je Israel Cohen, član hasidske zajednice Vizhnitz, koji je nedavno privukao pozornost kupnjom neobično visokog shtreimela za vjenčanje svoje kćeri. Prema njegovim riječima, radi se o uglavnom privatnom tržištu na kojem kupci zakazuju probe, često u domovima ili radionicama, gdje obrtnici uzimaju precizne mjere i tjednima kasnije isporučuju šešire izrađene po mjeri.

Shtreimel vuče korijene iz istočne Europe, iako se o njegovom podrijetlu raspravlja. Prema nekim legendama Židovi su usvojili stil od lokalnog plemstva

kao svečanu odjeću, dok druge sugeriraju da je on ustvari bio nametnut kao znak poniženja koji je kasnije pretvoren u simbol časti. Danas se nosi na šabat, blagdane i obiteljske proslave.

Tijekom vremena, shtreimel se od tradicionalnog odjevnog predmeta pretvorio u statusni simbol. “Ne postoji hasidski mladoženja bez shtreimela”, rekao je Cohen, napominjući da se neke zajednice sada protive modernim stilovima, ograničavajući novije dizajne.

Materijali su se također s vremenom promijenili. Shtreimeli su tradicionalno bili izrađeni od krzna samura, a danas se često izrađuju od nerca, lisice ili rakuna. Varijacije u boji, strukturi i izradi pridonose velikim razlikama u cijenama.

Visoka cijena također je potaknula napore da se tržište polako mijenja. Moshe Abayev, koji se preselio u Izrael iz Rusije i otvorio trgovinu u Bnei Braku, nudi gotove shtreimele po znatno nižim cijenama od onih koji se izrađuju po narudžbi. “Ono što oni prodaju za 15.000 šekela, ja prodajem za 4.500”, rekao je, tvrdeći da privatna proizvodnja po narudžbi nepotrebno napuhava cijene. Njegova trgovina nudi šešire standardnih veličina, a ne dizajne po narudžbi.

Ali dugogodišnje navike nije lako mijenjati. Shtreimeli se obično kupuju za velike životne događaje, poput vjenčanja, i zamjenjuju se svakih nekoliko godina, što kupce čini spremnijima na velika ulaganja.

“To je tradicija. A tradiciju je teško promijeniti”, rekao je Abayev.

TRINAEST TISUĆA DOLARA ZA PERIKU? ORTODOKSNE ŽENE BUNE SE PROTIV VISOKIH CIJENA

PIŠE: J. C.

Dok se ultra-ortodoksne židovske zajednice često povezuju sa skromnim i štedljivim načinom života, obitelji vrlo često daju značajne svote na tradicionalnu odjeću. Muške krznene kape i dugi kaputi mogu koštati tisuće šekela, ali jedan od najvećih troškova često je perika koju udane žene nose kako bi prekrile svoju prirodnu kosu. Jedna žena odlučila je to promijeniti.

-Nachama je pripadnica obitelji Chabad. Chabad-Lubavitch je hasidski pokret čiji je pokojni duhovni vođa, rabin Menachem Mendel Schneerson, snažno poticao udane žene da pokrivaju kosu perikama. “Postojala je nedvosmislena uputa Lubavitcher Rebbea da pokrivalo za glavu treba biti perika”, objašnjava Nachama te dodaje: “Rebbe je to pitanje vrlo osjetljivo riješio. Poticao je žene da kupuju perike, pa čak i naredio da se ženama da novac kako bi im pomogao u pokrivanju troškova.” U to vrijeme, rekla je, perike su bile relativno rijetke i skupe. Međutim, tijekom godina postale su sastavni dio života udanih žena. “Danas se smatra da jednostavno morate prekriti kosu perikom”, rekla je.

Mlade mladenke žele periku što prirodnijeg izgleda, a to je postao jedan od najvećih troškova vjenčanja koji ne pada

samo na mladenku, već i na njezinu majku, sestre i cijelu obitelj. Prije dvadesetak godina perike su stajale otprilike 5.000 do 6.000 šekela (oko 1.600 do 2.000 dolara) a danas prosječna perika stoji oko 30.000 šekela (gotovo 9.900 dolara), dok se neke prodaju za čak 40.000 šekela (oko 13.100 dolara).

Nachama traži stvaranje posebnog halahičkog statusa za perike. “Naš cilj je da se perika definira kao proizvod ‘chayei nefesh’”, rekla je. “Kad to postane njezin pravni status, neće biti važno je li perika sintetička ili izrađena od prirodne kose. Svaka perika podlijevat će istim pravilima, a profitne marže bit će nadzirane.” Odvjetnica Tzivin tvrdi je da

postoje značajne razlike između troškova proizvodnje i maloprodajnih cijena a osim toga trošak ne završava samom perikom jer se kupcima nude proizvodi za održavanje, serum, tretmani i pribor pa su tako troškovi kontinuiranog održavanja postali dio problema. “Proizvode koji se mogu kupiti online za desetine šekela, proizvođači perika prodaju za stotine”, rekla je. “To se događa i u drugim industrijama, ali u poslu s perikama kod žena postoji osjećaj iskorištavanja u svakoj fazi.”

Kampanja odvjetnice Tzivin postala je široko raspravljeno pitanje među ženama Chabada i u drugim haredi zajednicama u Izraelu i inozemstvu. Gila Maman,

osnivačica FairWigs, francuske organizacije koja pomaže ženama s problemima vezanim uz perike, pohvalila je ovu inicijativu. Maman ističe da se problem proteže daleko izvan Izraela. “Mnoge se žene osjećaju zarobljeno, ušutkano i usamljeno pod diktaturom perika”, napisala je. “Nemate pojma koliko mi je žena u Francuskoj reklo da su prestale pokrivati kosu zbog svih problema koji su s tim povezani.”

FairWigs, rekla je, pruža besplatne perike, besplatne popravke, pravnu pomoć i platformu na kojoj žene mogu podijeliti svoja iskustva. Proizvođači perika, međutim, odbacuju tvrdnje da industrija iskorištava religiozne žene.

Zehava Weitzman, koja već 30 godina posjeduje butik za perike, rekla je da su cijene porasle jer su se povećali i potražnja i standardi proizvodnje. “Klijenti traže kosu najviše kvalitete”, rekla je. “Oko 40 posto mojih kupaca nisu

haredi niti su uopće religiozni. Žene se, baš kao i haredi žene, bore s rakom, alopecijom, autoimunim stanjem koje uzrokuje gubitak kose ili prorjeđivanje kose. Sve žele istu razinu kvalitete. To je stvar ponude i potražnje.” Weitzman je usporedila visokokvalitetnu ljudsku kosu s dijamantima. “Ovo je također rijetka sirovina, osim što je u ovom slučaju ljudska”, rekla je. “Kako potražnja raste, ponuda se smanjuje. Prije dvadeset godina kupovali smo kosu za oko 400 dolara po kilogramu. Danas plaćamo 6.000 do 7.000 dolara po kilogramu samo za sirovu kosu.”

Proizvodnja se također promijenila. U prošlosti se većina perika izrađivala u Kini, a danas se većina proizvodi u Izraelu, gdje su troškovi rada daleko veći, a razina preciznosti potpuno je drugačija nego prije 20 godina. Zehava Weitzman smatra da trenutne cijene perika nisu nerazumne. “Razmislite na trenutak o

vjenčanicu”, rekla je. “Ljudi razumiju i prihvaćaju da vjenčаница može stajati 17.000 ili 18.000 šekela (oko 5.600 do 5.900 dolara), iako se nosi samo nekoliko sati. Za razliku od toga, proizvodnja perike traje puno vremena, a rad ne završava nakon što je isporučena. Kupac nam se cijelu godinu dana može obratiti radi popravaka, prilagodbi, završnih detalja i poboljšanja, a sve je to uključeno u jamstvo”. Weitzman je odlučno odbacila optužbe da proizvođači perika zarađuju na religioznim ženama. “Čula sam tvrdnju da zarađujemo na štetu religioznih žena, ali to jednostavno nije istina”, rekla je.

“Religiozne žene danas doista više ulažu u svoj izgled, ali to ne znači da ih iskorištavamo. Kao što ja pokrивam svoje tijelo lijepom, visokokvalitetnom odjećom, perika je dio načina na koji na dostojanstven i privlačan način poštuјem židovski zakon”, kazala je.

MODNA DIZAJNERICA ŽIDOVSKIH ORTODOKSNIH ŽENA OSVOJILA I MUSLIMANSKI SVIJET

PIŠE: F. B.

Svijet vjernika, pa tako i onih židovskih, često je pun raznih stigma. Za ljude koji se nalaze izvan tog svijeta vjernici se mogu činiti staromodnima i zatvorenicima prema drugima. Ali Shirel Avrahami može nam ispričati potpuno drugačiju priču. Iako ortodoksna Židovka, supruga i majka četvoro djece, ona je također i modna blogerica i influencerica koja prenosi jaku poruku. A sve je počelo prije nekoliko godina.

“Moji roditelji su se preselili u Izrael iz Južnoafričke Republike kada sam ja još bila djevojčica i od tada smo živjeli u vjerskoj zajednici Kfar Chabad. Ja nisam imala nikakvih saznanja o modi”, kazala je. “Većina mladih dizajnera često govori kako ih je svijet mode privlačio od najranije mladosti i kako su oduvijek sanjali o tome da postanu modni dizajneri. Ali to nije bio i moj san. Ja uopće nisam znala što je to modni svijet. Kao vjernica, nisam bila povezana s modom”, dodaje.

Shirel je naporno učila kako bi stekla potrebno obrazovanje i željela je biti dio organizacije Chabad u svijetu, biti vjer-

ska učiteljica. Ali netko je za nju odredio drugačiji put.

“Kada je došlo vrijeme da krenem u svijet za Chabad, voditeljica seminara mi je kazala da me ne mogu poslati kao svoju predstavnicu jer moja odjeća nije bila dovoljno čedna — ljudi su mogli vidjeti moje zglobove i vrat. Imala sam tada samo 18

godina i Chabad je bio moj čitavi svijet. I tada sam odlučila napustiti seminar, nisam se više time željela baviti. Željela sam se baviti nečim drugim”, objašnjava.

Nakon toga je sreła svog budućeg supruga koji joj je dao puno samopouzdanja i podrške i uvjerio ju da može iskušati nešto novo. Odlučila je ignorirati Igot

Kodesh — skupinu rabina pokreta Chabad-Lubavitch, kojima su se Židovi iz njezinog okruženja obraćali za savjete. Shirel je krenula svojim putem.

“Otvorila sam Instagram profil i počela objavljivati fotografije u čednoj odjeći i polako su me žene počele pratiti. Veliki broj tih profila bio je bez fotografija i pravih imena ali to su bile ortodoksne žene koje su željele dobiti neke informacije o čednoj modi. Prije sedam godina kada sam se ja pojavila na Instagramu nije bilo blogera koji su se bavili čednom modom, modom namijenjenoj vjernicama”, kaže Shirel.

A kada je shvatila da ima više od 10.000 pratitelja, znala je da je došlo vrijeme da počne i kreirati odjeću. “Postojala je velika potreba ali nije bilo puno odjeće koja je istovremeno i čedna i u skladu s modom. I tako sam odlučila nešto napraviti na tom planu. Imala sam 22 godine i ništa nisam znala o ekonomiji i poslu, a osim toga bila sam trudna s prvim djetetom. Ali svejedno sam odlučila krenuti u taj pothvat. Bila sam prva žena koje je prodavala modernu čednu odjeću online. Prije toga, žene su morale otići u Bnei Brak ili Jeruzalem i obilaziti dućane u potrazi za nečim što bi im se sviđalo. I zato sam se zapitala: zašto ortodoksne žene ne bi mogle kupovati online?”, pri-sjeća se dizajnerica.

Njezin je posao rastao i njezina je poruka bila sve jača i jača i jednoga je dana došla do žena koje — na prvi pogled — žive u potpuno drugačijem svijetu.

“Dogodilo se nešto jako zanimljivo, nešto što uopće nisam očekivala. Arapske žene su počele kupovati na mojoj internetskoj stranici. Počela sam primjećivati narudžbe s imenima arapskih žena i pitala sam što su one vidjele u mojoj odjeći a što ispunjava i njihove zahtjeve, propise njihove vjere”, kazuje Shirel. Nakon toga počela je istraživati i upitala je one koji ju prate na Instagramu jesu li Židovi ili Arapi. Čak se i sastala s nekima

od njih i tako je otkrila da obje zajednice trebaju čednu i modernu odjeću.

“Ne vjerujemo u iste stvari i razmišljamo različito, naši životi su jako različiti ali imamo puno toga i zajedničkoga a jednog od toga je čedna ali istovremeno i moderna odjeća”, ističe.

Shirel je nakon toga počela surađivati s arapskim manekenkama i osmislila reklame koje su mogle privući i arapske žene. Ali to nije samo posao. Iza toga se krije i poruka.

“Želim objasniti da moj cilj nije sklopiti nacionalni mir. Ali moda je moj način da

ujedinim dva svijeta. Prije nego što počnemo govoriti o velikim stvarima, počnimo s onime što se nalazi u našoj blizini”, zaključuje ova poduzetna mlada žena

I tako je Shirel koja je kao mlada djevojka željela biti vjerska učiteljica postala utjecajna influencerica koja na svoj način ujedinjuje žene iz naočigled različitih svjetova.

Moda koju Shirel dizajnira može se pronaći na stranici: <https://shirelavrahami.com> a dizajnerica danas osmišljava i odjeću i obuću za žene i djevojčice. Modni svijet Shirel Avrahami može se pronaći na svim društvenim mrežama.

PRAVE KUĆANICE IZ BNEI BRAKA

PIŠE: J. C.

Bilo je stvarno samo pitanje vremena kada će život ultra-ortodoksnih Židova pronaći svoj put do “reality showa” na televiziji. Nova televizijska serija “Djevojke iz Braka”, koja prikazuje živote pet ortodoksnih žena, iz Bnei Braka, izraelskog grada s većinskim ortodoksnim stanovništvom, prikazuje se na izraelskoj televizijskoj mreži HOT. Ova televizijska serija, prema najavi, otvara prozor u svakodnevni život i svijet ortodoksnih Židova. Ali ne misle svi tako — neki s druge strane smatraju da pet žena, čije živote mogu pratiti televizijski gledatelji, nisu prave predstavnice svijeta ortodoksnih Židova.

Pet žena koje su pristale sudjelovati u ovom showu po svom izgledu i ponašanju predstavljaju manjinu u svijetu haredi Židova i izdvajaju se od većine ostalih haredi žena koje se oblače vrlo konzervativno. Ponosne na svoju relativno naprednu gospodarsku neovisnosti i na poznavanje društvenih mreža, one su često izložene jakim kritikama unutar svoje vlastite vjerske zajednice.

Jedna od tih pet žena je Nina Halperin, koja je blogerica. Nina voli trčati po naselju u kojem živi a često i pozira i snima selfije sa svojim pametnim telefonom. Nina je pripadnica bogate i dobro poznate obitelji Halperin. Gledatelji će upoznati i

Ofru Shimoni, poslovnu ženu, poduzetnicu i vlasnicu časopisa za arhitekturu i dizajn. Tu je i Simi Hershkop koja vodi on-line platformu “Dos Celeb” koja pokriva svijet zabave iz ultra-ortodoksne perspektive i fokusira se uglavnom na sekularne poznate osobe koje imaju sklonost prema religiji. Simi Hershkop ima 70.000 pratitelja na svom Instagram profilu, a njezina obitelj — otac i jedanaestoro braće i sestara — uopće nisu znali da se odlučila sudjelovati u televizijskoj emisiji. Četvrta članica ove skupine je Estee Sokolovski koja sebe opisuje kao jaku i neovisnu ženu koja se odlučila pobuniti protiv uobičajeno previđenih puteva koje

bi žene trebale slijediti, te se odlučila za karijeru u šminkanju a posjeduje i svoj vlastiti automobil, što nije česti slučaj u svijetu ortodoksnih Židova. Na kraju tu je i Yael Zilberman, vlasnica tvrtke za proizvodnju perika koja dijeli ljevičarska politička stajališta.

Želja ovih pet žena je da televizijskim gledateljima izlože “lijepe strane religije”.

Neki kritičari ovaj show nazivaju patetičnim pokušajem uvjeravanja sekularnih gledatelja u to da je religija lijepa. Ima i onih koji tvrde da se ovih pet žena ne mogu smatrati pravim ortodoksnim ženama ili predstavnicima haredi društva, s obzirom da su one “u potpunosti

zanemarile religijske vrijednosti i da su prihvatile potpuno sekularni način života. Prema njihovom mišljenju, tračanje, društveni mediji, internet i moda predstavljaju alate koji se koriste kako bi se netko “šepirio sa ženskim tijelom”.

Pet žena koje gledatelji mogu pratiti u “Djevojkama iz Braka” predstavljaju novu vrstu ultra-ortodoksnih žena, koje ne skrivaju svoje pametne telefone, aktivne su na društvenim mrežama, odijevaju se u skladu s modom i ne strahuju od iskazivanja vlastitog mišljenja. One su međutim i vrlo različite po svom porijeklu i nekim stajalištima. Ofra Shimoni tako na primjer smatra da je vrijeme koje provodi na društvenim medijima “nužno zlo” koje joj je potrebno za promociju njezinog posla. Nina Haleprin smatra da društvene mreže omogućuju da se svijetu pokaže ljepota religije dok se Estee Sokolovski ne libi na društvenim mrežama prikazati i svoj osobni život.

“Vanjski svijet smatra da je haredi zajednica vrlo homogena — da su svi isti, da se svi oblače na isti način i da svi jednako razmišljaju. Drago mi je da će se sada moći vidjeti da to baš i nije tako”, kazala je Yael Zilberman.

Nina Halperin jako je zanimljiva žena, a prikaz njezina života možda bi bio prikladniji u showu koji bi prikazivao kako žive najbogatiji Izraelci (oni koji čine jedan posto društva). Uz kuću u Bnei Braku — jednom od najsiromašnijih gradova u Izraelu — u kojoj, između ostaloga, ima i privatni bazen i vlastite mikve (a ima i luksuznu “vikendicu” u Jeruzalemu) ona gotovo sigurno ne prikazuje prosječnu haredi ženu

Međutim Nina Halperin ima možda najstroža ultra-ortodoksna stajališta od svih ostalih žena koje sudjeluju u ovom showu.

“Čitavo moje stajalište prema svijetu i životu je ultra-ortodoksno”, kazala je ona objasnivši i što misli o učenju

“osnovnih predmeta” poput matematike, engleskog, znanosti i književnosti u židovskim školama.

“Ja sam protiv toga da se ti predmeti predaju u školama”, kazala je Halperin, majka petorice sinova koji pohađaju ili će pohađati škole u kojima će učiti samo Talmud i druge svete predmete. Dok škole u kojima se školuju djevojčice iz haredi svijeta nude malo šire obrazovanje, u školama koje pohađaju ortodoksni dječaci uglavnom nema sekularnih predmeta.

Vrijeme će pokazati kako će “Djevojke iz Braka” biti prihvaćene i koliko će dugo gledatelji pokazivati interes da prate njihove živote.

Glavne zvijezde zadovoljne su što su dobile mogućnost da pokažu različitosti svijeta ortodoksnih Židova kojih ima više od 1,5 milijuna.

HEBREJSKI RUKOPIS STAR 254 GODINE PRONAĐEN U BNEI BRAKU

PIŠE: J. C.

Izniman hebrejski rukopis koji datira iz 1770. godine nedavno je otkriven u kući u Bnei Braku, izraelskom gradu koji se smatra svojevrsnim sjedištem ortodoksnih hasida. Rukopis je napisao rabin Šabtai Maršakov, koji je pedantno zabilježio učenja i prakse Baal Šem Tova — utemeljitelja hasidizma. Vlasnikov djed, koji je bio strastveni sakupljač drevnih svetih tekstova, kupio je rukopis za života i on se čuvao u obiteljskome domu.

Dokument od 237 stranica napisan je na debelom, dobro očuvanom papiru. Prije više od dva i pol stoljeća na području današnje Ukrajine i Moldavije izradio ga je rabin Šabtai iz Raškova, učenik Baal Šem Tova. Rabin Šabtai bio je poznat po svojim prijepisima brojnih kabalističkih i hasidskih djela. Pronađeni rukopis je postao temelj za jedno od najvažnijih djela u hasidskoj i kabalističkoj literaturi: molitvenik rabina Šabtaija objavljen je 1794. godine, 24 godine nakon završetka rukopisa. Ovaj molitvenik služi kao primarna referenca za hasidsku molitvenu tradiciju i brojne hasidske običaje.

Rukopis pronađen u Bnei Braku prošao je dugi put, a jednako je duga i zanimljiva i njegova povijest. Rukopis je prije Holokausta uspio doći u ruke jednog židovskog kolekcionara u istočnoj Europi. Ovaj kolekcionar poslao je veliki paket pun svetih tekstova, uključujući i ovaj rijetki rukopis, u Izrael i tako ih vjerojatno spasio. Nakon Holokausta, kolekcionar je i sam emigrirao u Izrael, ali je nakon desetljeća života u Izraelu otišao u inozemstvo, a sa sobom je ponio i vrijedan

rukopis. Nakon mnogo godina, rukopis se vratio u Izrael, i od tada se nalazio u kući kolekcionarevog unuka, koji je želio ostati anonimn.

Nedavno je unuk ugostio Hanoha Branda, vlasnika aukcijske kuće Brand u Bnei Braku, u svom domu, što je dovelo do otkrića rijetkog rukopisa. Rabin Jitzhak Ješaja Weiss, priznati stručnjak u haredi svijetu koji se bavi provjerom autentičnosti rukopisa i potpisa, potvrdio je autentičnost rukopisa.

Rukopis je ukrašen zadivljujućim kabalističkim crtežima i ukrasima. Također ocrtava, između ostaloga, slijed praksi od predvečerja šabata pa sve do kraja šabata.

Rukopis je ručno uvezan u kožnate korice. Nekoliko stranica ima manje poderotine, s najvećim dijelom oštećenja na početnim stranicama. Na određenim je područjima tinta malo izbljedjela ili se razmazala, no čini se da to ne sprječava čitljivost teksta. Rukopis također ima nekoliko crvotočina i pokazuje neke znakove godina, što je i očekivano.

Ovaj bi se izvanredni rukopis trebao uskoro naći na javnoj aukciji, s početnom cijenom od 150.000 dolara. Zanimljivo je da je tiskana verzija ovog molitvenika prethodno prodana na aukciji za 107.000 dolara.

ZASTAVE SIMHAT TORE: MESIJANSKI RELIKT

PIŠE: BARD C. COSMAN¹

Sažetak: Manjak stvarnih zastava u judaizmu, unatoč brojnim biblijskim i liturgijskim referencama, izgleda kao anomalija. Ovdje razmatramo ulogu zastava u židovskim tekstovima i povijesti, uočavajući vezu između uporabe zastava i najave mesijanskog doba. Ova veza, teška tema za Židove u kontekstu entuzijastičnog prihvaćanja zastava u kršćanstvu, mogla bi objasniti anomaliju. Uočljiva iznimka od tabua zastava u judaizmu je manji blagdan Simhat Tora, kada djeca mašu zastavama u svečanoj povorci. Podrijetlo ovog narodnog običaja je nejasno i nije potvrđeno u rabinskoj literaturi, ali čini se da datira iz 17. stoljeća, otprilike u vrijeme najvećeg 'mesijanskog žara' u judaizmu. Pretpostavljamo da je uporaba zastava za Simhat Toru nastalo kao ograničeno uživanje u inače zabranjenoj aktivnosti i da je tijekom sljedećih stoljeća to značenje postalo manje razumljivo. Povezanost zastava i mesijanizma u judaizmu, te posljednji tabu uporabe zastava, traju do danas. Zbog toga je zastava za Simhat Toru Tylorski "relikt", netaknuti, ali nerazumljivi običaj.

¹ Ovaj je članak predstavljen na 58. godišnjoj skupštini Sjevernoameričkog veksilološkog društva (NAVA) u St. Paulu, Minnesota, u rujnu 2024. godine gdje je nagrađen priznanjem *Captain William Driver* za najbolji rad na skupu. Preveo i prilagodio za *Ha Kol* doc. dr. sc. Željko Heimer, LF, FF.

UVOD

Židovski kulturni artefakti temelje se na svetim tekstovima i/ili narodnim tradicijama. Jedan takav artefakt je prazna (ili barem dizajnerski agnostična) zastava, često prikazana kao zastava s lastavičjim repom. Ova zastava predstavlja Božje atribute kao zaštitnika i spasitelja, kao u Mojsijevom izrazu "Bog je moja zastava" (Izlazak 17:15). U proročkim knjigama i u židovskoj liturgiji zastava ima specifičniju asocijaciju, najavljujući povratak prognanika u Svetu zemlju (Izaija 18:3, Jeremija 51:27, itd.). Ovaj povratak iz progonstva često je zamišljan kao da ga predvodi Mesija, pomazani (hebrejski mašiah) svećenik-kralj i potomak Davidove kuće. Tako je zastava postala glavna židovska mesijanska simbolika.

Tri puta svakog radnog dana od antičke, pobožni Židovi mole amida (stojeću molitvu), u kojoj deseti blagoslov traži od Boga da "zatrubi veliki šofar da najavi našu slobodu i da visoko podigne zastavu da okupi naše prognanike."¹ Ovakva kombinacija trube ovnujskog roga (šofar) i zastave (nes) osnovna je tema proročke literature. Dva primjera među mnogima: "Svi vi stanovnici svijeta, vi koji živite na zemlji, kad se zastava (nes) podigne na gorama, gledajte! Kad se zatrubi truba (šofar), poslušajte!" (Izaija 18:3, NRSV); "Podignite zastavu (nes) u zemlji, zatabite u trubu (šofar) među narodima." (Jeremija 51:27, NRSV).

Šofar i zastava, upareni u liturgiji i svetom tekstu, slijedili su potpuno različite

putove u materijalnoj kulturi. Šofar je sveprisutan, i kao vanjski prepoznatljiv simbol judaizma (Slika 1), i kao fizička i zvučna prisutnost u sinagogama oko Velikih svetih dana. Kada se popisuju ritualni predmeti pronađeni u židovskom kućanstvu, uvijek se nalazi šofar.² S druge strane, zastava nema mjesta u židovskom domu, već je svedena na ritualnu upotrebu jedan dan u godini, a nose je djeca na manji blagdan Simhat Tora. Razlog ovom odstupanju može se pronaći u židovsko-kršćanskim odnosima.

SLIKA 1. GENERIČKA SLIKA POBOŽNOG ŽIDOVA KOJI PUŠE U ŠOFAR... NETKO UPOZNAT SA ŽIDOVSKIM TEKSTOVIMA, ALI NE I S OBIČAJIMA, MOGAO BI SE RAZUMNO ZAPITATI: GDJE JE ZASTAVA KOJA BI TREBALA PRATITI ŠOFAR? (<MESSIANICBIBLE.COM/HOLIDAY/THEJEWISH-NEW-YEAR-THE-SHEMITAH-AND-THE-DAYOF-THE-LORD/#OVERLAY>)

KRŠĆANSKE ZASTAVE, ŽIDOVSKA SUZDRŽANOST

U prethodnim radovima prikazano je kako Isus u srednjovjekovnoj i ranonovovjekovnoj umjetnosti nosi zastavu u silasku u podzemlje i pri uskrsnuću.³ Za to nema osnove u Novom zavjetu; nego tu Isusova zastava ima starozavjetno, tj. židovsko, biblijsko opravdanje: Bog podiže zastavu kako bi okupio raspršene pravednike u svoje kraljevstvo, a Bog podiže zastavu kako bi najavio spasenje. Isus, Sin Božji i Mesija (grčki christós), čini prvo silasku u podzemlje, a drugo čini dok se uzdiže na nebo pri uskrsnuću. Pitanje kako prikazati tu zastavu — koji joj dizajn dati — nije se moglo postaviti Židovima, koji su imali odbojnost prema figurativnoj umjetnosti temeljen na Drugoj zapovijedi i tabuu protiv idolopoklonstva prikazivanja Boga ili Njegovih atributa. Kršćani, za koje figurativna umjetnost nije bila zabranjena, naslijedili su od Židova mandat da Mesiji daju zastavu, ali nikakvu naznaku o njezinom izgledu. Kršćanski umjetnici odgovorili su na ovaj izazov širokim rasponom dizajna, iako se pojavila tradicija korištenja križa sv. Jurja, crvenog križa na bijelom polju. To se prenijelo u heraldiku kao snažna tradicija da Jaganjac Božji (Agnus Dei) i druge životinje koje predstavljaju Boga — npr. gotlandski ovan, etiopski lav — moraju nositi zastavu, u kombinaciji sa slabijom tradicijom da zastava prikazuje križ sv. Jurja.

S Mesijom koji nosi zastavu u svojim ključnim aktivnostima, kršćanstvo je usvojilo zastavu kao oznaku kulturnog identiteta. Gdje god su se Židovi okrenuli u antičkom i srednjovjekovnom kršćanskom svijetu, vidjeli su trijumfalno isticanje kršćanske zastave. Bez obzira na to je li Židovima bilo formalno zabranjeno isticanje zastave ili ne, ne čudi da je odsutnost zastava postala oznaka

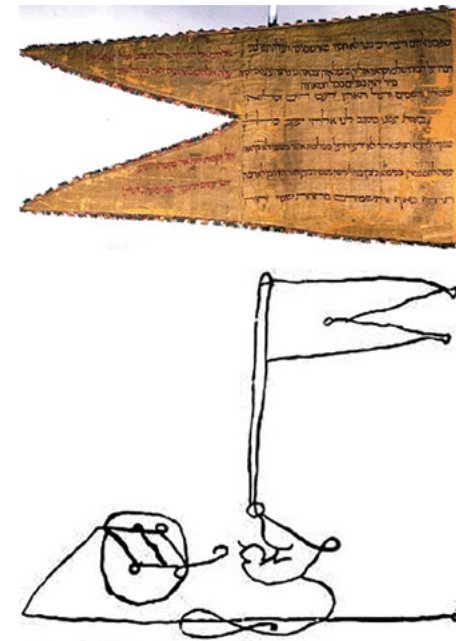
kulturnog identiteta za judaizam. Tako je među Židovima nastao tabu, iako neobične vrste: tabu protiv prikazivanja ili korištenja predmeta koji je ostao središnji u njihovoj vlastitoj ikonografiji.

Od prije Isusovog vremena, glavnina judaizma imala je napet odnos s mesijanizmom. S jedne strane, ideja da će Mesija donijeti otkupljenje organizacijski je princip i temeljno načelo vjere, načelo koje je postalo središnje u tisućuostogodišnjem izgnanstvu koje je uslijedilo nakon židovsko-rimskih ratova u 1. i 2. stoljeću nove ere. S druge strane, pojava kandidata za Mesiju uzrokovala je mnoge traumatične, sektaške preokrete, od kojih su samo dva Isusov pokret u 1. stoljeću i pokret Šabataja Cvija u 17. stoljeću. Iako je Isusov pokret jedini koji je iznjedrio globalnu religiju, svaki mesijanska pojava potresala je judaizam u jednom ili više njegovih geografskih središta. U tom smislu, judaizam je inherentno fisibilan — podložan cijepanju u pokrete, generirajući mesijanske pokrete manje-više redovito tijekom svoje povijesti. I svaki kandidat za Mesiju, vjerojatno od vremena proroka pet stoljeća prije Isusa, znao je kako se najaviti: podići zastavu i zapuhati u šofar.

MESIJANSKE ZASTAVE U JUDAIZMU

Ne znamo ništa o zastavama u ranim stoljećima židovskog mesijanizma, uključujući i zastave među pripadnicima Isusovog pokreta koji su postali kršćani. Nakon što se kršćanstvo uspostavilo kao samostalna religija, njegovi su sljedbenici s entuzijazmom usvojili kulturu zastava, potičući ili učvršćujući tabu zastave među Židovima. U ranom modernom razdoblju imamo prvu i jedinu potvrđenu mesijansku zastavu, iz relativno beznačajne mesijanske pojave iz 16. stoljeća. To je bio pokret Solomona Molcha (1501. — 1532.), čija se zastava s izvezenim psalmom čuva u Praškom židovskom muzeju, a i njegov potpis prikazuje zastavu lastavičjeg repa (Slika

2). Iako je ovo jedina sačuvana mesijanska zastava, vjerojatno je da je svaki kandidat za mesiju imao vlastite zastave i da je ponavljajuća značajka svih mesijanskih previranja bila povorka sa zastavama prema bizantskom, umajadskom, abasidskom, križarskom ili osmanskome Jeruzalemu. Nakon što bi kršćanske ili muslimanske vlasti obračunale s kandidatom za mesiju — Molcho je, na primjer, spaljen na lomači u Mantovi — Židovi glavne struje bi potvrdili opasnost za zajednicu od zastava povezanih s mesijanistima.

SLIKA 2. ZASTAVA ŽIDOVSKOG MESIJANSKOG PRETENDENTA IZ 16. STOLJEĆA. GORE: ZASTAVA RABINA SALOMONA MOLCHA (1501. — 1532.) S CITATIMA IZ DAVIDOVOG PSALMA; DOLJE: MOLCHOV POTPIS UKLJUČUJE STILIZIRANU ZASTAVU. (<KOTZKBLOG.COM/2018/12/206-DAVID-REUVENIAND-SHLOMO-MOLCHO.HTML>)

Po svemu sudeći, najveći mesijanski pokret moderne židovske povijesti bio je onaj Šabataja Cvija u Osmanskom Carstvu, koji je počeo 1648. godine. Zbog progona i pojave milenijalizma u židovskom i kršćanskom svijetu, jedna značajna manjina Židova u mediteranskom bazenu izdvojila se i vjerski i fizički kako bi slijedila zastavu Šabataja Cvija. Kada je

1666. godine došlo do neizbježnog razočaranja — zatočen Šabataj Cvi, kao gost osmanskog sultana, prešao je na islam — židovske zajednice bile su uznemirene i potresene. Reakcija protiv mesijanizma i njegovih obilježja bila je snažna i dugotrajna. Sporovi sa upornim šabatejskim sljedbenicima i kripto-šabatejcima trajali su više desetljeća, a vlasti su činile su sve što su mogle da izbrišu uspomenu na lažnog mesiju.⁴

Odsutnost fizičkih zastava iz ovog najvećeg mesijanskog pokreta, u usporedbi s očuvanjem artefakata iz manje i ranije epizode Salomona Molcha, vjerojatno je povijesna slučajnost, iako ne bi nimalo bilo iznenađujuće da su šabatejski artefakti uništeni tijekom postšabatejskog “čišćenja”. Šabatejske zastave pojavljuju se u suvremenim ilustracijama, uključujući grafiku koja prikazuje jedro na čudesnom brodu — na biblijskom hebrejskom, nes može značiti “zastava” ili “jedro”, kao u Izaiji 33:23 — i zastave lastavičjeg repa u povorci prognanika u Svetu zemlju (slika 3).^{5,6} Postoje i primamljive reference na upotrebu simbolike nehuštana (mjedena zmija) kod Šabataja Cvija, oponašajući Mojsijev mjedeni zmijski stijeg (Brojevi 21:4-9).⁷

SLIKA 3. ZASTAVE POVEZANE SA ŠABATAJSKIM POKRETOM IZ 17. STOLJEĆA. LIJEVO: PORTRET ŠABATAJA CVIJA IZ 1666. GODINE UKLJUČUJE BOD S JEDROM NA KOJEM JE NATPIS “DVANAEST PLETENICA [TJ. PLEMENA] IZRAELA”; DESNO: ŠABATAJSKI PROROK NATAN IZ GAZE VODI PROGNANA PLEMENA, POKAZUJUĆI ZASTAVE S LASTAVIČJIM REPOM, U SVETU ZEMLJU. (<JHI.PL/EN/ARTICLES/THE-FALSE-MESSIAH-WAS-SABATAI-ZEVI,4472>; <ANUMUSEUM.ORG.IL/BLOG/GAZA-FIRST-MAN-LAUNCHED-LARGEST-MESSIANIC-MOVEMENT-JEWISH-HISTORY>)

Zastave Simhat Tore prvi put se spominju otprilike u vrijeme šabatejske traume i negativne reakcije. Prvi poznati spomen potječe iz kodeksa društvenih propisa za poljske Židove u Amsterdamu koji datira iz 1671. – 1672., pet godina nakon apostaze Šabataija Cvija. Propis se odnosi na djecu sa zastavama koja u povorci prate svitak Tore, kao da je to odavno ustaljeni običaj ili možda novi, ali već uobičajen običaj.⁸ Dječja povorka sa zastavama na Simhat Tora čvrsto je uspostavljena barem od tada.

Rabinska literatura ne spominje podrijetlo ili obrazloženje ovog, pretpostavimo, narodnog običaja. Međutim, može se zamisliti da je u 17. stoljeću možda služio kao zamjena za mesijansku povorku sa zastavama. Postšabatajski Židovi su se zasitili mesijanizma, ali neka osoba ili skupina prepoznala je potencijalnu vrijednost povorke sa zastavama. Zatim je to implementirano na najbezopasniji mogući način, kao dječji običaj u posttalmudskom — relativno novom — blagdanu čije je održavanje bilo još u procesu evolucije. Rabinski judaizam karakterizira ograničeno dopuštanje onim dijelovima

ljudske prirode koji mogu ugroziti obitelj i zajednicu: na primjer, pijanstvo je zabranjeno 364 dana u godini, ali na blagdan Purim pohvaljuje se opijanje. Ograničeno prepuštanje opasnoj sklonosti marširanja sa zastavama iza potencijalnog kralja spasitelja — sklonosti dijeljenju koja je inherentna židovska opasnost — imalo je najviše smisla krajem 17. stoljeća, upravo kada je običaj možda zapravo nastao.

ZASTAVE SIMHAT TORE: RITUALNA EFEMERA

Blagdan Simhat Tore relativno je kasni dodatak židovskom kalendaru, nastao u srednjem vijeku i dodan je manjem biblijskom i talmudskom blagdanu zvanom Šmini Aceret.⁹ U modernoj praksi to je svojevrsna novogodišnja zabava za židovski Zakon (Toru): završava se posljednji dio godišnjeg ciklusa čitanja Tore i započinje prvi dio novo godišnjeg ciklusa. Vjernici plešu sa svitcima Tore i oblikuju povorku, često izlazeći, obilazeći i vraćajući se u sinagogu. Odrasli nose svitke Tore, dok djeca mašu pravokutnim ili raskoljenim lastavičjim zastavama (Slika 4).

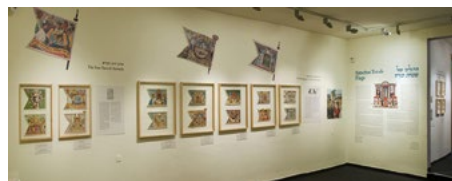

SLIKA 4. ISTICANJE ZASTAVA NA PROSLAVAMA SIMHAT TORE U DIJASPORI: GORE: KRAKOW, POLJSKA, 1888.; DOLJE: SAN DIEGO, KALIFORNIJA, SAD, 2022. (<BLOG.NLI.ORG.IL/EN/SIMCHAT-TORAH-FLAGS>; FOTOGRAFIJA AUTORA)

Ove zastave su kratkotrajni ritualni predmeti koji su tek nedavno privukli pozornost popularne i znanstvene javnosti. Izraelska pošta, koja od 1948. godine prikazuje židovsku materijalnu kulturu i ritualne predmete na markama, izdala je marke sa zastavom Simhat Tore samo jednom, 2014. godine (Slika 5), nakon izložbe u Izraelskom zemaljskom muzeju (Slika 6). Postoji samo jedna knjiga na tu temu, koja je katalog te izložbe (Slika 6).¹⁰

SLIKA 5. IZRAELSKE POŠTANSKE MARKE IZ 2014. GODINE SA ZASTAVAMA SIMHAT TORE. (<VIRTUALSTAMPCLUB.COM/LLOYDBLOG/?P=895>)

SLIKA 6. (GORE) IZLOŽBA IZ 2011. U IZRAELSKOM ZEMALJSKOM MUZEJU U TEL AVIVU; (DOLJE) DVOJEZIČNI KATALOG SA ZNANSTVENIM ČLANCIMA. (<ERETZMUSEUM.ORG.IL/E/171>; <MUZASHOP.BIZ/PRODUCT/[HEBREJSKI TEKST]#_Y_BRTGN-MLLO>)

Ne može se dovoljno naglasiti koliko su ove zastave prolazne — kratkotrajne: izrađene od papira ili plastike, masovno proizvedene u Kini ili Indiji i prodaju se na veliko u trgovinama sinagoga i školskog pribora, a ne od strane dobavljača judaike (kao što se prodaju osobni ritualni predmeti). Nemaju standardni dizajn, često samoreferencijalno prika-

zujući proslavu Simhat Tore, s odraslima koji nose svitke Tore i djecom koja mašu zastavama. U posljednje vrijeme rjeđe, ali uobičajeno u 19. stoljeću bilo je prikazati na njima motive četiri dobre životinje.¹¹ Često postoji natpis, najčešće Sisu v'simhu b'Simhat Tora, otprilike “Radujte se i budite veseli za Simhat Toru.” Ilustrativna je sudbina kolekcije izložene u Izraelskom zemaljskom muzeju 2011. godine. Zbirku je prikupio znanstvenik i kolekcionar izraelike dr. Haim Grossman, a cijela je kolekcija prodana na aukciji 2022. za 4.375,¹² dolara. To je možda lijepa cijena za ovakve efemerne predmete, ali bila bi smiješna čak i za samo jedan veći predmet povijesne judaike, a kamoli za jedinstvenu kolekciju muzejske kvalitete.

Postoje i drugi kratkotrajni židovski liturgijski predmeti koji se proizvode u velikim količinama, široko distribuiraju i lako odbacuju. To uključuje purimske uređaje za stvaranje buke — čegrtaljke (jidiš grager, hebrejski ra'ashan) i kapice (jidiš jarmulka, hebrejski kipa). Pa ipak, svaki od ovih masovno proizvedenih predmeta ima svog luksuznog rođaka, naslijeđenog tipa: u trgovinama judaike mogu se kupiti uvezeni, ručno izrađeni grageri i jarmulke, a u muzejskim vitrinama mogu se pronaći neprocjenjive povijesne verzije. Zastava Simhat Tore čini se namjerno kratkotrajnim liturgijskim predmetom, kao i oni koji uvenu, istrunu ili se pojedu: u trgovinama judaike ne nalaze se svilene zastave sa sitotiskom uvezene iz Svete zemlje i — uz rijetke i posebne iznimke, kao što je gore opisana zastava Molcha — ne vide se ni stoljećima stare zastave u židovskim muzejima. Čak i grager i jarmulka, nedavni dodaci židovskoj kulturi temeljeni na rabinskim i narodnim tradicijama, čini se da zauzimaju počasno mjesto ispred zastave, unatoč njenom drevnom biblijskom opravdanju i povezanosti s božanskim.

DVA OBJAŠNJENJA ZA POVORKU ZASTAVA ZA SIMHAT TORU

Današnje povorke zastava za Simhat Toru potpuno su ispražnjene od mesijanskog sadržaja. Za razliku od mnogih židovskih rituala, služba za Simhat Toru uopće ne spominje nadu da će Mesija donijeti otkupljenje, a zastave se jednostavno smatraju prolaznim manifestacijama blagdana. To bi moglo biti zato što su Židovi, tijekom tri stoljeća od pojave običaja, zaboravili značaj i tabu protiv “mahanja” zastavom. Ovo je svojevrsna “nulta hipoteza”, koja kaže da se ne događa ništa značajno, samo kulturni gubitak uslijed asimilacije. Kako bismo testirali nultu hipotezu, okrećemo se četiri primjera 20. stoljeća, koje je za židovstvo najbolje dokumentirano. Ovi primjeri su s oba kraja religijskog spektra i iz rituala unutar i izvan glavnih inačica judaizma: Kirszenbaumova slika Mesija, Gorenova fotografija Šestodnevnog rata, zastave u mesijanskom židovskom štovanju i zastava “Mošiah” Chabada pokazuju da su Židovi 20. stoljeća još uvijek smatrali zastave mesijanskima, a tabu je ostao netaknut. To onda zahtijeva zasebno objašnjenje za dozvolu uporabe zastava za Simhat Toru.

KIRSZENBAUMOVA SLIKA MESIJE

Počevši od 19. stoljeća, mnogi sekularni Židovi oslobodili su se tabua figurativne umjetnosti. Poljsko-židovski umjetnik Jesekiel D. Kirszenbaum (1900. – 1954.), mlađi suvremenik Marca Chagalla sa sličnim karijernim putem, prikazao je dolazak Mesije u svoj rodni grad Staszów u Poljskoj tijekom nacističkog razdoblja. Kirszenbaum prikazuje tradicionalnog rabina koji jaše na obveznom magarcu, a dočekuje ga povorka Židova koji nose svitke Tore i mašu zastavama s ispisanim tekstom. Iako se raspoloženje čini više prigušenim nego ekstatičnim,

Kirszenbaumova gomila koja pozdravlja Mesiju i dalje bi se mogla zamijeniti za slavljenike Simhat Tore (Slika 7). Umjetnik se vratio ovoj temi u nekoliko slika, koje su uspoređene s Ensorovim Kristovim ulaskom u Bruxelles 1889., koja je i sama prepuna transparenata sa sloganima.¹³

SLIKA 7. ŽIDOVSKI SELJANI POZDRAVLJAJU MESIJU, AUTOR JESEKIEL D. KIRSZENBAUM, 1937. (<KIRSZENBAUM.COM/KIRSZENBAUM-ENGLISH?LIGHTBOX=DATAITEM-JTRBIPDH>)

Ovaj primjer iz židovske figurativne umjetnosti — koji je sam po sebi moderan koncept koji razbija tabue — prikazuje zastave povezane s Mesijom, koje je prikazao sekularni Židov iz 20. stoljeća. Zatim ćemo razmotriti nekoga sa suprotnog pola židovskog običaja tko također shvaća mahanje zastavom kao mesijansku gestu.

FOTOGRAFIJA RABINA GORENA IZ ŠESTODNEVNOG RATA

Godine 1967. izraelski vojnici su od jordanske vojske preuzeli jeruzalemsko Brdo hrama. Šlomo Goren, glavni rabin Izraelskih obrambenih snaga, demonstrirao je svoj religijski pogled na ovu pobjedu: sada je rabin doslovno mogao podići zastavu i puhati u šofar na gori Sion, možda najavljujući mesijansko otkupljenje kako su ga opisali Izaija ili Jeremija. Omotan talitom (molitvenim šalom) koji je religijski prethodnik izraelske zastave, držao je zastavu u jednoj ruci, a šofar u drugoj

(slika 8), obuhvaćajući mesijanski pogled na obnovu židovskog Jeruzalema. Izraelske vlasti su čvrsto ugušile mesijanske ambicije rabina Gorena,¹⁴ koje su zapravo oduzele i ponovno sekularizirale njihovu zvjezdano-prugastu zastavu, ostavljajući Gorenu samo talit i šofar, poput generičkog rabina na slici 1.

SLIKA 8. RABIN ŠLOMO GOREN PODIŽE NES I PUŠE U ŠOFAR NA GORI SION, LIPANJ 1967. (BARNAVI E, UR., POVIJESNI ATLAS ŽIDOVSKOG NARODA. NEW YORK: SCHOCKEN, 2002., STR. 263).

Ovaj primjer iz povijesnog događaja koji će sigurno potaknuti mesijanske misli — prognanici su se zapravo vraćali kao osvajačka vojska — pokazuje motiv nesa i šofara iz Proroka, koji je izveo ortodoksni Židov iz 20. stoljeća. Biblijski pismeni vojni zapovjednici rabina Gorena također su prepoznali značenje njegove geste i snažno su se pokrenuli kako bi ponovno uspostavili tabu o zabrani zastave.

ZASTAVE U JUDAIZIRANJU KRŠĆANSKOG BOGOSLUŽJA

Svi pobožni Židovi su mesijanski s malim slovom “m”, po tome što gledaju na buduće otkupljenje koje najavljuje Mesija.

Mesijanski Židovi s velikim “M”, s druge strane, prakticiraju oblik baptističkog, evangeličkog, protestantskog kršćanstva, a istovremeno održavaju židovske običaje.¹⁵ Mesijanski Židovi koriste vijoreću zastavu kao kršćanski identitetski znak, ali također kombiniraju prakse dviju religija. Ponovnim umetanjem zastava u židovsko bogoslužje podsjećaju Židove na njihovu drevnu sklonost ovom biblijski opravdanom ritualnom predmetu. S kršćanskog stajališta, ovo je legitimna, čak i izvrsno prilagođena evangelizacija. Sa židovskog stajališta, to se može činiti kao nesreća koju bi se moglo očekivati ako bi mesijanski “impuls zastave” pobjegao iz svog trenutnog ograničenja unutar granica Simhat Tore.

SLIKA 9. MNOGE ZASTAVE KORIŠTENE U BOGOSLUŽJU U MESIJANSKOJ KONGREGACIJI KEHILAT HACARMEL, HAIFA, IZRAEL, 2023. OBRATITE PAŽNJU NA KRUNU KOJA PREDSTAVLJA BOŽJE KRALJEVSTVO, SLIČNO ZASTAVI CHABADA PRIKAZANOJ NA SLICI 10., A MOŽDA I IZVEDENO IZ NJE? (<YOUTUBE.COM/WATCH?v=ZUWJRCHH7D0>)

Ovaj primjer (Slika 9), izvan judaizma, pokazuje judaizirane kršćane koji provode rituale zastave kako bi slavili svog Mesiju i evangelizirali Židove. Ovo ciljno kršenje tabua činilo bi većinu Židova iz glavne struje da im bude neugodno.

CHABADSKI MESIJANIZAM

Židovi glavne struje skloni su nepovjerenju prema mesijanskim Židovima, smatrajući ih grabežljivim prozelitistima koji koriste kulturno prisvajanje i trikove kako bi potakli Židove na obraćenje. Što se događa kada nesumnjivo židovska

skupina maše zastavama, izvan proslave ograničene na Simhat Toru? Nije iznenađujuće da takvo kršenje tabua također izaziva tjeskobu i nepovjerenje.

Hasidski ortodoksni pokret Chabad Lubavich, zaklada iz 18. stoljeća koju je do 1994. vodila dinastija lubavičkih rabina, jasno je pokazao svoj mesijanizam dedesetih godina 20. stoljeća isticanjem zastave s krunom (koja predstavlja Božje kraljevstvo) i riječju Mošiah (Mesija),¹⁶ te korištenjem slogana “Želimo Mošiah sada!” Ovo samo izražava tradicionalnu židovsku čežnju za očekivanim otkupljenjem, ali je komplicirano dobro poznatim uvjerenjem nekih sljedbenika Chabada da je posljednji rabin Menachem Mendel Schneerson (1902. – 1994.), bio ili je još uvijek Mesija.

SLIKA 10. ZASTAVA MESIJANISTA CHABAD LUBAVICHA, 20. – 21. STOLJEĆE. (<FOTW.INFO/FLAGS/IL%7DCCJHTML>, <ISRAELTODAY.CO.IL/READ/CHABAD-AND-THE-RISE-OF-JEWISH-MISSIONARIES>)

Nekima u raznim glavnim pokretima judaizma, Chabad izgleda kao marginalna sekta ili kult. Mahanje zastavama, što je obično oznaka kršćanskog identiteta, doprinosi osjećaju otuđenja koji doživljavaju mnogi židovski promatrači. To negativno utječe na percepciju mnogih

Židova o Chabadu i njihovim zastavama. Prijatelji Chabada bi se usprotivili tvrdnjom da je to onako kako bi židovski pokret preporoda trebao izgledati i da bi Židovi trebali prihvatiti vlastite časne tradicije. Ipak, postoji opipljiva podjela po ovom pitanju, s jednom stranom onih koji mašu zastavama Chabada, a s druge strane Židova koji nisu članovi Chabada, kojima odsutnost zastava pomaže u definiranju njihovog religijsko-kulturnog identiteta. Mnogi Židovi smatraju mahanje zastavama Chabada, s njegovim otvorenim mesijanizmom, šokantnim, transgresivnim, čak i nežidovskim. Ovaj primjer (Slika 10), iz današnje židovske religijske pluralnosti, ilustrira moć mahanja zastavom da privuče i odbije Židove po pitanju Mesije. Povezivanje zastave i Mesije ovdje je netaknuto i vrlo eksplisitno, kao i moć svjesnog kršenja tabua.

Zaključak: Tylorijanski “relikt”

Gornja četiri primjera omogućuju nam da čvrsto odbacimo nultu hipotezu, da moderni Židovi ne vide povezanost između zastave i Mesije, pa je mahanje zastavama djece na Simhat Toru samo još jedan primjer kulturnog gubitka. Zapravo, moderni Židovi održavaju povezanost i tabu zastave i Mesije, ali postoji posebno izuzeće za isticanje zastava na Simhat Toru.

Osnivač kulturne antropologije, E. B. Tylor, uveo je koncept kulturnih “relika-ta”. Dio njegove evolucijske teorije kulturnog uspona od primitivnog plemena do visoke moderne kulture, Tylorijanski relikt je ostatak primitivnog vjerovanja ili prakse koji traje do modernosti,¹⁷ analogno rudimentalnom organu u biološkoj evoluciji. Ovaj opis odgovara zastavama za Simhat Toru, koja više nije prepoznatljivo mesijanska, iako je možda započela svoj kulturni život mašući od strane fanatika za potencijalnog Mesiju. Na temelju svog sadržaja i vremena nastanka, dječja povorka sa

zastavama za Simhat Toru mogla je poslužiti kao pripitomljavanje ove divlje i razdorne tendencije unutar judaizma; nakon toga, njezino značenje postupno je nestajalo tijekom tri stoljeća, stvarajući blaži običaj. Moderni judaizam održava povezanost između mahanja zastavama i Mesije, oznake kulturnog identiteta bez zastava i tabua zastave koji je nastao tijekom stoljeća konkurentskog suživota s kršćanstvom koje maše zastavama.

Oslanjajući se na teoriju društvenog identiteta i tylorijansku teoriju kulturne evolucije, predložili smo zašto su zastave, toliko istaknute u židovskim tekstovima, ograničene do točke potiskivanja u židovskoj materijalnoj kulturi i kako njihova postojanost u Simhat Tori ilustrira časnu kulturno-antropološku ideju o rudimentalnom običaju. Zastava Simhat Tore može se promatrati kao mesijanski relikt, odvojen od svog izvornog značenja, koji postoji u čudnoj suprotnosti s dugogodišnjim židovskim izbjegavanjem zastava.

Pokazali smo da suvremeni Židovi nisu zaboravili ni svoje tekstove ni svoju povijest. Ipak, jedina zastava koja se vije u modernom judaizmu, zastava Simhat Tore, udobna je, bezbrižna, univerzalno prihvaćena i prilagođena djeci. Moć tylorijanskog relikta da odbaci svoje izvorno značenje i jednostavno samozadovoljno opstane unutar kulture rijetko se bolje demonstrira. Podsjeća na to kako bajke i dječje pjesmice dočaravaju pastelne nijanse iz najtamnijih materijala povijesti i psihologije, pretvarajući tabu u dječju igru.

BILJEŠKE

1. Harlow J., ed. Siddur Sim Shalom. New York: The Rabbinical Assembly / The United Synagogue of Conservative Judaism, 1989, str. 113. Ortodoksni

primjer: Scherman N, Zlotowitz M, eds. *The Complete Artscroll Siddur*. Brooklyn: Mesorah Publications, 1984, str. 107. Svi takvi molitvenici (siddurim) imaju identičan hebrejski tekst, a daju drugačije prijevode na lokalni razgovorni jezik.

2. Posner M. "19 Ritual Items Found in a Jewish Home". <chabad.org/library/article_cdo/aid/5489978/jewish/19-Ritual-Items-Found-in-a-Jewish-Home.htm>; pristupljeno 17. 2. 2023.

3. Cosman B. C. "Divine vexillifery: God's flag in the Judeo-Christian tradition". *Proceedings of the 29th International Congress of Vexillology*, Ljubljana, Slovenia, 2022 (u tisku).

4. Marlon B. "Jewish History: The Shabbateans". <blogs.timesofisrael.com/jewish-history-the-shabbateans>, dated 2/15/2023, pristupljeno 30. 3. 2024.

5. Batorski P. "The false messiah. Who was Sabbatai Zevi?" <jhi.pl/en/articles/the-false-messiah-who-was-sabbatai-zevi,4472>, pristupljeno 11. 4. 2024.

6. Ushi. "Gaza First: The Man Who Launched the Largest Messianic Movement in Jewish History". <anumuseum.org/il/blog/gaza-first-man-launched-largest-messianic-movement-jewish-history>, 2019, pristupljeno 11. 4. 2024.

7. Scholem G. *Sabbatai Sevi: The Mystical Messiah, 1626—1676*. Princeton University Press, 1973, str. 236, 915.

8. Sabar S. "The history of the Simchat Torah flag: from ritual object to national symbol and back". U: Beeruzi-Baroz i Dolev, op. cit., str. 9e.

9. Wikipedia on Simchat Torah. <en.wikipedia.org/wiki/Simchat_Torah>, pristupljeno 17. 2. 2023.

10. Beeruzi-Baroz N. i Dolev G., ur. *The*

Flags of Simchat Torah [na hebrejskom i engleskom]. Tel Aviv: Eretz Israel Museum, 2012.

11. Pirkei Avot 5:20: "Judah ben Tema said: Be strong as a leopard, and swift as an eagle, and fleet as a gazelle, and brave as a lion, to do the will of your Father who is in heaven." <sefaria.org/Pirkei_Avot.5.20?lang=bi>, pristupljeno 22. 2. 2023. (Juda ben Tema reče: Budi snažan kao leopard, brz kao orao, okretan kao gazela i hrabar kao lav, da vršiš volju svoga Oca koji je na nebesima.) Ove četiri dobre životinje pomalo podsjećaju na četiri povoljne životinje (četiri dostojanstva) na tibetanskim molitvenim zastavama (<en.wikipedia.org/wiki/Prayer_flag>, pristupljeno 22. 2. 2023).

12. Kedem Auction House. <kedem-auctions.com/en/content/large-collection-simchat-torah-flags-%E2%80%93-europe-israel-and-united-states-20th-century>, pristupljeno 3/30/2024. Drugi takvi kratkotrajni predmeti u Grossmanovovoj kolekciji izraelske i efemera uključuju čestitke za Roš Hašanu (novu godinu) (Kedem Auction House. <kedem-auctions.com/en/content/large-collection-shanah-tovah-real-photo-and-photographic-cards-%E2%80%93-israel-ca-1940s-and-1950s>, pristupljeno 30. 3. 2024.) i omote žvakaćih guma (Saar Y. "Gum Wrappers From Israel's Past Provide One Man With Wads of Nostalgia". <haaretz.com/2012-03-09/ty-article/gum-wrappers-from-israels-past-provide-one-man-with-wads-of-nostalgia/0000017f-dbc3-d856-a37f-ffc3ba900000>, pristupljeno 30. 3. 2024.).

13. Feuss A. "Jesekiel Kirszenbaum — Exhibition in Solingen". <porta-polonica.de/en/atlas-of-remembrance-places/jesekiel-kirszenbaum-exhibition-so-

lingen?page=2#body-top>, 2019, pristupljeno 11. 4. 2024.

14. Wikipedia on Shlomo Goren. <en.wikipedia.org/wiki/Shlomo_Goren#:~:text=He%20was%20well%20known%20for%20his%20controversial%20positions,police%2C%20they%20defiantly%20held%20a%20prayer%20service.%20>, pristupljeno 11. 4. 2024.

15. Upotreba pristojnog preferiranog vokabulara obje religije ovdje se zakazuje: ne može se čak ni opisati mesijanski judaizam bez povrede osjećaju bilo jedne ili druge skupine. Vidi Wikipediju o mesijanskom judaizmu. <en.wikipedia.org/wiki/Messianic_Judaism>, pristupljeno 11. 4. 2024.

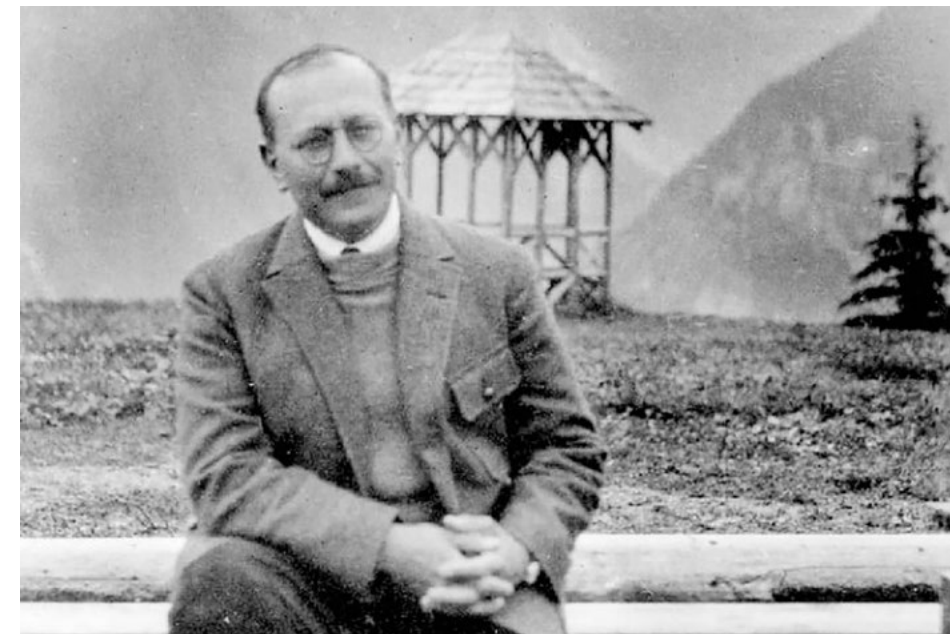
16. "The history of the moshiaich flag". <mishichist.webador.com/the-history-of-the-moshiaich-flag>, pristupljeno 11. 4. 2024.

17. Cox J. L. *The debate between E. B. Tylor and Andrew Lang over the theory of primitive monotheism: implications for contemporary studies of indigenous religions*. U: Tremlett P-F., Sutherland L. T., Harvey G., ur. Edward Burnett Tylor, *Religion and Culture*. London: Bloomsbury Academic, 2017, str. 12.

MARC BLOCH — PRVI POVJESNIČAR U PANTEONU, KUĆI BESMRTNIKA FRANCUSKE REPUBLIKE

PIŠE: JAROSLAV PECNIK

Aktom francuskog predsjednika Emmanuel Macrona, koji odnedavno ima diskreciono pravo sam odlučiti koga "uvesti" u Panteon, ukazana je čast velikanu historiografske znanosti i legendarnom heroju Pokreta otpora Marcu Blochu da mu se u tom domu slavnih i zaslužnih Francuza postavi kenotaf, simbolični spomenik, kako bi se i na taj način "ovjekovječio" njegov ogroman, nezaobilazan civilizacijski doprinos razvoju nacionalnog duha, bića i povijesti. Svečani čin ovog događaja bio je planiran za 16. lipanj 2026. (na 82. godišnjicu Blochova strijeljanja), a zbog posjeta američkog predsjednika Donalda Trumpa Parizu i summita zemalja G7 manifestacija je bila odgođena za tjedan kasnije, što je među zagovornicima, ali još i više među osporavateljima ove "inauguracije" samo dodatno naelektriziralo i onako zategnutu atmosferu zbog navodno kontroverzne Macronove odluke, jer mnogima nije bilo jasno čime se to pri donošenju odluke francuski predsjednik rukovodio? Čak i među onima koji nisu imali ništa protiv da se Bloch nađe među besmrtnicima, postavilo se pitanje kriterija: nagrađuje li to država velikog znanstvenika ili domoljuba, istaknutog članka i borca Pokreta

otpora ili pak čovjeka koji se oštro i dosljedno suprotstavljao svakom nacionalizmu (pa tako i francuskom), na čemu je inzistirala njegova obitelj zahtijevajući isključivanje desnice iz sudjelovanja u ceremoniji, što istaknute populiste i nacionaliste nije priječilo da Blochovo djelo, usprkos svemu, pokuša(va)ju "prisvojiti" za svoje političke (zlo)uporabe. A da apsurd bude veći, Bloch je bio Židov, istina sekularni, ali uvijek je jasno, otvoreno i bez straha pred antisemitima, koji su ga upravo na toj osnovi napadali i vrijeđali, deklarirao svoje židovstvo.

U čast ovog, za francusku historiografiju velikog događaja, jer se po prvi puta među slavnima u Panteonu našao i jedan povjesničar, svjetski ugledni časopis "L'Histoire", posvetio je "specijal" životu i djelu Marca Blocha pod naslovom "Povjesničar i borac" a u uvodniku je naglašeno da je on "promijenio način na koji se proučava prošlost, odnosno otvorio je povijesne znanosti prema drugim društvenim i humanističkim disciplinama, usmjeravajući pozornost na društvo, mentalitete i svakodnevni život ljudi, a ne samo na političke i vojne događaje".

U svakom slučaju Blochovo nasljeđe je slojevito; riječ je o popudbini intelektualca i znanstvenika čije je temeljno uvjerenje bilo da je povjesničar nositelj odgovornosti u odnosu na vrijeme u kojem živi, a upravo je to i odredilo njegov osobni i profesionalni credo; predstavljao je tipičnog angažiranog intelektualca u najvišem i najboljem smislu te riječi. A tu moralnu, znanstvenu i političku odgovornost kao cjelinu s historijom u središtu, (iz)gradio je baveći se srednjim vijekom, vjerujući da je povijest borba protiv zaborava i simplifikacija i koja nas treba poticati na kritičko razmišljanje. Na neki način ispis(iv)ao je svojevrсну apologiju povijesti, neprestano naglašavajući da nam treba (po)služiti u borbi protiv laži i manipulacija, a posebice je to aktualno danas, u vrijeme tzv. poluistina, alternativnih istina i sličnih bedastoća koje imaju ogroman upliv na formiranje postojeće slike suvremene povijesti. Ne treba nikada zaboraviti, pisao je Bloch, da je povijest “živa veza između sadašnjosti i prošlosti” i to odzvanja cjelinom njegovog monumentalnog stvaralačkog opusa. Od niza novih ideja koje je ugradio u svoje djelo i kojima se u svom istraživanju i metodologiji služio, najčešće se spominju pionirske zasluge u razvoju historiografske antropologije, ali i niza drugih historiografskih disciplina i porredbenih interdisciplinarnih pristupa, a dakako i ključna uloga (zajedno s Lucienom Febvreom) u osnivanju “Annales d’histoire économique et sociale”, cijele jedne “škole mišljenja” koja je imala gotovo revolucionarni utjecaj na proučavanja i interpretiranja povijesnih zbivanja. Blochovo nasljeđe danas je možda aktualnije više nego ikada i utoliko nimalo ne čudi intenzitet kojim ga suvremena historiografija “korist” u proučavanju suvremenosti, njegova djela, ali i ogromna, lična biblioteka koju je ostavio za sobom, te “barokno” bogata baza podataka koju je

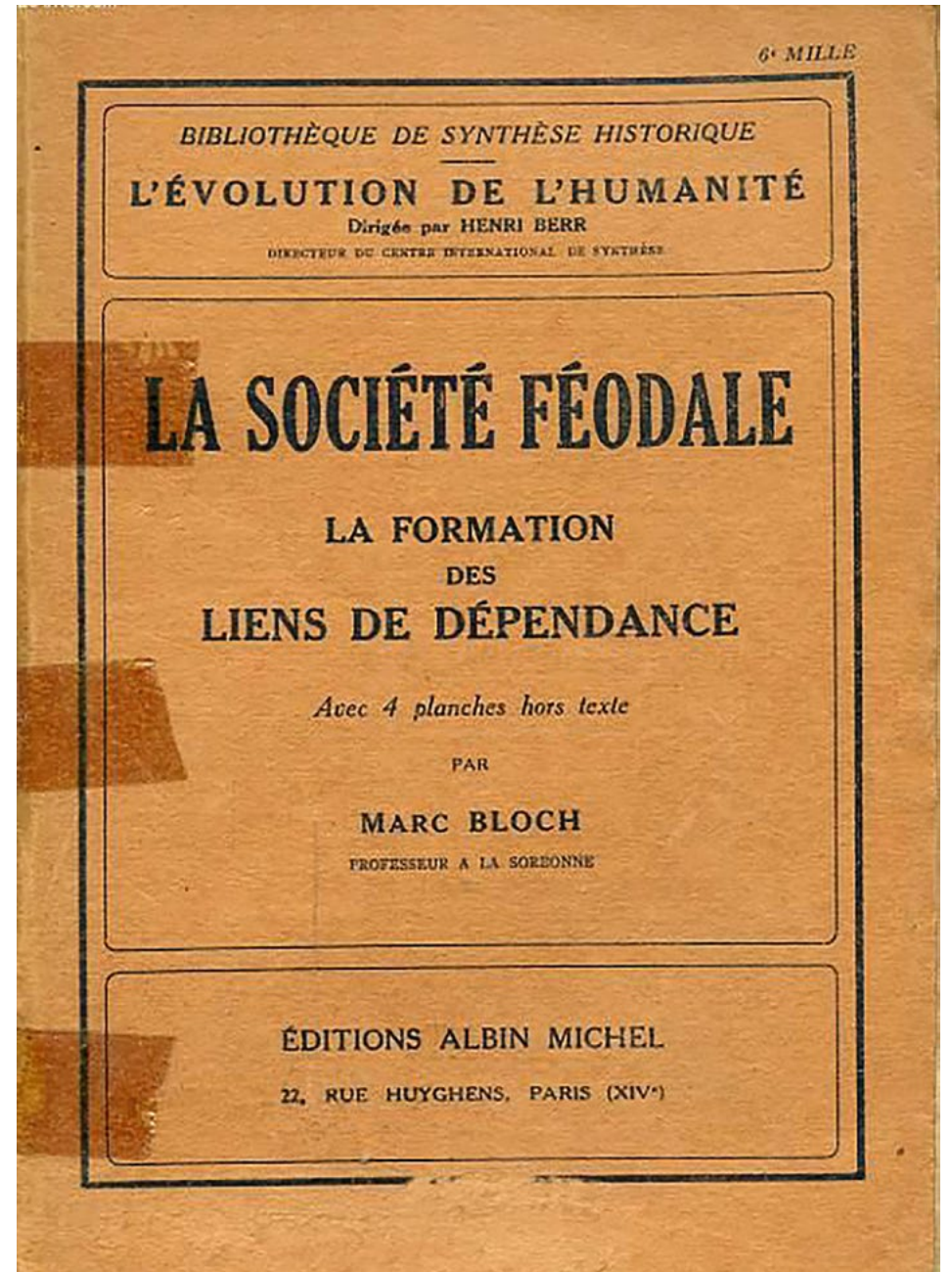
godinama dopunjavao, otkrivaju brojnim istraživačima kakve se sve silne, često gotovo nezamislive veze mogu (pro)naći između njegovih studija i znanstvenih (ali i šire publicističkih) radova i kakvim sve recepcijama rezultiraju. Želeći na svom nadgrobnom spomeniku skroman natpis “Dilexit veritatem” (Volio je istinu), Bloch je svojim djelom i kratkim životom (ubijen je kada je imao samo 56. godina života), pozivom na hrabrost u traganju za istinom, nadživio Panteon, jer se kada je to trebalo, uvijek postavio protiv zla, bilo da je imalo lice fašizma, nacizma, antisemitizma, nacionalizma, komunizma ili staljinizma, iako je, kako mu to neki (donekle s pravom) prigovaraju, kao ljevičar bio suzdržaniji (ne i manje oštar) prema “lijevim skretanjima”.

Marc Bloch se rodio 6. srpnja 1886. u Lyonu, u obitelji liberalnih, sekularnih Židova porijeklom iz Alsacea, kao mlađi sin (imao je sedam godina starijeg brata Louisa, kasnije poznatog liječnika, za kojeg je bio posebno vezan) sveučilišnog profesora povijesti Gustava i iznimno obrazovane i umjetnosti sklone Sare (rođene Ebstein), a kada mu je otac bio imenovan za profesora rimske povijesti na Sorbonni, obitelj se preselila u Pariz. Od malih nogu bio je odgajan u izrazito humanističkom, intelektualnom ozračju, a posebice ga je dojmila Dreyfusova afera (jesen 1894.), kao prvo veliko ispoljavanje političkog antisemitizma u modernoj povijesti Francuske, u kojoj je istaknutu ulogu u pokretu obrane lažno optuženog (za špijunažu) satnika francuske vojske Alfreda Dreyfusa, porijeklom Židova, imao i njegov otac koji je dijelom surađivao u pripremi glasovitog proslova “J’Accuse” slavnog književnika Emilea Zole. Tijekom školovanja na prestižnom Lycée Louis-le-Grand, Marc se istakao kao najbolji učenik generacije i već je tada fascinirao nastavnike i prijatelje širokim poznavanje društvenih i prirodnih zna-

nosti, kao i odličnim znanjem latinskog i grčkog jezika. Kasnije je izrastao u pravog poliglota, perfektно je govorio ili poznavao desetinu svjetskih jezika, svoja djela je pisao i na njemačkom, engleskom i talijanskom, a obilato se koristio i tzv. mrtvim jezicima, što mu je sve koristilo u obradi ogromne građe koju je proučavao u svojim istraživanjima, koja su time dobivala na širini, kakvu drugi autori nisu mogli pratiti. Slavnu ENS (École normale supérieure), završio je 1908. i s diplomom povjesničara i geografa u drugom pokušaju dobio je 1910. stipendiju Fondation Thiers kada je i počeo pripreme na izradi svoje doktorske teze fokusirane na proučavanje ruralne povijesti, primarno pariškog okruženja. Prije toga je 1909. otišao u Njemačku, kako bi u Leipzigu usavršavao demografiju kod Karla Büchera i religiju kod Adolfa Harnacka u Berlinu. U Njemačkoj se susreo s dvojicom kolega iz ENS-a: Louisom Germetom i Marcelom Granetom, a veza sa sinologom Granetom, kasnije svjetskim autoritetom za kinesku povijest i kulturu i piscem kapitalnih studija s tog područja, bila je više nego značajna u koncipiranju Blochova remek-djela “Feudalno društvo”. Ta i takva širina bile su mu potrebne kako bi kmetstvo mogao proučiti interdisciplinarno, kako to do tada nitko nije (u)radio, jer bio je uvjeren kako se u toj naizgled jednostavnoj priči fenomen sela i seljaka mora obraditi i s raznih, samo naizgled disparatnih aspekata: trgovine, financija (valute), religije, plemstva, ali i arhitekture, umjetnosti i književnosti. I tako je nastala obimna doktorska radnja, studiju francuskog kmetstva u 10. stoljeću, naslovljena “Kraljevi i kmetovi-jedno poglavlje kapetske povijesti” ali koja, iako odlično napisana, nije ukazivala na originalne potencijale koji će u njegovim kasnijim, kapitalnim radovima naprosto “eksplodirati”. S velikim planovima Marc je krenuo u susret novim istraživanjima,

ali sve je poremetio Prvi svjetski rat, u koji su se braća Bloch uključili kao drago-voljci; Marc je sudjelovao u najtežim bitkama francuske vojske (Marna, Somma, Argonna) i za pokazanu hrabrost dobio je čin kapetana, kao i najviša vojna odličja Légion d’Honneur i Croix de Guerre. Tijekom predaha borbi, u rogovima je vodio neku vrstu ratnog dnevnika u kojima je priznao da se u vojsci po prvi puta susreo s ljudima različitog socijalnog statusa, svijetom radništva, “drukčijim svijetom” koji mu je pomogao i natjerao ga da preispita svoje poglede na ljude i društvo oko sebe i da shvati do tada nepoznate stvari, što je sve našlo odraza u njegovoj moćnoj povijesnoj literaturi. Kako je tijekom rata obolio od teškog artritisa, kraće se vrijeme liječio, da bi 1919. bio demobiliziran i ponovo se s puno elana posvetio znanstvenom radu. Iste se godine oženio (po židovskom obredu) s obrazovanom Simonne Vidal, iz imućne obitelji i zahvaljujući njezinom bogatstvu, Marc se mogao komotno usredotočiti na svoja istraživanja koja su zahtijevala i znatna financijska sredstva, ne oviseći o prihodima od vlastitog rada, koji nisu bili zanemarivi, ali budući je imao veliku obitelj (dvije kćeri i četiri sina), a kasnije je, nakon bratovljeve smrti 1922. preuzeo skrb i za njegovu obitelj, da bi iduće 1923. poslije iznenadne očeve smrti preuzeo i njegu za teško bolesnu majku.

Bloch je 1919. imenovan za docenta srednjovjekovne povijesti na Fakultetu humanističkih znanosti sveučilištu u Strasbourgu i po vlastitom priznanje razdoblje koje je uslijedilo smatrao je najplodnijim u svom stvaralaštvu. Tamoshnja sveučilišna knjižnica bila je iznimno bogata njemačkom i francuskom znanstvenom literaturom i sve te prednosti Bloch je iskoristio na najbolji mogući način. Istodobno, upoznaujući se s djelom Emilea Durkheima, sve se više priklanjao stavu o bliskoj povezanosti

i isprepletenosti povijesti i sociologije, postupno proširujući te veze i na druge društvene, pa i prirodne znanost. U Strasbourgu je upoznao i generaciju sjajnih povjesničara i razgovori s njima bili su mu veliki poticaj za vlastiti istraživački rad, a među svima njima posebno mu je bio važan susret, a kasnije suradnja i prijateljstvo s Lucienom Febvreom jer

su zajednički krenuli u veliki znanstveni projekt osnovavši školu Annales, jednu od najznačajnijih u cjelokupnoj povijesti historiografije, da bi 1929. počeli objavljivati i časopis “Annales d’histoire économique et sociale” koji je godinama oblikovao “duh francuskih humanističkih znanosti”, s velikim implikacijama na povijesne znanosti diljem Europe, pa

i svijeta. U međuvremenu se kandidirao za mjesto profesora na College de France, ali usprkos zalaganja slavnog filozofa Étiennea Gilsona bio je odbijen (najvjerojatniji razlog: antisemitizam), ali nakon što je 1936. u mirovinu otišao Henri Hauser, dobio je mjesto profesora na katedri ekonomske povijesti na čuvenoj Sorbonnei. I Bloch i Febvre su se slagali u ideji kako francusku historiografiju treba (pre)usmjeriti na društvenu povijest, rasteretiti je dominacije političke povijesti i u prvom su broju časopisa jasno definirali zadaće nove, znanstvene revije: suprotstaviti se umjetnoj podijeli povijesti na razdoblja, ujediniti povijest i uopće društvene znanosti u jedinstvenu cjelinu mišljenja i ne baviti se isključivo povijesnim temama, već otvoriti prostor i komentarima suvremenih zbivanja u kojima je prevladavao “lijevi” ton, na kojem je inzistirao upravo Bloch. Ali nakon njemačke okupacije Francuske, odnosi dvojice znanstvenika su se radikalno zaostрили; nove nacističke vlasti sukladno svojoj rasističkoj i antisemitskoj politici željeli su sve institucije pod njihovom vlašću “očistiti” od Židova, pa je tako red došao i na Blocha. Febvre je, kako bi spasio časopis od gašenja inzistirao da nastavi s izlaženjem u Pariz, vjerujući da će mu tako produžiti život i osigurati međunarodnu distribuciju, pa time i minimalnu financijsku sigurnost, a preduvjet za to je da Bloch podnese ostavku na sve funkcije. Bloch je predlagao da izlaženje časopisa izmjesti na područje pod kontrolom Vichya, što je Febvre odbijao i Bloch je na kraju nevoljko pristao, ali uvjetujući da pod pseudonimom (Marc Fougères) i dalje nastavi objavljivati svoje radove u časopisu koji je morao promijeniti naziv u “Mélanges d’Histoire Sociale”. Istodobno, sam se iz svog pariškog stana u kojem se nalazila njegova ogromna biblioteka i silna dokumentacija važna za njegov znanstveni rad, morao preseliti u Vichy

pod kontrolom francuskih kolaboracionističkih snaga i vodstvom maršala Pétaina, kako bi izbjegao moguću deportaciju u neki od nacističkih logora smrti. A kako nesreća nikada ne dolazi sama, u to mu je vrijeme preminula majka, supruga teško oboljela da bi na koncu saznao da su mu gestapovci opljačkali stan i rekvirirali cijelu biblioteku; svjestan da mu je kao Židovu “glava u torbi” a u to je doba već surađivao s Pokretom otpora, još sredinom 1941. u Clermont-Ferrandu napisao oporuku i kako to tumače pojedini znalci njegova života i djela, vjerojatno je dobro znao, ili pak slutio da kraj rata neće dočekati živ. U svibnju i lipnju 1940. kao vojnik sudjelovao je u bitci kod Denkerquea, nakon toga bio je evakuiran u Englesku, ali iako je mogao tamo ostaniti, vratio se u domovinu, jer mu se u Francuskoj nalazila obitelj. Ubrzo je s još nekolicinom kolega dobio ponudu iz SAD za profesorsko mjesto u New Yorku, ali kako su se pojavili problemi oko izdavanja vize pojedinim članovima njegove obitelji, on je ponudu odbio. Počeo je po povratku u Pariz surađivati s engleskom obavještajnom službom, a iako Židov dobio je od vlasti dozvolu rada; jednostavno njegov znanstveni značaj i ugled i u Njemačkoj bio je toliki da su mu privremeno nove okupacijske i kolaboracionističke vlasti “gledale kroz prste”. Počeo je (iznova) predavati u Strasbourgu, poslije su ga prebacili u Clermont-Ferrand i na koncu u Montpellier, gdje se sukobio s dekanom fakulteta, izrazitim antisemitom. U Montpellieru se povezao komunističkim pokretom otpora i s gaullistima i tako se nametnuo kao ličnost koja povezuje i objedinjuje različite ideološke struje unutar Pokreta otpora. U studenom 1942. Njemačka je okupirala teritorij pod vlašću Vichyja i to je Blocha natjeralo da se još intenzivnije uključi i rad Pokreta otpora, posebice, jer je posjedovao zavidna znanja iz vojnih vještina, a osobno se od-

likovao organizatorskim sposobnostima i hrabrošću. Suradujući s Pokretom otpora republikanske provenijencije pod vodstvom Jeana Pierrea Lévyja, po zadatku se preselio u rodni Lyon kako bi se bolje organizirao rad Pokreta, a za putovanja po tom dijelu Francuske i povezivanju mreže otpora bio je naprosto idealan, jer je kao poznati znanstvenik to opravdavao svojim istraživačkim radom. Istodobno je pisao za različite “podzemne” časopise i ubrzo postao jedna od vodećih ličnosti za koordinaciju regionalnog povezivanja Pokreta otpora. U međuvremenu, osigurao je dvojici sinova ilegalan prijelaz u Španjolsku, jer im je prijetilo uhićenje i smrtna kazna. Gestapo je dugo sumnjao na Blochovu povezanost s Pokretom otpora pa su ga pratili ni ne sluteći da upravo on sam u tomu ima više nego značajnu, zapravo vodeću ulogu. Na koncu su ga uhitili u jednoj velikoj raciji u Lyonu, zatočili u zloglasni zatvor Montluc, gdje su ga zvjerski psihički i fizički zlostavljali najbliži suradnici ratnog zločinca i krvnika iz Lyona Klausa Barbieja, ali usprkos strašnim mučenjima nikoga nije odao, da bi ga napokon s grupom boraca Pokreta otpora ubili 16. lipnja 1944. u Saint-Didier-de-Formansu pucajući im u leđa. Nakon što je Bloch bio uhićen,

Gestapo i njemački veleposlanik iz Pariza uputili su brzojav u Berlin, kako bi središnjicu izvijestili o “velikom ulovu židovskog teroriste”, a francuski kolaboracionistički tisak opširno je izvještavao o velikom uspjehu policije i razbijanju “komunističko-terorističke” skupine, financirane iz Moskve i Londona koju je vodio Marc Bloch.

Njegovo djelo “Kraljevi čudotvorci” iz 1924. danas klasik srednjovjekovne povijesne literature, svojom je pojavom uzburkalo znanstvenu i akademsku zajednicu, jer je ovom knjigom Bloch na posve nov, netradicionalan način pristupio složenoj povijesnoj građi i to na krajnje osjetljivoj temi “povijesti jednog čuda i vjerovanja u to čudo”. Pokazao je i dokazao kako “čudo postoji počev od onog trenutka u kojem postaje moguće, a da slabi od onog trenutka kada više nije moguće u njega vjerovati”. Postavljajući pitanje: “Na koji se način vjerovalo u kraljeve moći čuda?”, Bloch je nakon obimne analize zaključio: “Priroda je činila čuda, a kada bi došlo do iscjeljenja, tadašnji su ljudi lako povjerovali u realnost jednog čudotvorstva sa zakašnjenjem... Ono što je stvorilo vjeru u čudo, bila je ideja da se moralo raditi o čudu... Na taj način teško je vidjeti u vjeri u kraljevsko čudotvorstvo nešto drugo osim posljedice jedne kolektivne zablude”. Veliki je novum u tomu što se u svom pristupu povijesnom pitanju Bloch postavio kao antropolog i da na toj osnovi, kako kaže Jacques Le Goff traži povratak “političkoj povijesti”, ali kao jednoj novoj, obnovljenoj političkoj povijesti koja više nema primat u odnosu na ostale sfere naše civilizacije, već se razvija iz “antropoloških korijena”. Zapravo, radilo se o ustrojavanju tzv. totalne povijesti koja slijedi “duboku nit pojava” raznih oblika moći u svim njezinim oblicima i sa njezinim svekolikim instrumentarijem; “jednom poviješću moći u kojoj

ona neće biti odsječena od svoje ritualne osnove, niti će biti lišena svojih slika i svojih predstava”.

Velika studija “Osnovne karakteristike francuske agrarne povijesti” iz 1931. predstavlja neku vrstu mosta između rane i kasne faze njegova znanstvena istraživanja, a posebna je po tomu što je u njoj zaokružio izvornu ideju o totalnoj povijesti, ali i nagovijestio što zapravo želi postići; odnosno kako ustanoviti vjerodostojnu sponu između prošlosti i suvremenosti. Istodobno, u njoj se prepoznaju i doprinosi većine autora koje je Bloch uvažavao i koji su izvršili utjecaj na njegovo stvaralaštvo.

A, kada je objavio (u dva obimna toma, 1939. i 1940.) studiju “Feudalno društvo”, Bloch je ovim neobičnim znanstvenim djelom samo potvrdio svoj stvaralački genij, to je veličanstvena enciklopedija jedne epohe u kojoj je naglašavajući “dinamizam društvene povezanosti” odbacio pozitivističko-pravnu shematologiju i fokusirao se na psihološko-sociološke dimenzije feudalizma kojima je nadišao Marxove analize (koje je osobno visoko cijenio) i svođenje jednog društvenog poretka na ekonomsko-društvenu organizaciju. Za Blocha djelovanje povijesti ne može se svesti samo na puko prekopavanje po ostacima povijesti, već uvijek iznova mora pokrenuti ljude, razumjeti ih u svjetlosti njihova vremena i sebi postavljati pitanja koja su i njih mučila; jedino tako moguće je srušiti barijere između istinitog i vjerojatnog. Povijest će postati totalna i univerzalna, postati će “znanost o ljudima i vremenu” samo ako se bude napajala na najraznovrsnijim izvorima, pa i onima naizgled teško povezivim s predmetom istraživanja povijesnog zbivanja: biologija, ekologija, geografija, tehnologija, fotografija, pa sve do statistike, folklor, psihologije, filologije, lingvistike, komparativne književnosti, običaja, agronomije... Istodobno, nužan

je multidisciplinarni pristup; primjerice francuska se povijest ne može ograničiti na samu sebe, već je treba proučavati kontekstualno, komentirati u odnosu na povijesti drugih naroda. Rad povjesničara znao je prispodobiti radu detektiva; oba moraju prikupiti dokaze, dokumenta i zaduženi su za “opsežnu istragu prošlosti događaja”. Zapravo, ono što je Bloch zahtijevao bilo je “razumijevanje stvari” i utoliko pristup predmetu istraživanja ne smije biti fokusiran samo na puke političke činjenice, datume bitaka, razdoblje vladavine ili promjene vladara, odnosno da bi se razumjela povijest nije dovoljno samo ono što se može identificirati i kvantificirati, već treba povezati “generacijsku eru” i “eru civilizacije”; dakle povezati fizičke, strukturne i psihološke aspekte. Taj je postupak nazvao “regresivnom metodom”; ona se ne oslanja isključivo na povijesne dokumente kao izvor, jer ih je daleko više; razumijevanje mora “voditi ruku povjesničara”, usmjeravati njegovo istraživanje prema onome što mora biti shvaćeno: jedna se pojava može pojmiti samo ako imamo u vidu njezino djelovanje na druge istovjetne ili slične fenomene. I utoliko je njegov rad “revolucionirao historiografiju”; kako bi “dočarao pulsiranje života”, važno mu je bilo znati opisati stvari i približiti ih ljudima na zanimljiv način. Uz ogromno znanje koje je posjedovao, znao je da sve to mora savršeno stilski uobličiti i tu se također pokazao majstorom; mnogi tvrde kako su njegova djela (na)pisana “najljepšim francuskim jezikom”. “Feudalno društvo” je objedinilo fascinantni spisak pitanja na koje je autor pokušao dati odgovor; iz današnje perspektive vidljive su i određene slabosti, ali vještina i ljepota rukopisa i perspektive, osjećaj za slikovitost, širina znanja i dubina misli, vremenom ništa nisu izgubili na znanstvenoj vrijednosti, a upravo se po tomu prepoznaje remek-djelo.

PROMIŠLJANJA O ROMANU “SLUČAJ NJEMAČKOG LIJEČNIKA” TSURIELA SDOMIJA

PIŠE: SUZANA GLAVAŠ

Moral je zamisao, a život je ono što biva. Kako da ga uklopimo u zamisao a da ga ne oštetimo? (Meša Selimović)

Memoria est thesaurus omnium reum et custos. (Ciceron)

U prestižnoj dvorani Sala Rari Nacionalne biblioteke u Napulju, predstavljen je u ožujku iznimno zanimljiv i tematski višeslojan roman “Slučaj njemačkog liječnika” svestranog izraelskog autora Tsuruela Sdomija, koji je objavila sicilijanska izdavačka kuća Bonferraro Editore. Nakon objavljivanja u SAD-u (Simon & Schuster), uslijedili su prijevodi na španjolski, hebrejski, talijanski, skorašnja promocija portugalskog izdanja u Brazilu, a u jesen prestižne publikacije na njemačkom, češkom i turskom, jeziku te, nadamo se, u dohledno vrijeme, i na hrvatskom jeziku.

Tsuriel Sdomi (rođen 1965.), s dvojn timer državljanstvom (izraelsko i portugalsko), poliglot je sa znanstvenim i humanističkim obrazovanjem (biokemija, matematika, pravo, likovne umjetnosti). Ističe se i njegov društveni angažman u realizaciji Memorijalnog parka posvećenog Pravednicima među narodima u Nonantoli pokraj Modene koji su spasili židovske izbjeglice tijekom nacističkih progona, što je mikrohistorija kojoj će posvetiti svoj sljedeći roman.

Iako promidžbeno definiran kao “povijesni roman”, ovo djelo vješt timer tkanjem

svoje fabule ipak uvelike nadilazi taj žanr, prisjetimo li se samo naših velikih romanopisaca Meše Selimovića i Ive Andrića (nobelovca). Sdomi ovdje u genetsko-epistemološkom i psihološkom ključu te stilskom lakoćom pripovijedanja oblikuje stvarnu ljudsku sudbinu jednog njemačkog liječnika, kojeg je u stvarnom životu slučajno upoznao. U romanu se autobiografsko nadahnuće i stvarna Povijest na alkemijski način sasvim originalno i čudesno spajaju s književnom fikcijom. Glavni lik romana, dr. Wilhelm Von Antrim, potomak je plemićke njemačke obitelji koji je 1942. godine, kao četverogodišnji dječak, s majkom pristigao u Ameriku među židovskim izbjeglicama. Odrastao je u New Yorku usvojivši običaje židovskog naroda, postao uspješan ginekolog i posvetio život financiranju projekata obnove plodnosti za Židovke traumatizirane ratnim užasima, često osobno donirajući vlastito sjeme.

No, tko je zapravo doktor Wilhelm von Antrim? Zlikovac? Spasitelj? Mnogo godina kasnije o razotkrit će se o njemu neočekivana strašna istina: otac mu je bio ss-Obergruppenführer pogubljen zbog zločina protiv čovječnosti. I upravo tu nastaje njegov konačni moralni rascep: čovjek koji je izgradio svoj život kao žrtva koja liječi druge žrtve, otkriva da je potomak krvnika. Vjerujući da daruje genetiku čestite osobe, unio je u židovski genom genetiku ratnog zločinca.

Snaga romana leži u autorovom neizmjernom intelektualnom poštenju i

sposobnosti izbjegavanja retorike. Sdomi tekst predočava čitatelju kao “otvoreno djelo” (Umberto Eco), primjenjujući metodu kontrapunkta. Ključevi hermeneutičkog čitanja su četiri, poput četiriju razina dubinskog iščitavanja i tumačenja Tore (PaRDeS): stvarni/doslovni (proces protiv ginekologa), alegorijski (osjemenjivanje kao znanje), moralni (sudska završna riječ kao metafora života) i duhovni (otvorenost beskrajnim interpretacijama).

Autor, koji je osobno nazočio promociji u Napulju, nakon Rima i Milana, na predstavljanju je postavio središnje pitanje: “Osnovno pitanje jest: je li zlo nasljedno? Može li odgoj nadvladati biologiju? Odgovor je DA. Postoji sila jača od DNK: moć odgoja, kulture, suosjećanja. Naša se ljudskost ne mjeri krvlju, već duhovnim nasljeđem koje odlučujemo prenijeti. I to je ‘Epigenetika Duha’.”

Svojim romanom, koji je u svojoj podlozi spoj povijesnih, filozofskih, alegorijskih, antropoloških, civilizacijskih te znanstvenih, medicinskih i vjerskih promišljanja, Tsuriel Sdomi na sasvim originalan način pokazuje i dokazuje kako književnost i umjetnost istinski pomažu čovječanstvu da izađe iz ropstva ustaljenih mitova kao u alegoriji o Platonovoj pećini, čime nas, na sasvim prosvjetiteljski način, narativnom snagom i etičkom dubinom i uzvišenošću, izvorno vodi kroz svoje štivo prema pravednom i ispravnom Susretu s Istinom. Iz svijeta Sjena u svijet Svjetlosti Spoznaje!

DJED I BAKA THEODORA HERZLA SAHRANJENI U JERUZALEMU

PIŠE: JAROSLAV PECNIK

Sedamdeset sedam godina nakon što su posmrtni ostaci osnivača modernog političkog cionizma Theodora Herzla (rođen u Budimpešti 1860. godine, a preminuo u Beču 1904.) prenijeti 1949. godine po njegovoj želji u Jeruzalem i sahranjeni na memorijalnom groblju na brdu koje danas nosi njegovo ime, 5. kolovoza 2026. u grob pored “idejnog” tvorca modernog Izraela, položeni su i zemni ostaci njegovih djeda i bake Šimona Lajba i Rivke Herzl, koji su 29. srpnja 2026., pod pokroviteljstvom Države Izrael (i u dogovoru s vlastima Srbije) ekshumirani s Jevrejskog zemunskog groblja (1994. proglašeno je spomenikom kulture), gdje su počivali gotovo 150 godina i preneseni na mjesto gdje počiva njihov unuk i članovi njegove uže obitelji.

Ceremoniji su nazočili predsjednik Izraela Isaac Herzog, premijer Benjamin Netanياهو, predsjednik Svjetske cionističke organizacije Yaakov Hagoel, kao i Miroljub Petrović, srpski veleposlanik u Izraelu. Svi izraelski tiskani i elektronski mediji ovom su događaju dali veliki značaj; a poseban prilog o cijelom historijatu ove priče pripremila je tamošnja “državna” televizija Kan kojeg su prenijeli su i drugi utjecajni televizijski kanali.

Ideja da se oda počast Theodoru Herzlu tako da se uz njega sahrane njegovi djed i baka, pokrenuta je od strane izraelskog veleposlanstva u Beogradu još u

jesen 2017. godine a uz to upućena je i zamolba skupštini Beograda da jedna od ulica u Zemunu ponese njegovo ime, što se godinu dana kasnije i dogodilo; krajem srpnja otkrivena je ulična tabla na prilazu u staro jezgro Zemuna, a tom je svečanom činu prisustvovao tadašnji izraelski predsjednik Reuven Rivlin, kao i brojni predstavnici diplomatskog zbora u Beogradu.

Obiteljsko stablo Herzlovih ima svoje duboko usađene korijene u Zemunu; Šimon i Rivka živjeli su u Gundulićevoj ulici 17. (početkom 20. stoljeća kuća je bila je srušena i njenom je mjesto izgrađena nova secesijska zgrada), a u toj je kući bio rođen Theodorov otac koji se kasnije preselio u Budimpeštu. Nakon ekshumacije na

grobnom mjestu u Zemunu postavljene su dvije crvene mramorne ploče na koje su uklesana imena Theodorova djeda i bake s datumima njihova rođenja i smrti: Šimon Herzl (1797. – 1879.), Rivka Herzl (1798. – 1888.).

Prorok izraelske države Theodor (Tivadar) Herzl cijeli je život sanjao izgradnju židovske države, ali iako osobno nije dočeka ostvarenje svog sna, po riječima predsjednika Isaaca Herzoga, ipak ga je dočeka posmrtno, uostalom kao i ispunjenje posljednjeg dijela svog testamenta: “Dugo putovanje obitelji Herzl sa stranog tla na tlo Ciona završilo se na brdu Herzl. Dom Herzlovog djeda i bake pružio je korijenje iz kojih su izrasli stablo, grane i plodovi”. A premijer Netanياهو ga je

nadopunio riječima: “Na ulazu u kabinet premijera Izraela izložena je Herzlova figura; kada svjetski lideri dolaze na diplomatske sastanke u moj kabinet, obvezno se s njima zadržim nekoliko trenutaka pored nje i objašnjavam im da je i zašto je Theodor za nas moderni Mojsije”. I nastavio: “Herzl je stvorio uvjete koji su nas doveli do Obećane zemlje. On je u suštini bio prvi židovski državnik modernog doba koji je djelovao u ime Židova. Bilo je pored ili prije njega i drugih židovskih državnika, ali oni nisu djelovali u ime

Židova. Theodor je arhitekt naše nacije, nalik Georgeu Washingtonu, Simonu Bolivaru ili Giuseppeu Garibaldiju, on nam je usadio uvjerenje kako vlastitu sudbinu moramo uzeti u svoje ruke: smjelo, hrabro i odlučno. Herzl nije bio naivan, znao je kako među ljudima postoje nesuglasice, naročito u demokraciji, jer to je i njezina suština: rješavanje neslaganja i sukoba putem rasprava ili kompromisa. A taj uzvišeni duh počiva u kovčezima Šimona i Rivke Herzl koji su iz Zemuna preneseni u našu vječnu prijestolnicu, u

Jeruzalem i neka im zemlja domovine bude laka, jer se vizija ostvarila; Theodor Herzl je pobijedio”.

Theodor Herzl je napisao (služio se njemačkim jezikom) uz nekoliko komedija i dramskih djela, dvije za Židove epohalne knjige: “Država Židova” i “Stara nova zemlja”, tako da ga se u Deklaraciji o neovisnosti Izraela s punim pravom navodi i smatra “ocem izraelske države i cionizma”.

PREMINUO JEHUDA AHARON WIDAWSKI — NAJSTARIJA PREŽIVJELA ŽRTVA HOLOKAUSTA

PIŠE: J. C.

Jehuda Aharon Widawski, poznat kao najstarija osoba koja je preživjela Holokaust, preminuo je u Izraelu u 107. godini, izvijestili su u rujnu izraelski mediji i Memorijalni centar Auschwitz-Birkenau.

Jehuda Widawski rođen je 1919. u poljskom gradu Tureku, a kasnije se s obitelji preselio u Lodz. Prije Drugog svjetskog rata uspješno je vodio obiteljski tekstilni posao i šivao odjeću za poljsku vojsku. Nakon nacističke okupacije Poljske, deportiran je s obitelji u geto u Lodzu, a zatim je 1944. godine prilikom likvidacije geta deportiran u koncentracijski logor

Auschwitz-Birkenau, gdje su mu nacisti odmah po dolasku ubili roditelje i starijeg brata. On i njegov mladi brat Jehoshua preživjeli su Holokaust.

U Izrael je imigrirao 1950. godine i počeo novi život. Vodio je uspješne poslove i zasnovao veliku obitelj. Godine 1978. vratio se u Poljsku u potragu za grobom svoje bake. Šokiran zapuštenim i uništenim židovskim grobljima, ostatak svog života posvetio je njihovoj obnovi. Tijekom nekoliko desetljeća rada, osobno je pomogao identificirati, dokumentirati i obnoviti više od tri tisuće židovskih grobova.

Izraelski predsjednik Isaac Herzog izrazio je sućut njegovoj “divnoj obitelji” ističući kako je život Jehude Widawskog bio “izvanredno svjedočanstvo pobjede života, sjećanja i obnove”.

Nacisti su tijekom Holokausta u Europi ubili oko šest milijuna Židova. Prema dostupnim podacima, u Izraelu još uvijek živi oko 109 tisuća osoba koje su preživjele Holokaust.

PLUTAJUĆA SINAGOGA IZNAD VENECIJE

PIŠE: J. C.

Prije pet stotina godina sinagoge su bile zabranjene u Veneciji. Židovi su morali svoju vjeru prakticirati tajno, skrivajući svoje sinagoge unutar postojećih, neuglednih zgrada, pa je plutajuća sinagoga iznad Venecije postala simbol nade, otpornosti i sigurnosti u današnjem svijetu obilježenom sukobima.

Plutajuća sinagoga nazvana Nabatele, djelo umjetnice i arhitektice Anne Kamyhan bila je predstavljena u sklopu popratnog programa 61. Venecijanskog bijenala. Vizualno ova instalacija podsjeća na poznatu sliku Renée Magrittea “Dvorac u Pirinejima” na kojoj golema stijena s dvorcem lebdi iznad mora.

Naziv Nabatele potječe od riječi slaven-skog i semitskog porijekla, prilagođene jidišu a označava upozorenje ili poziv na oprez u opasnim vremenima. Umjetnica ističe da je činjenica da njezina sinagoga mora lebdjeti zbog nedostatka trajnog zemljišta na kojem bi mogla stajati najvažniji aspekt njezine instalacije, podsjetnik na stoljeća kada Židovi nisu imali vlastitu državu u kojoj bi mogli graditi svoje sinagoge bez opasnosti da budu uništene.

“Naravno da umjetnici žele da njihova djela budu vidljiva”, objašnjava umjetnica, “ali moja glavna namjera bila je da ova sinagoga ne budu ukorijenjena, jer kao Židovi smo uvijek u pokretu, svugdje smo, ali nigdje u isto vrijeme.”

Nabatele, kao šul u stilu štetla, oblikovan po uzoru na stotine drvenih sina-

goga koje su nekoć stajale diljem ruralne istočne Europe, također je podsjetnik autorice na dugu potragu za vlastitim osjećajem pripadnosti. Anna Kamyhan je odrasla na ruskom govornom području u Ukrajini, radila je u Moskvi i Grazu, kao i u Kijevu, a nakon što je izbio rat u Ukrajini živi između Londona i New Yorka. Ali to je samo geografija njezina života; najdublji utjecaj na njezin identitet imalo je saznanje u dobi od 11 godina da ima židovsko podrijetlo. Tada se počela baviti judaizmom, posebice nakon što je počela raditi na viziji memorijalnog centra Holokausta u klanu Babin Jar, gdje je 1941. ubijeno 33.000 Židova. Njezina obitelj stradala je u drugom klanu izvan Harkiva.

“Taj je događaj bio toliko traumatičan za mog djeda, koji je pobjegao, da o tome nikada nije pričao sve dok se moj otac nije vratio s putovanja u Izrael, oduševljen tom zemljom”, kaže umjetnica te dodaje: “Tek tada je moj djed podijelio priču iz svoje prošlosti i rekao nam da smo Židovi.”

Projekt i instalacija Nabatele započeo je prošle godine kao video za Paviljon Yiddishland, a pretvorio se u forum za židovsku umjetnost na Venecijanskom bijenalu. Annin dvorac Yiddishland prikazuje izgubljenu drvenu sinagogu koja leti iznad venecijanskog kanala preko horizonta Chicaga, Londona, Varšave, New Yorka, Berlina, Jeruzalema, Odese,

Antwerpena, Vilnusa i Los Angelesa — gradova dijaspora koji imaju vlastite, često nesigurne Yiddishlande — prije nego što se vrati u srce Venecije u San Marcu. Instalacija se sastoji od dvostruke helijske membrane koja podiže konstrukciju do 25 metara iznad vode. Na njezinu vrhu nalazi se sinagoga, dok donji dio čini plutajuća stijena s korijenjem i kamenim fragmentima, simboličnim prikazom izgubljene domovine. Ovisno o vremenskim uvjetima, instalacija mijenja položaj, za jačeg vjetra spušta se na površinu lagune, dok za mirnog vremena slobodno lebdi između vode i neba.

“Nabatele istražuje napetost između gravitacije i uzgona, blagi napor postojanja iščupanog iz korijena. Stalna svjetlost s prozora sinagoge simbolizira unutarnji plamen koji opstaje unatoč svakoj nestabilnosti”, poručila je umjetnica. Anna se nada da će ova instalacija biti predstavljena i u drugim dijelovima svijeta.

KAKO JE OBITELJ KARNOFSKY POMOGLA MALOM CRNOM DJEČAKU

PIŠE: NATAŠA BARAC

Židovska obitelj Karnofsky, koja je imigrirala iz Litve u Sjedinjene Američke Države, jedne se večer sažalila nad sedmogodišnjim dječakom kojeg su pronašli kako luta ulicama i doveli su ga u svoj dom. Dječak je proveo noć u židovskoj obitelji i prvi puta u njegovom životu prema njemu se netko ponašao ljubazno i s poštovanjem.

Često je slušao kako gospođa Karnovski pjeva ruske uspavanke dok je pokušala uspavati svog sina Davida i s vremenom on je počeo pjevati s njom. Kako je vrijeme prolazilo, naučio je pjevati nekoliko ruskih i židovskih pjesama.

S vremenom, dječak je postao usvojeni sin ove obitelji.

Gospodin Karnovsky mu je dao novac da može kupiti svoj prvi muzički instrument, kao što je to bio običaj u židovskim obiteljima. Kasnije, kada je postao profesionalni muzičar i skladatelj, koristio je te židovske melodije u svojim kompozicijama, npr. u “Go Down Moses”.

Mali dječak je rastao i napisao je i knjigu o svojoj židovskoj obitelji. I ponosno tečno govorio jidiš. U spomen na ovu obitelj i sve do kraja svog života nosio je Davidovu zvijezdu i uvijek isticao da ga je obitelj Karnovsky naučila “da živi pravim životom i da živi odlučno”.

Dječak se zvao Louis Armstrong, a zvali su ga “Satchmo” što na jidišu znači “veliki/izraženi obrazi”. Ovaj nadimak po kojem je Louis Armstrong postao poznat diljem svijeta dala mu je njegova “mama” gospođa Karnofsky.

Louis Armstrong postao je jedan od najpoznatijih i najutjecajnijih jazz muzičara na svijetu. Louis Daniel Armstrong rođen je 1901. godine u New Orleansu, u doba segregacije. Na dan kada je rođen, njegov otac William Armstrong ostavio je njegovu majku Mayann Albert, koja je tada ima 16 godina. Prvih pet godina života odgajala ga je baka a zatim se preselio svojoj voljenoj majci i mlađoj sestri s kojima je živio u jednosobnom stanu.

Bili su siromašni i Louis je već sa šest godina nakon škole pokušavao zaraditi nešto novaca.

I tako je jedne večeri upoznao obitelj Karnofsky. Židovska obitelj znala je što znači siromaštvo, što znači kada se osjećaš neprihvaćeno. I smatrali su se sretnima što žive u Americi, daleko od pogroma i bijede. Znali su i da uvijek treba pomoći drugima, ako za to imaš prilike.

Boja koža malog crnog dječaka nije bila problem za obitelj Karnofsky — zvali su ga “brat” Louis” a on je počeo raditi s drugim dječacima obitelji. Gospođa Karnofsky uvijek ga je pozivala da s njima večera, svjesna da dječak živi u siromaštvu. Ali kako bi ga poštjedjela srama, kazala bi mu da je bolje da večera s njima, jer će biti kasno kada dođe svojoj kući.

“Prvi židovski obrok probao sam sa sedma godina. Jako sam volio židovsku kuhinju i ta ljubav traje čitav moj život. Još uvijek volim maces. Moja supruga Lucille uvijek za mene u kuhinji ima kutiju macesa kojeg grickam u večernjim satima”, ispričao je jednom prilikom Satchmo.

Prije smrti Louis Armstrong je u svojim memoarima opisao svoj odnos s obitelji Karnofsky. Na 75 stranica ispričao je sve o večernjim ritualima u kući koju je zavolio, u obitelji koja je otvorila vrata svog doma i svog srca malom crnom dječaku. Smatrao je da su upravo oni zaslužni za inovativni muzički stil koji je ostavio svijetu.

Hvalio je i druge članove židovske zajednice koji su se prema njemu ponašali s punim poštovanjem, bez obzira na to odakle je dolazio.

Na pitanje kojoj vjeri pripada, Louis Armstrong odgovarao je da je odgojen u baptističkoj crkvi, da uvijek nosi Davidovu zvijezdu oko vrata i da je prijatelj s Papom.

Louis Armstrong preminuo je 6. srpnja 1971. godine u New Yorku.

UNESCO UPOZORAVA NA ZLOPORABU UMJETNE INTELIGENCIJE U PROMICANJU ANTISEMITIZMA

PIŠE: J. C.

Organizacija Ujedinjenih naroda za obrazovanje, znanost i kulturu UNESCO nedavno je objavila izvješće u kojem je upozorila na izazove u slučajevima kada se umjetna inteligencija zloupotrebljava za promicanje antisemitizma i laži o Holokaustu, uz preporuke za suzbijanje dezinformacija s ciljem očuvanja povijesne istine u digitalno doba. U izvještaju “AI and the Holocaust: rewriting history? The impact of artificial intelligence on understanding the Holocaust”, napravljenom u partnerstvu sa Svjetskim židovskim kongresom, navodi se kako sve više mladih kod umjetne inteligencije traži brze odgovore na pitanja o Holokaustu, što često dovodi do dezinformacija.

Prema UN-ovoj studiji iz 2022. čak 80 posto mladih ljudi koristi te alate i usluge više puta dnevno za potrebe svog obrazovanja, ali i za zabavu i svakodnevne aktivnosti. U Hrvatskoj, prema online anketi UNICEF-a Hrvatska i Mreže mladih Hrvatske, 78 posto mladih od 16 do 25 godina koristi umjetnu inteligenciju za učenje, pripremu ispita ili domaće zadaće, a najčešće koriste ChatGPT. Zlonamjernici mogu iskoristiti poznavanje nedostataka u razvoju umjetne inteligencije za širenje lažnih informacija o povijesti

Holokausta, teorija zavjere te poticanje govora mržnje. Umjetna inteligencija može nedostatak informacija popuniti generiranim sadržajem koji nije potkrijepljen činjenicama, pa se znalo desiti i da izmisli događaje, ličnosti i čitave fenomene poput “Holokausta utapanjem”.

Ponekad tražilice imaju tendenciju fokusiranja na samo neke od aspekata Holokausta što dovodi do pretjeranog pojednostavljivanja te izrazito kompleksne teme. Posebno je zabrinjavajuća mogućnost falsifikacije povijesnih dokaza i stvaranja dubokih krivotvorina (deepfake) s ciljem zavaravanja korisnika, rehabilitacije i veličanja nacističke ideologije te “prihvatljivosti” antisemitizma. Tako aplikacija Historical Figures omogućuje razgovor s Adolfom Hitlerom ili Josepom Goebbelsom uz promicanje lažne tvrdnje da neki pojedinci, poput Goebbelsa, nisu bili namjerno uključeni u Holokaust i da su pokušali spriječiti nasilje nad Židovima.

Izvještaj donosi i preporuke tvorcima politika, obrazovnom sektoru, razvojnim programerima, istraživačima i institucijama za suzbijanje širenja dezinformacija o Holokaustu i promicanje etičkog razvoja i odgovornog korištenja umjetne inte-

ligencije u skladu s Preporukom o etici umjetne inteligencije koju su 2021. usvojile 193 članice UNESCO-a. Preporuka je i da muzeji i ostale baštinske institucije surađuju s programerima pomažući im da razumiju osjetljivost, povijesni kontekst i rizike korištenja njihovih baza podataka. Također, digitalizacija muzejskih zbirki i povijesnih dokumenata vezanih uz Holokaust povećava bazu (točnih) podataka za učenje sustava umjetne inteligencije, apostrofira se i razvoj smjernica o tome koje informacije koristiti za dohvaćanje i generiranje rezultata te kako se nositi s pravnim pitanjima, autorskim pravima i privatnošću žrtava.

Umjetna inteligencija ipak može biti i od koristi za istraživanje Holokausta i olakšavanje pristupa povijesnom materijalu, pa se ona koristila i u Međunarodnom centru za proučavanje nacističkog progona (Arolsen Archives) kao pomoć pri indeksiranju arhivskih dokumenata koji su bili posebno složeni i dugotrajni za obradu. Umjetna inteligencija može služiti i za nove načine učenja i interakcije s prošlošću, kao u projektu “Tell me, Inge” koji kroz proširenu stvarnost omogućava virtualni razgovor s Inge Auerbacher koja je preživjela žrtva Holokausta.

IN MEMORIAM

DR. JELICA POLAK-BABIĆ

(1939. – 2026.)

PIŠE: MR.SC. NARCISA POTEŽICA

Tužna vijest da nas je zauvijek napustila draga Jelica Polak-Babić duboko nas je potresla. Naša draga Jelica je za sve imala lijepu riječ, uvijek ljubazna i strpljiva da sasluša o nekom zdravstvenom problemu, da kao liječnica da savjet ili utjehu, a dolazila je i na posljednje ispraćaje naših članica. Sudjelovala je aktivno, pa i predavanjem na Tradicionalnim susretima Udruge preživjelih žrtava Holokausta u Opatiji a znamo da je mnoge bebe naših članica prva baš ona vidjela u Rodilištu u Petrovoj bolnici gdje je godinama radila i po tome je mnogi Zagrepčani pamte.

Jelena/Jelica Polak Babić rođena je 30. lipnja 1939. u Varaždinu. Njena majka Elza (rođ. Majder), magistra farmacije i otac Artur Polak, liječnik upoznali su se 1937. u kantini Židovske općine Zagreb i iste godine vjenčali.

Jeličinog oca Artura, koji je kao liječnik unovačen u jugoslavensku vojsku, na samom početku rata dao je uhapsiti lokalni novoproglašeni ustaša, bivši kolega iz filatelističkog kluba, potaknut ljubomorom na Arturovu filatelističku zbirku, koja mu je pritom i oduzeta, a čime je (ni ne sluteći) spasio život Arturu koji je rat proveo

kao ratni vojni zarobljenik u Njemačkoj, čime je bio pošteđen Holokausta. Ostatak obitelji nije bio te sreće, jer je cijela obitelj, izuzev Elze i malene Jelene, stradala u transportu svih varaždinskih Židova u logoru Jadovno. Elzu i dvogodišnju Jelenu spasio je liječnik u gospičkoj bolnici, dr. Dane Vuković, koji je 2002. odlikovan medaljom Pravednika među narodima.

Nakon što su se Jeličini roditelji Elza i Artur nakon rata pronašli, nisu se vratili u Varaždin, već su ostali u Zagrebu gdje je Jelena završila osnovnu školu i klasičnu gimnaziju. Bila je vrlo aktivna u životu Židovske općine Zagreb gdje je sudjelovala u klupskim druženjima, ljetnim kampovima, prvo kao haniha, a zatim i madriha. Deset je godina bila članica židovskog Pjevačkog zbora “Moša Pijade” koji je pak sudjelovao na mnogim židovskim okupljanjima u Europi i svijetu.

Jelena Polak je 1964. završila medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Specijalizirala je pedijatriju i perinatologiju, usko se specijaliziravši za neonatologiju. Udala se 1976. godine za Žarka Babića, a 1977. rodila sina Zorana. Od 1981. do umirovljenja 2004. bila je predstojnica Odjela

neonatalne medicine najvećeg rodilišta u Hrvatskoj, Klinike za ženske bolesti i porode Kliničkog bolničkog centra u Petrovoj ulici. Tijekom karijere objavila je više od 150 znanstvenih radova i bila koautorica šest knjiga (npr. “Moja prva godina”). Predavala je na specijaliziranim neonatološkim kongresima diljem svijeta

i dugi niz godina predavala na poslijediplomskom studiju Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Nakon umirovljenja, ponovno se jače aktivirala u Židovskoj općini Zagreb kao predsjednica Geri kluba, članica socijalnog odbora, članica predsjedništva Udruge židovskih žena Hrvatske i članica izvršnog odbora CENDO-a. Kao aktivna članica Udruge Holokaust preživjelih u Hrvatskoj, gdje je bila i članica predsjedništva, prisustvovala je Svjetskom kongresu Holokaust preživjelih u Amsterdamu 2005. godine, dok je 2006. predstavljala Uniju židovskih žena Hrvatske na Svjetskom kongresu židovskih žena u Montevideu u Urugvaju.

Do kraja života ostala je usko vezana uz Židovsku općinu Zagreb koja joj je uvelike obilježila život i koja je bila bitan dio njezinog židovskog identiteta.

Preminula je 29. lipnja 2026. godine, dan prije 87. rođendana.

Kao višegodišnja predsjednica Ženske sekcije Židovske općine Zagreb i voditeljica Geri kluba organizirala je obilježavanje rođendana na sastancima za treću dob naših članica i za njenog vodstva Geri kluba sastanci ponedjeljkom u 10 sati bili su rado posjećeni, jer su to bili susreti u ugodnoj i prijateljskoj atmosferi zajedništva.

Zato možemo svi koji smo je poznavali reći veliko HVALA!

Ovom prigodom upućujem iskrenu sućut Zoranu i njenim nećakinjama (kćeri njezine pokojne sestre Mire): Lei i Miji, te njihovoj djeci: Luju, Mimi, Maksu, Raheli, Leoni i Aliji.

Dugo ćemo svi pamtiti našu Jelicu, zadnjih godina zbog bolesti žalili smo da rijetko dolazi u Židovsku općinu Zagreb iako je bila s mnogima često u vezi bar telefonski i imali smo osjećaj da je dalje stalno s nama — zato nas je njen odlazak početkom ovog vrućeg ljeta usprkos njevoj dugoj i teškoj bolesti iznenadio i jako rastužio a draga Jelica svima će zauvijek ostati u sjećanju.

[Zihrona livraha!](#)

IMPRESUM: GLAVNA UREDNICA: NATAŠA BARAC / UREDNIŠTVO: SANJA ZORIČIĆ-TABAKOVIĆ, ZORAN MIRKOVIĆ, NATAŠA BARAC, TESSA BACHRACH-KRIŠTOFIĆ / BROJ IZDANJA: HA-KOL 196. / KOLOVOZ-RUJAN-LISTOPAD 2026. / AV / ELUL / TIŠRI / HEŠVAN 5786. / 5787. / OBLIKOVANJE I PRIPREMA ZA TISAK: TESSA BACHRACH-KRIŠTOFIĆ / GLASILO ŽIDOVSKJE ZAJEDNICE U HRVATSKOJ / IZDAVAČ: ŽIDOVSKA OPĆINA ZAGREB / PALMOTIĆEVA 16, 10000 ZAGREB P.P. 986 / TEL: 385 149 22 692 / FAX: 385 149 22 694 / E-MAIL: JCZ@ZG.T-COM.HR / ZA IZDAVAČA: DR. OGNJEN KRAUS / ISSN 1332-5892 / IZLAŽENJE HAKOLA FINACIJSKI POTPOMAŽE SAVJET ZA NACIONALNE MANJINE REPUBLIKE HRVATSKE / PRETPLATA U TUZEMSTVU: 20 EURA GODIŠNJE, ZA INOZEMSTVO 35 EURA, NA ŽIRO RAČUN KOD ZAGREBAČKE BANKE D.D., TRG BANA JOSIPA JELAČIĆA 10, 10000 ZAGREB, BROJ: 1101504155, IBAN: HR6423600001101504155 U KORIST ŽIDOVSKJE OPĆINE ZAGREB, PALMOTIĆEVA 16, 10000 ZAGREB, A IZ INOZEMSTVA: ACCONT OWNER: ŽIDOVSKA OPĆINA ZAGREB, PALMOTIĆEVA 16, 10000 ZAGREB, BANK: ZAGREBAČKA BANKA D.D., TRG BANA JOSIPA JELAČIĆA 10, 10 000 ZAGREB / ACCOUNT NUMBER: 1500260173 / IBAN: HR4923600001500260173 / SWIFT: ZABAHR2X / TISAK: OFF SET TISAK NP GTO D.O.O

GLASILO ŽIDOVSKJE ZAJEDNICE U HRVATSKOJ | בטאון קהילת יהודי קרואטיה

